

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülcan DİLBER ILGIN

ANTALYA'DA MÜBADELE

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Gülcan DİLBER ILGIN

ANTALYA'DA MÜBADELE

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Berna TÜRKDOĞAN UYSAL

Tarih Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2012

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Gülcan DİLBER ILGIN'ın bu çalışması jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Cemal ANCI

Üye (Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Berna TÜRKDOĞAN

UYSAK

Üye : Yrd. Doç. Dr. Güven DİNGİ

Tez Başlığı:

Antalya'da Mobadile

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Tez Savunma Tarihi 25.11.2012

Mezuniyet Tarihi 31.12.2012

Prof.Dr. Mehmet ŞEN
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE GÖÇMENLERİNİN ANTALYA'YA GETİRİLMELERİ VE YERLEŞTİRİLMELERİ

1.1. Mübadele Öncesi Antalya'nın Durumu	20
1.2. Mübadillerin Antalya'ya Getirilmeleri ve Yerleştirilmeleri	23
1.3. Mübadil Evleri.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBADİLLERİN ÜRETİCİ DURUMA GETİRİLMESİ VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

2.1. Mübadele Göçmenlerinin Geçici Beslenme ve Barınma Sorunları	36
2.2. Mübadillerin İskânı ve Karşılaşılan Sorunlar	38
2.3. Göçmenleri Üretici Duruma Getirme Çabaları	49
2.3.1. Göçmenlere Toprak Dağıtımı	52
2.3.2. Göçmenlere Zirai, Araç-Gereç, Sermaye Edinme Kolaylığı ve Kredi Temini	55

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜBADELE GÖÇMENLERİNİN TOPLUMSAL YAPISI VE ANTALYA RUMLARI

3.1. Mübadele Göçmenlerinin Toplumsal Yapısı	58
3.2. Anadolu Rumlunun Antalya'dan Ayrılışı ve Yunanistan'da Yaşadıkları	63
SONUÇ.....	70
TABLolar.....	75
KAYNAKÇA.....	82
EKLER.....	89

EK 1: Yunan Ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme Ve Protokol	90
EK 2: Mübadiller için Yapılan Numune Köy Evlerinin Krokileri	96
EK 3: Antalya'ya Gelen Mübadillerin Yerleştirildiği Polidomuz Çiftliğinin Haritası	97
EK 4: Dumanlar Çiftliğinde Mübadillere Dağıtılan Araziler	98
EK 5: Antalya Gazetesinin 4 Mart 1340 Tarihli “Muhacirlerimiz Geldi” Başlıklı Haberi.	99
EK 6: Antalya Gazetesinin 25 Kasım 1340 (1924) Tarihli “Selanik’te Muhacir Kalmamış” Başlıklı Haber	99
EK 7: Antalya Gazetesi’nin 19 Kasım 1924 Tarihli “Elmalı Halkının Muhacirlerimize Yardımları” Başlıklı Haberi	100
EK 8: Isparta, Burdur Vilayetleri ile Korkuteli Köşeler Çiftliği’nde ve Elmalı Kasabası’nda İnşa Edilmekte Olunan İktisadi Hane Krokisidir.	101
EK 9: Numune Köy Kapsamında Yapılan Güzeloba Camisi	101
EK 10: Numune Köy Kapsamında Yapılan Güzeloba İlköğretim Okulu	102
EK 11: Numune Köy Kapsamında Yapılan Güzeloba Mezarlığı	102
EK 12: Selanik vilayetinden Antalya’ya iskân edilen memur ve ziraatçı Mustafa oğlu Tahsildar Süleyman’a ait tasfiye talepnamesi	
Ö Z G E Ç M İ Ş	104

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye’de Göçmenlerin Yerleştirilmesi İçin Belirlenen Alanlar.....	75
Tablo 2: XX. Yüzyılın Başlarında Antalya Kazasının Nüfus Durumu	75
Tablo 3: Mübadillerin Nereden ve Kaç Aile Geldiği	76
Tablo 4: Mübadillerin Hangi Mevkilere Yerleştirildiği	76
Tablo 5: Geliş Tarihlerine Göre Mübadiller	77
Tablo 6: Verilen Arazinin Niteliğine Göre Mübadillerin İskânı	78
Tablo 7: 1927 Senesi Sayımına Göre Antalya’da Tespit Edilen Nüfus	79
Tablo 8: 1928 Nüfus Sayımına Göre Rum Göçmenlerin Yunanistan’da Yerleştirildikleri Yerler	79
Tablo 9: Atina ve Pire’deki Mülteci Yerleşimlerinde Nüfus Artışı	80
Tablo 10: Mübadillerin Yerleştirildikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarıyla Mübadillere Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)	80

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
A.İ.İ.M. : Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü
a.k. : Anlaşılmayan Kelime
a.c. : Anlaşılmayan Cümle
BCA. : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz. : Bakınız
C. : Cilt
ÇTTAD. : Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
çev. : Çeviren
haz. : Hazırlayan
İA. : İslam Ansiklopedisi
M.C. : Milletler Cemiyeti
MEB. : Milli Eğitim Basımevi
No : Numara
S. : Sayı
s. : Sayfa
Sr. : Sıra
S.T. : Sözlü Tarih
T.B.M.M. : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK. : Türk Tarih Kurumu
TVY : Tarih Vakfı Yayınları
Yay. : Yayımlayan
YKY. : Yapı Kredi Yayınları
vs. : Ve saire

ÖZET

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, 1789 Fransız İhtilali sonucunda ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkileyen “milliyetçilik” akımından oldukça olumsuz etkilenmiştir. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda bağımsızlık isyanlarıyla karşılaşmıştır. İlk olarak bağımsızlığına kavuşan Yunanistan, var olan topraklarını Osmanlı Devleti aleyhine ilerletmeyi bir devlet politikası haline getirmiştir. Yunanistan, I. Dünya Savaşı’nda ve Milli Mücadele esnasında, din adamlarının da etkisiyle, Anadolu Rumlarını kışkırtarak çetecilik faaliyetlerine dahil olmalarını sağlamıştır. Ancak Milli Mücadele döneminde arzuladıkları sonuca ulaşamayan Anadolu Rumları yüzyıllar boyunca yaşamlarını sürdürdükleri Anadolu topraklarını adeta kaçarak terk etmek zorunda kalmışlardır.

Yeni kurulan ulusal devlet, Osmanlı Devleti’ndeki sorunlarla karşılaşmamak için savaş dönemini sonlandıran Lozan Barış Anlaşması ile yüzyıllar boyunca iç içe geçmiş iki unsurun mübadelesini onayladı. Lozan Barış Anlaşması sonucunda 30 Ocak 1923 yılında imzalanan Türk-Rum Ahali Mübadelesi Mukavelenamesi maddelerine göre Anadolu’daki Rum Ortodoks halk ile Yunanistan’daki Müslüman halkın zorunlu mübadelesine karar verildi. Ancak bu mübadeleye Batı Anadolu Türkleri ve İstanbul’da yerleşik şekilde bulunan Rumlar dahil edilmedi. Her iki ülkede mübadele işlemlerinin en kısa sürede ve iyi bir şekilde sonuçlanması için çalışmalara başladı. Karma Komisyon ve her iki ülkenin ortak görüşüyle mübadillerin deniz yoluyla taşınması kararlaştırıldı. Karma Komisyon’un Türkiye temsilcisi Tevfik Rüştü Aras mübadele sürecinin 10 Kasım 1923 yılında başlayacağını duyurdu. Mübadele öncesinde Türkiye’de birçok hazırlık yapıldı ve gelecek olan mübadillerin yerleştirilecekleri yerler, tarıma yatkın oldukları yerler açısından ülke on ayrı bölgeye ayrıldı. Bu planlamaya göre sekizinci bölgede yer alan Antalya’ya, Preveze ve Yanya’dan 15 bin çiftçi-bağcı ve 40 bin zeytinci getirilip yerleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak mübadele sürecinde Antalya için planlanan gerçekleşmedi.

İlk kabile 26 Şubat 1924 yılında Seyri Sefain’in İdaresine ait Ümid Vapuru’nun, Selanik Limanı’ndan Gelemerye muhacirlerini alarak, 4 Mart 1924 tarihinde Antalya limanına ulaştırmasıyla gerçekleştirmiştir. Selanik’in Avanlı, Baraklı, Gargara, Karatepe, Bozalan, Rumsırt (Rumsık), köylerinden gelen mübadiller Antalya’nın çeşitli yerlerine yerleştirilmiştir. Son kabile ise 1927 yılında Karaferya Kıbtilerinin Antalya’ya gelmesiyle gerçekleşmiştir. Antalya’ya; Bigadiça Köyü, Serfiçe, Kesriye (Yunanca’da, Kastoria), Yenice-i Vardar (Vardar Yenicesi ya da şimdiki adıyla Yaniça), Lankaza, Karaferya (Yunanca’da, Veroia; Veria), Girit, Selanik, Gelemerye, Naslıç (Lebiste, Anaslıç), Katrin, Kesendire gibi yerlerden

mübadil gelmiştir. Antalya'ya gelen mübadillerin hemen hemen tamamı çiftçi kökenlidir. Toprakla uğraşan ve kırsal kesimden gelen muhacirler, Bandelliğa Çiftliğine (Zeytinköy), Polidomuz Çiftliğine (Alan Mahallesi), Kındıra Çiftliğine (Kirişçiler), Keşirler Çiftliğine yerleştirilmiştir. Ayrıca Dumanlar Köyü, Yeniköy, Serik ilçesine bağlı Abdurrahmanlar, Yanköy, Berendi ve Çanakçı köyelerine de mübadiller yerleştirilmişlerdir. Antalya'dan giden Rumlar ise genellikle Sisam adasına ve Mora Yarımadası'ndaki Ermioni'ye yerleştirilmiştir. Antalya'da Anadolu'daki diğer şehirlere kıyasla daha az Rum olduğu için buraya yerleştirilen mübadillerde o oranda az olmuştur. Ancak Antalya'ya gelen hiçbir mübadil açıkta kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, Türk-Rum Nüfus Mübadelesi, Lozan Antlaşması.

ABSTRACT

The Ottoman State, which has the model of emperorship literally, was affected ratherly by the nationalism movement that was appeared as an outcome of the French Revolution in 1789 and affected all the empires around the world. The Ottoman State, which sheltered many nations within its boundaries, encountered rebellions of independence. Greece, gaining its dependence, saw firstly to expand its own lands against the Ottoman State as a policy. During the World War I and the Turkish National Struggle, Greece with the help of clerics provoked the Anatolian Greeks and provided them to be included in bandit facilities. However, Anatolian Greeks who couldn't reach their aim as wished during the National Struggle had to leave the lands where they lived for hundred years.

Within the Treaty of Lausanne which ended the period of war, it was decided the exchange of the two nations intertwined for years. In the result of the Treaty of Lausanne, according to the contract of Turkish-Greek Population Exchange it was decided the mandatory exchange of the orthodox Greeks in Anatolia and Muslim people in Greece. However, western Anatolian Turks and Greeks in İstanbul who were settled were not included into the exchange. Both states began to work to make the exchange progresses to result in the best way and the shortest time. With the decision of the Mixed Commission and the mutual decision of the two states, it was made a decision that exchangees would be carried via sea. Tevfik Rüştü Aras who was the Turkish represent of the Mixed Commission announced that the exchange period would start on the date of 10th November, 1923. Many preparations were made in Turkey before the exchange and the lands where the exchangees coming would be placed were separated into ten regions as to agricultural lands. As to this plan, it was foreseen to place 15.000 farmers of wine yards and 40.000 farmers of olive in Antalya, which is placed in eighth region. Yet, this plan was not realized during the period of exchange.

The first group was realized when Umit Steamship, which was under the administration of Seyri Sefain in 26th February, 1924, transported the Gelemeyre emigrants from Selanik seaport to Antalya in 4th March, 1924. The exchangees who came from the villages of Avanlı in Selanik, Baraklı, Gargara, Karatepe, Bozalan, and Rumsirt (Rumsık) were placed in different places of Antalya. The last group was happened with the coming of Karaferya Coptics to Antalya. The exchangees from places such as Bigadiça village, Serfiçe, Kesriye (Kostaria in Greek), Yenice-I Vardar (Yaniça in present), Lankaza, Karaferya (Veroia; Veria in Greek), Crete, Thessaloniki, Gelemeye, Naslıç (Lebiste, Anaslıçe), Katrin, Kesendire came to Antalya. Nearly all the exchangees coming to Antalya are from the origins of farmer. The

exchangees, who dealt with agriculture and came from rural areas, were put in Bandelliğa Farm (in Zeytinköy), Polidomuz and Keşişler Farm. The exchangees were also placed in Dumanlar village, Yeniköy, Abdurrahmanlar in Serik, Yanköy, Berendi and Çanakçı villages. The Greeks who left Antalya were placed in Sisan island and Ermioni in More peninsula. Since the number of the Greeks in Antalya was less when compared with the other cities in Anatolia, the number of exchangees placed in there was low. Yet, any exchangees coming to Antalya was not left without home and job.

Keywords: Antalya, Turkish-Greek Population Exchange, The Treaty of Lausanne.

ÖNSÖZ

İnsanların doğdukları yerden başka yerlere geçici veya sürekli yer değiştirmesine göç denir. Göç; dil, din, ırk farkı gözetmeden kimin başına gelirse gelsin her şekilde sorunlar bütünüdür. İnsanlık, tarih boyunca sürekli göç hadisesi içinde varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Her göç olayının kendi içinde önemli sebepleri vardır. Savaş, açlık, salgın hastalık gibi...

Türk tarihinin her safhasında görülen göç olgusu, dünya tarihini şekillendirmiş, Türk göçleri, Orta Asya bozkırlarından Avrupa ve Afrika kıtasına kadar oldukça geniş bir bölgeyi etkilemiştir. Bünyesi altındaki farklı din ve millete mensup halkına eşit muamele eden ve üç kıtaya hâkim olan Osmanlı Devleti, 18. yüzyıldan itibaren toprak kaybetmeye başlamıştır. Kaybedilen her toprak parçası Anadolu'ya yapılan yeni bir göç akını anlamına gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan Balkan Savaşları, geniş kitlelerin Anadolu'ya göç etmesine sebep olmuştur. Bu göç, Osmanlı Devleti'nde ağır ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Balkan savaşı sonrasında Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşmasına göre ilk gönüllü nüfus mübadelesi yapılmıştır. Ancak bizim çalışmamız geniş bir kitleyi ilgilendiren zorunlu nüfus mübadelesinin Antalya'daki yansımadır.

Lozan Barış Konferansı'nda ele alınan konu, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "*Türk-Rum Ahali Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*" gereğince Batı Trakya dışındaki Yunanistan Müslümanları ile İstanbul dışındaki Türkiye Ortodoksları zorunlu mübadeleye tabi tutulmuştur. Fikir olarak ortaya atıldığı andan itibaren kamuoyunun dikkatini çeken ve farklı platformlarda tartışılan "*zorunlu göç*" bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Son yıllarda mübadele şehirleri üzerine yapılan çalışmalar ve bir mübadil şehri olmasına rağmen Antalya üzerine bir çalışma yapılmamış olması tezimi yoğun bir istekle ilerletmeme sebep olmuştur. Antalya tarihinin aydınlatılması amacıyla hazırlanan "*Antalya'da Mübadele*" adlı tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. Mübadelenin, Antalya üzerindeki etkisine ağırlık verilen tezde Lozan Barış Antlaşması ve sonrasında yapılan mübadele hazırlıkları girişte anlatılmıştır. Birinci bölümde mübadillerin Antalya'ya getirilmeleri ve yerleştirildikleri mevkiler ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. İkinci bölümde mübadillerin üretici konuma getirilmesi çabaları ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise göçmenlerin toplumsal yapısı irdelenirken Antalya Rumlarının mübadelesine dair bilgiler verilmiştir.

Çalışmamızın temel kaynağı; Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivinde bulunan 94, 95 ve 96 No'lu mübadil kayıt defterleri, eski muhacir veya mübadillere ait şahsi dosyalar ve mübadillerin yerleştirildiği mevkileri gösteren haritalardır. Bir diğer öncü kaynağımız ise Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde bulunan Antalya mübadillerine ait tasfiye talepler ve Antalya'yı ilgilendiren mübadele belgeleridir. Antalya'nın en eski gazetelerinden olan "*Antalya Gazetesi*" kullanılarak arşiv bilgileri desteklenmiştir. Aynı zamanda resmi yayınlardan T.B.M.M Zabıtları, Düstur ve Türkiye İstatistik Genel Müdürlüğüne ait genel nüfus sayımları kullanılmıştır. Bu kaynakların yanısıra kitaplar, makaleler, tezler, sözlükler, ansiklopediler ve en sonunda sözlü tarihler bu çalışmamızı tamamlamada etkin olmuştur. Tüm bu kaynaklar kullanılarak özgün bilgiler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca anlatımı güçlendirmek amacıyla tablolar, krokiler, gazete manşetleri ve fotoğraflar eklenmiştir.

Bu çalışma esnasında emeğini ve değerli zamanını esirgemeyen, saygıdeğer danışmanım Yrd. Doç. Dr. Berna TÜRKDOĞAN UYSAL'a, çalışmamın değerlendirilmesinde bana yol gösteren eşsiz yardımları ve kaynak desteği ile Yrd. Doç. Dr. Güven DİNÇ'e, tez komitesinde yer alan Doç. Dr. Cemal AVCI'ya, aynı zamanda arşiv belgelerine ulaşmamda yardımcı olan, Antalya İmar İskân Harita Müdürü Sayın Serhat AKATA'ya, kaynak eksikliği tamamlamamda yardımlarını esirgemeyen Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Müdürü Sayın Kayhan DÖRTLÜK'e ve son olarak da bu uzun süreçte her zaman yanımda olan sabır ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen eşime ve aileme sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Gülcan DİLBER ILGIN

GİRİŞ

Anadolu'nun on bin yıllık yerleşme tarihi içinde, Anadolu toprakları çok çeşitli göç deneyimleri yaşamış ve bugünkü kozmopolit durum, göç süreci sonrasında kazanılmıştır. Göç sadece bireylerin buldukları coğrafi mekânı değiştirmelerinden ibaret değildir. Bu yapılan, mekân değiştirme sürecinde bireylerin hem ayrıldıkları bölgelerde hem de yeni göç ettikleri yerlerde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi boyutlarıyla toplum yapısını dönüştüren nüfus hareketidir. Bireysel olarak yapılan bu yer değişiklikleri dahi toplum yapısında gelişme veya yozlaşmaya sebep olurken bu göçlerin toplu bir şekilde yapılmasının yankısı\şiddeti ya da yıkımı daha geniş ölçüde olacaktır. Kitlese ve zoraki yapılan göçler her zaman hem göç alan hem de göç veren ülkeler için karmaşık sorunlar yumağıdır. Osmanlı Devleti çok dilli, dinli ve uluslu imparatorluk modelinden ulusal devlet olma sürecinde ilerlerken kitlese olarak gerçekleştirilen göçlere maruz kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye ilk geçişi, kesin tarihi bilinmemekle birlikte Şehzade Süleyman'ın Çimbi¹ kalesini ele geçirmesiyle olmuştur. Osmanlı'nın Rumeli topraklarında asıl kalıcı olması 1352 yılında Çimbi kalesine yerleşmesi ile başladığı ileri sürülmektedir.² İlerleyen zamanlarda Rumeli şehir ve köylerinin fethiyle birlikte Anadolu'daki Türkmen aşiretleri iskân politikası (şenlendirme-sürgün) çerçevesinde bölgeye yerleştirilmeye başlanmıştır. 1357 yılında başlayan bu göç Sultan I. Murat ve Sultan I. Bayezid dönemlerinde artarak devam etmiştir.³ Osmanlı Devleti'nin iskân politikasını uygulamasının en önemli sebebi Anadolu'da yığın halinde bulunan ve vergi alınamayan göçebe halktan aynı zamanda verimsiz topraklarda üretim yapmaya çalışan köylüden daha etkin bir biçimde yararlanmaktı. Diğer bir sebep ise göç ettirdiği halk sayesinde, fethettiği verimli Rumeli topraklarını tımar sistemine dahil ederek askeri kuvvetini arttırmaktı.⁴

Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Balkanlarda üç yüz yıl boyunca etkin ilerleyişinin ardından 1699 Karlofça Antlaşması'ndan itibaren toprak kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne özellikle de Balkanlarda kaybedilen her toprak parçası sonrasında, oradan kopup gelen göçmen kabileleri Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Tarih boyunca birçok medeniyetin hâkim olmak istediği ve oldukça verimli topraklara sahip Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesiyle elden çıkmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar önce, iskân

¹ Çimbi kalesi Bizans kaynaklarında Tzympe, Osmanlı kaynaklarında ise Çimni, Çimbeni, Çinpi, Cenbi imlalarında yazılmış olup Gelibolu yarımadasına yakın Marmara sahilinde bir kaledir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, Ankara, 2003, s.156.

² Haldun Eroğlu, **Osmanlılar Yönetim ve Strateji**, İstanbul, 2006, s.72-76.

³ Ali Sinan Bilgili, "*Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1041-1826)*", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010/53, s.90.

⁴ Ömer Lütfi Barkan, "*Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler*" **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, No. 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950, s.56-59.

politikası kapsamında göç ettirilen Türkmen aşiretleri, Balkanların yavaş yavaş kaybedilmesiyle Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmışlardır.

Osmanlı Devleti'nin adaleti ve kurallar çerçevesi dahilinde yaşamaya başladıkları günden itibaren Rumların, zimmî hukukuyla can ve mal güvenlikleri sağlanmış, aynı zamanda dil, din ve eğitim serbestliği tanınmıştı.⁵ Osmanlı Devleti'nin bu rahat yaşam koşullarını değerlendiren Rumlar, ticari fırsatlardan da yararlanarak ekonomik seviyelerini yükseltmiş ve zengin bir sınıf oluşturmuşlardır. Sosyal ve siyasi gelişimini kendi başlarına tamamlayamamış olan Rumlar, Fransız İhtilali'nin "milliyetçilik" akımından etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin zayıflığının da etkisiyle Batılı devletlerin, özellikle Rusya'nın amaçları doğrultusunda ulusal Rum devleti kurma isteği, Fener Patrikhanesi ve zengin Rum tüccarlar eliyle gelişme gösterecektir.

İlk ayrılıkçı isyanın Sırp tarafından çıkarılmasına rağmen bağımsız bir devlet kuran ilk ulus Rumlar olmuştur. Yunanistan, 24 Nisan 1830'da Osmanlı Devleti'nden koparak, bağımsız bir devlet haline gelmiş olmasına karşın; Batı Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerine yönelik arzu ve isteklerinden vazgeçmemişlerdir. Rumlar, bu isteklerini özellikle Osmanlı Devleti'nin buhranlı zamanlarında gündeme getirmiş ve Osmanlı Devleti aleyhine ilerlemeyi kendine ulusal bir görev saymıştı.⁶

Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede savaşan ve müttefikleri yenildiği için bu savaştan yenik çıkan Osmanlı Devleti yok oluşunun belgesi olan Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Mütareke sonrası başlayan işgallere karşı kayıtsız kalmayan Anadolu halkı tüm varlığıyla karşı koymuş ve Milli Mücadelesini zaferle taçlandırmıştır.

Mudanya Ateşkes Antlaşması sırasında alınan bir kararla, barış görüşmeleri için Lozan'da konferans toplanması kararlaştırılmıştı. Askeri başarısını diplomatik açıdan da perçinlemek üzere 20 Kasım 1922'de İsviçre'nin Lozan kentinde başlayan barış görüşmelerine katılan Türkiye karşısında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya bulunmaktaydı. ABD ise konferansa gözlemci sıfatıyla katılmıştı.⁷ İtilaf Devletleri bu konferansa, T.B.M.M. Hükümeti'nin yanı sıra İstanbul Hükümeti'ni de davet etmişti. Onlara göre konferans, Sevr Antlaşması'nın yalnızca bir düzeltilmesi olacaktı. Bu yüzden yeni anlaşmayı Osmanlı Hükümeti'nin de imzalaması gerekiyordu. Amaçları Türk Heyeti arasında görüş ayrılığı yaratmak ve isteklerini kolayca kabul ettirmektir. Fakat buna fırsat verilmedi. Mustafa Kemal bu bunalımdan kurtulmanın yolunu Saltanatın kaldırılmasında buldu.

⁵ Renee Hirschon, **Mübadele Çocukları**, Çev. Serpil Çağlayan, İstanbul, Kasım 2001, s.17.

⁶ Salim Gökçen, "*Dogmatik Yunan Paranoyası*", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Erzurum 2006, S 31, s.85.

⁷ Sina Akşin, **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2005, s.110.

T.B.M.M. 1 Kasım 1922 tarihinde aldığı bir kararla saltanat ve hilafeti birbirinden ayırarak saltanatı kaldırdı. Bu kararla Osmanlı Devleti'nin hukuki varlığı sona ererken, T.B.M.M. Hükümeti konferansa Türk Milletinin tek ve gerçek temsilcisi olarak katıldı. Bu sorunun çözümlenmesinden sonra, konferansta Türkiye'yi temsil edecek heyetin seçilmesi önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştı. Her şeyden önce, Osmanlı Devleti'ni yabancılara verdiği tavizlerle, günü gününe yaşatmaya çalışan bir zihniyeti taşıyan ve bu sistemi benimsemiş diplomatların heyette yer almaması gerekiyordu. Bu sebeple Mustafa Kemal Lozan'da Türkiye'yi temsil edecek heyeti ve başkanını bizzat seçmeyi uygun gördü. Mustafa Kemal, Mudanya Ateşkes Anlaşması'ndaki başarısından dolayı, Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin İsmet Paşa tarafından temsil edilmesini istiyordu.⁸

Hükümetçe belirlenen isimler arasından delegeleri belirlemek üzere yapılan seçimde İsmet Paşa oybirliği ile baş delege olarak görevlendirilirken, 152 oy alan eski Maliye Bakanı Trabzon Milletvekili Hasan (Saka) Bey ile 122 oy alan Sağlık Bakanı Sinop Milletvekili Rıza Nur Bey delege olarak atandılar. Türk heyetinde bu adları geçen üç delege yer almakla beraber, Lozan'a gönderilecek grupta 21 danışman, 2 basın danışmanı, 1 danışman ve genel sekreter, 1 mütercim ve 8 sekreter olmak üzere toplam 33 kişi daha bulunuyordu.⁹

Lozan Konferansı 21 Kasım'da tespit edilen tarihten az bir gecikme ile toplanmıştı. Türk murahhas heyetine İsmet Paşa'nın başkanlık ettiği konferans görüşmeleri hızlı şekilde karışık bir hal almıştı. Hatta 4 Şubat 1923 'de müzakereler kesilmiş, ancak 23 Nisan 1923'de tekrar toplanabilmişti. Konferansın birinci devresinde devletler temsilcilerinin tutumu, bundan evvelki toplantılarda hâkim olan zihniyetten farklı olmayıp, bilakis aynısıydı. Burada da Türkiye "yeşil masanın" kenarında bir mağlup sıfatıyla görülüyor ve muhtemelen bir zaafından faydalanma yolu aranıyordu. Özellikle en nazik meseleler olan sınırlar, boğazlar, azınlıklar, kapitülasyonlar ve tazminat konularında İtilaf Devletleri fırsat kolluyordu.¹⁰

Nüfus mübadelesine ilişkin sözleşme yalnızca I. Dünya Savaşı sonrası gelişmelerin bir sonucu değildir. Balkan Savaşları sırasında 29 Eylül 1913'te Bulgarlarla imzalanan İstanbul Antlaşması ve 14 Kasım 1913'te Yunanlılarla imzalanan Atina Antlaşması¹¹ ile Rumların mübadeleye tabi tutulması söz konusu olmuştur. İmzalanan bu antlaşmalarda Balkanlarda kalan Müslümanların hukuki statüleri ve dini yöntemleri, savaş esnasında göç eden halkın ise

⁸ Durmuş Yalçın (ve diğerleri), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ortak Yayın, Ankara, 2004, s. 371.

⁹ Ömer Kürkçüoğlu- Çağrı Erhan, **Yaşayan Lozan**, Ankara, 2003, s. 37-38.; Lozan'a giden delegelerin tam listesi için bkz; Ali Naci Karacan, **Lozan**, Temmuz 1971, s.69-71.

¹⁰ Reşat Sagay, **XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler**, İstanbul, 1972, s. 223.

¹¹ Pınar Bulut, **1923-1933 Yılları Arasında Türk İtalyan İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Tez, İstanbul, 2007, s.4.

taşınmaz mallarına ilişkin maddeler yer almaktadır.¹² Mayıs 1914'te Venizelos, göçün gönüllülük temelinde yapılması ve göçmenlerin mallarına doğru bir şekilde değer biçilerek tasfiye edilmeleri koşuluyla bu teklifi kabul etmiştir. Ancak Haziran 1914'te kurulan bir karma komisyonun çalışmaları savaşın çıkmasıyla yarım kalmıştır. Bundan sonra, Eylül 1922'de Yunan askerlerinin Anadolu'dan çıkarılmasının ardından yeniden nüfus mübadelesi konusu gündeme gelmiştir. Lozan'a gelirken bu konuda Türk heyetine verilmiş olan talimat, mübadelenin esas olduğu, yani Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanların mübadelesi temelinde görüşmelerin yürütüleceği şeklindeydi. Ancak mübadele konusunu ilk olarak ileri süren Milletler Cemiyeti'nin resmen görevlendirdiği Dr. Fridtjof Nansen'dir.¹³ Roosevelt'in "Türkleri Avrupa'da bırakmak, uygarlığa karşı işlenmiş suçtur." sözü, aslında her şeyi açıklıyordu.¹⁴

Nüfus mübadelesi konusu, Konferansın gündemine ilk olarak 12 Aralık 1922 (1Kanunuevvel 1922) tarihinde gelmiştir. Rıza Nur, bu konunun gündeme gelmesinin tamamen sürpriz niteliğinde olduğunu söylemektedir. Curzon gayet acele ve mühim bir mesele olarak Türk ve Yunan arasında savaş esirleriyle, ahali mübadelesi meselelerinin hallini teklif etmiştir. Bu konuda Dr. Nansen bir rapor hazırlamıştır. Çünkü gündemde yalnızca savaş tutsakları konusu bulunmaktaydı. Nüfus mübadelesinin de gündeme konulması, tam da Türkiye'nin istediği bir konunun Müttefikler tarafından dile getirilmesi demektir. Türk heyeti tarafından büyük bir memnuniyetle karşılanmıştı. İlk görüşme Dr. Nansen'in raporunun dinlenmesiyle geçmiştir. Buna göre, Dr. Nansen konferans başlamadan önce sorunu Türkiye ve Yunanistan ile görüşmüştür.¹⁵

Milletler Cemiyeti Konseyi'nin görevlendirmesiyle I. Dünya Savaşı'nın bir sonucu olarak yurdunu bırakıp başka yerlere sığınmak zorunda kalmış yüz binlerce göçmenin (mülteci) durumunu incelemek üzere Ekim ayında Dr. Nansen, İstanbul'a ve Yunanistan'a gitmiştir. Bu görevini yerine getirirken tarafların yetkilileriyle ilişkiler kurmuştur. Tam da bu sırada dört büyük devletin İstanbul'daki temsilcileri, azınlıkların mübadelesi konusunda bir antlaşma yapmak üzere Türk ve Yunan hükümetleri arasında bir görüşme kapısı açmaya çalışmasını kendisinden istemiştir. Yani bu dört devlet mübadeleyi istemekte ve kesin barış antlaşması yapılmasını beklemeksizin hemen uygulanmasını da gerekli görmekte idiler. Dr. Nansen hem Yunanistan hem de Türkiye ile yaptığı görüşmelerde ilerleme sağladığını belirtmiştir. Dört

¹² Nurten Çetin, "1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 24/2010, s.151.

¹³ Funda Keskin, **Yaşayan Lozan**, Ankara, 2003, s.765.

¹⁴ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadele Sorunu", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Türk-Yunan Sorunu (20 Temmuz 1974'e kadar), Ankara, 1986, s.243.

¹⁵ Keskin, **a.g.e.** , s. 765.

büyük devlet Nansen'in tekliflerini uygun karşılamışlardır. Çünkü barışın ancak bu bölgedeki halkların iç içe girmişlikten kurtarılması durumunda sağlanabileceğine ve büyük ölçüde etnik yer değiştirmelerinin yaratmış olduğu ağır ekonomik sorunlara bir çözüm bulunabileceğine inanmaktadırlar. Hem Türk hem de Yunan makamları mübadeleyi uygun bulduklarını çeşitli defalar açıklamışlardır. Dr. Nansen de sadece iki tarafın yararı açısından değil, Avrupa barışı için mübadelenin gerekli olduğuna inanmaktaydı. Ancak sorun büyük zorluklar taşımaktaydı.¹⁶

Sayıları bir milyondan fazla insanın yeni bir ülkeye taşınmaları için sınıflandırılmaları, arkada bırakacakları kişisel mal ve mülklerinin kaydedilmesi, değerlendirilmesi ve tasfiyesi, bu malların tanzim edilmesi gibi büyük güçlükler mevcuttu. Nüfus mübadelesinin, mübadeleye tabi tutulacaklar açısından büyük acılara ve fedakârlıklarla yol açacağı da aşikârdı. Ancak Dr. Nansen, yapılmamasının sonuçlarının daha ağır olacağı kanısındadır. Ekonomik durum ise son derece kötü görünmektedir. Şimdiden büyük nüfus yer değiştirmeleri olmuştur. Bir milyona yakın insan yurdunu terk etmiştir.¹⁷ Yunan ordusunun Anadolu'ya çıkışlarını "İsa'nın Dirilişi" gibi dinsel bir motife dayandırarak işbirliği içine girmiş olan Anadolu Rumlarının da Anadolu'yu terk etmeye başlamalarıyla, birdenbire artan demografik ivme, Türklere, çokça zamandır kangren olmuş bir yarayı kesip atma ve özdeş bir toplum yaratma yolunda önemli bir fırsat yarattı.¹⁸

İngiltere'nin Türkiye üzerindeki emellerine kavuşmak için kullanabileceği en önemli kozu Rum unsuruydu. Ancak Türkiye'nin yapması düşünülen mübadele teklifinin, İngiltere'nin etkisiyle Nansen'dan gelmesi ve Venizelos'un, ahali mübadelesini vakit geçirmeden kabul etmesi oldukça dikkat çekicidir. Sonuç olarak komisyondaki diğer heyetler de mübadelenin insanî bir iş olacağı kanısına varmış ve karara bağlanmıştır. 10 Ocak 1923 Çarşamba günü Ouchy Şatosunda Lord Curzon başkanlığında saat 11.00'de oturum açıldı. İlk olarak nüfus mübadelesi alt-komisyununun raporu sunulmuştur. M. Montagna, Komisyonun 1 Aralık oturumunda, M. Nansen'in azınlıkların durumuna ilişkin olarak Türkiye'de ve Yunanistan'da yaptığı soruşturmanın sonuçlarını gösteren raporu dinlendikten sonra, konuyu incelemek amacıyla, küçük bir komite görevlendirilmiş olduğunu hatırlattı. Bu anlaşmaya konu olacak sorunların, gerçekten Barış Antlaşmasıyla hiçbir ilgisi yoktu ve bunların bir an önce çözümlenmesi gerekmekteydi. M. Nansen, Komisyonca dinlendikten sonra da, alt-komisyona

¹⁶ Keskin, **a.g.e.**, s. 765.

¹⁷ Keskin, **a.g.e.**, s. 765-766.

¹⁸ Kemal Arı, "1923 Türk -Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de Emval-i Metruke ve Mübadil Göçmenler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VI, S, 18, Temmuz 1990, s. 627.

pek yararlı, tamamlayıcı açıklamalarda bulunmuştur. Alt-komisyon, ilk oturumda üç çeşit sorunla uğraşmak gerektiğine karar vermiştir;

1. Sivil rehinelere geri verilmesi
2. Savaş tutsaklarının mübadelesi
3. Nüfus mübadelesi (Rum-Türk azınlıklar)

Birinci ve ikinci sorun üzerinde hızlı bir şekilde anlaşmaya varmak güç olmamıştır. Alt komisyon bundan sonra üçüncü sorunun incelenmesine geçmiştir. Nüfus mübadelesi M. Montagna, bu sorunun çözümlenmesinde alt-komisyonun karşılaştığı büyük güçlükleri komisyonda anlatmıştır. Her iki taraf da (hem Türkiye hem de Yunanistan), mübadele edilecek halkların yer değiştirmesini başarıyla sonuçlandırmaya imkan olmadığını iddia etmiştir. İşte bu sırada, bir yandan İstanbul'un Rum nüfusunun, öte yandan da Batı Trakya'nın Müslüman nüfusunun mübadele dışı tutulması görüşü ortaya çıkmıştır.

İstanbul nüfusuyla Batı Trakya nüfusu dışında, mübadele ilkesi kabul edilmiştir. Komisyonda bir ön sorun söz konusu olmuştur. Nüfus mübadelesi zorunlu mu, yoksa isteğe bağlı mı olacaktır? M. Nansen, mübadelenin zorunlu olması gerekliliğini savunurken, alt-komisyonadaki tartışmalar sırasında, Yunan temsilci heyeti, mübadelenin gönüllü olmasını istemiştir. Türk temsilci heyeti ise bu teklifi reddetmiştir; Alt-komisyonunda, komisyonun daha çok zorunlu mübadele eğiliminde görünmüş olmasına dayanarak, bu formülü kabul etmiştir.¹⁹

Mübadele sözleşmesi kendisinden önceki benzer sözleşmelerden önemli ayrımlar içermektedir. Her şeyden önce mübadele Milletler Cemiyeti'nin gözetimi altında yapılacak ve Türk-Yunan Hükümetleri arasında yapılan anlaşmada, sorun çıkarsa hakemlik yoluyla çözüme bağlanacaktır.²⁰ 1913 Türk-Bulgar ve 1919 Bulgar-Yunan sözleşmelerinden farklı olarak mübadele zorunlu tutulmuştur. Üstelik mübadeleye tabi olan kişilerin sayısı iki milyona yakındır.²¹

Bu yeni evrede Türkiye için de Yunanistan için de çözümü zor yeni sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel sorunlar ortaya çıkacaktır. Savaş yıllarının ekonomisi, her iki ulus için de küçümsenemez ekonomik külfetler bırakmıştır. Yunanistan Anadolu'yu fethetmek gibi bir ülkü uğruna tüm kaynaklarını seferber ettiği "Küçük Asya Macerası" sonunda uğradığı yenilgi ile bu kaynakların heder olup gitmesine neden olmuşken, bu duruma savaş sonrasında yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasal sıkıntıları da eklenmiştir. Yunanistan'ın uğradığı yenilginin sonuçları, hem Yunanistan'ı hem de Türkiye'yi ilgilendiren sorunlar yaratmıştır. Çünkü Yunanistan, iki halkın karşılıklı mübadelesi öncesinde, yenik düşmüş askerlerin ardı

¹⁹ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler**, Cilt 1, İstanbul, 2001, s. 322-323.

²⁰ Meray, **a.g.e.**, Cilt 5, s. 17.

²¹ Keskin, **a.g.e.**, s. 789.

sıra Yunanistan'a yığılmış olan Anadolu Rum göçmenlerin yarattığı izdihamı ortadan kaldırmak, onların barınmalarını, iâşelerini sağlamak gibi çetin bir sorunla karşı karşıya iken yenilginin psikolojik etkisiyle Anadolu'dan kaçan başıbozuk asker, Yunanlı eşkiya hınç alma amacı güden halk grupları, hatta Yunan polisi aracılığıyla, Yunanistan Türklerine şiddetli baskılar uygulanmıştır. Zorluklar açısından, Türkiye de benzer durumdaydı. Sosyo-ekonomik güçlükler yeni Türkiye'nin idealist, katılımcı kadrolarının heyecan dolu çabalarıyla aşılmaya çalışılırken, yanıp-yıkılan yerler, ahalsinin barınma, iâşe, sağlık vb. sorunları ve bunların yanısıra Yunanistan'daki baskıdan kaçan mülteci Türklerin yarattığı demografik sorunlara, bir de sayıları 500 bine yakın mübadele göçmenlerinin barınma iâşe, sağlık vb. sorunları eklenmiştir.²²

Mübadele işlemlerini yürütmek için kurulan Karma Komisyon 8 Ekim 1923'te Atina'da çalışmalarına başlamış ve ancak 9 Aralık 1933 tarihli sözleşme ile sona erdirilmesine karar verilerek 19 Ekim 1934'e kadar 11 yıl çalışmıştır.

Sözleşmenin, mübadele başlangıç tarihini 1 Mayıs 1923 olarak belirlemesine karşın, fiilen Yunan ordusunun Türk topraklarından uzaklaştırılmasıyla birlikte başlayan Türkiye'deki Rumların göçü o zamandan beri devam ediyordu. 26 Mart 1923 tarihinde Türkiye'deki çeşitli limanlarda bekleyen Rumların sayısını Yunan kaynakları 214 bin olarak vermektedir. Mübadeleyi konu alan ve haber yapan National Geographic dergisi, 30 Ocak 1923'te imzalanan sözleşmenin tarafları rahatlattığını söylemektedir. Mübadele hem Türkiye hem de Yunanistan açısından ekonomik bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktaydı. Bir milyon Rum'a karşılık 450 bin Müslüman yer değiştirmektedir. Dine dayalı bir değişim yapılması o dönemde işleri kolaylaştıran bir faktör olarak görülmüştür. Çünkü ırka ya da soya dayalı bir ayırım yapılması, yüzyıllardır bir arada yaşayan ve karışmış olan bu halklar için mümkün olamayacaktı.²³

30 Ocak 1923 günü imzalanmış olan Türk ve Rum Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol'ün (Convention Concernant l' Echangedes Populations Grecques et Turques et Protokole)²⁴ sonrasında geçen olaylar ve buna ilişkin yönetmeliğin uygulamaları göstermiştir ki; Anadolu'nun ve Doğu Trakya'nın Türk nüfusunun arttırılması imkânını sağlayacak olan mübadele konusu, bir bakanlığı tek başına meşgul edecek kadar yoğun ve karmaşıktır. Bu düşünce ile mübadele işlerinin, Sağlık Bakanlığı'ndan alınıp yeni bir Bakanlık bünyesinde

²² Arı, **a.g.m.**, s. 628-629.

²³ Keskin, **a.g.e.**, s. 789-790.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz; Meray, **a.g.e.**, Cilt 8, s. 83-87.

yürütülmesi gerektiği kanaatiyle, 13 Ekim 1923’de Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti²⁵ (Bakanlığı) kurularak yepyeni bir teşkilatlanmaya geçilmiştir.²⁶ Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti’nin kurulmasının ardından, artık sıra bu yeni vekâlete vekil olarak kimin seçileceğine gelmişti. Hakimiyet-i Milliye, 15 Ekim 1923 günü ;“*Kaya, Necati, Zekai, Ferid Beyler vekâlete namzeddir*” diyerek adayları açıklamış; birkaç gün sonra da, bir İzmir gazetesi vekâlete aday olanlara önce Sivas Mebusu Muammer Bey’in gösterildiğini, fakat o görevi kabul etmeyince Trabzon Mebusu Muhtar Bey’e meyledildiğini duyurmuştu. Sonuçta 20 Ekim 1923 günü İzmir Mebusu Mustafa Necati TBMM tarafından, 165 oydan 158’ini alarak vekil seçildi. Bu, Mustafa Necati Bey’in Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, mübadele, imar ve iskân işlerinin organizasyonunu hazırlama, gerçekleştirme süreçlerinin en önemli mimarı olarak ortaya çıkışının başlangıç noktasıdır.²⁷

Nitekim vekil seçildikten sonra, mecliste yaptığı teşekkür konuşmasında şunları söylemişti: “*Yüzbinlerce kardeşin hayat ve mematını teşkil edecek olan bu iş, hakikaten çok mühimdir. Fakat bundan evvel ifa-yı vazife eden selef-i aliniz birinci TBMM, nasıl düşmanlar karşısında milleti zaferden zafere götürmüşse, size istinad ederek yürüyeceğimiz yol üzerinde de ikinci TBMM imar işlerinde muvaffak olacak, memleketin imarını temin edecektir. Bendeniz bütün imanıyla buna çalışacağımı bu kürsi-i mualladan arz ve vaat ediyorum.*”²⁸ Mustafa Necati bu görevinde, 6 Mart 1924 tarihinde yeni İsmet Paşa hükümetinde Adliye vekili oluncaya kadar kalmıştır. Ondan sonra bakanlığa getirilen kişi, Mahmut Celal (Bayar) Bey’dir. Yaklaşık beş aylık Mübadele, İmar ve İskân Vekilliği görevi süresince Mustafa Necati, Vekâletin merkezde ve taşrada örgütlenmesinden yasal düzenlemelere kadar, tam bir idealist bürokrat örneği sergilemiştir.²⁹

Mustafa Necati’nin bu bakanlığa atanması basında da memnuniyetle karşılanmıştır. Yeni Gün, onun genç, azimli, fedakâr bir kişi olduğunu, İstiklal Mahkemelerinde başarıyla hizmet ettiğini, bu önemli işin de üstesinden geleceğini yazmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ise bu konuda geç kaldığını belirterek karamsar bir tablo çizmiş; ancak iskân gibi zor bir işin, Meclis’in genç ve azimli bir elemanı tarafından deruhte edileceğini ifade etmiş ve kendisine

²⁵ Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti’nin Teşkilat ve Masarifi Hakkındaki 366 sayılı kanun metni için bkz; **Düstur**, Tertip 3, Cilt 5, Ankara, 1948, s.160-164.

²⁶ Yücel Mutlu, **Lozan’da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması**, Kasım 2005, s. 178-179.

²⁷ Mustafa Eski, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati**, Ankara,1999, s.77; Kemal Arı, **Büyük Mübadele (Türkiye’ye Zorunlu Göç 1923-1925)**, Mart 2000, İstanbul, s. 28.

²⁸ Arı, **a.g.e.**, s. 29

²⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 28-29; Yılmaz Bahadır, **Anadolu’ya Göçler Tarih-Toplum-Kimlik**, Yayın No:35, Şubat 2008, Trabzon, s. 149.

güvenildiğini yazmıştır.³⁰ Mustafa Necati, Bakanlığı süresince 104 bin göçmen Türkiye'ye getirilmişti ki bu tüm mübadillerin 1/3 demektir. Vekâleten 11 Aralık 1924'e kadar görev yapmıştır. Çıkarılan yasayla vekâlet Mübadele ve İskân Müdürlüğü ve İmâr Genel Müdürlüğü olmak üzere iki genel müdürlüğe ayrılmış, Mübadele ve İskân Müdürlüğü dört, İmâr Genel Müdürlüğü üç şube halinde örgütlenmiştir. İskân ve Mübadele Genel Müdürlüğü'nde Sevkiyat ve Nakliyat, Muhacirin ve İaşe (beslenme), İskân ve Emlakin şubeleri yer alırken İmâr Genel Müdürlüğü'nde ise Muamelât (kayıt), İnşaat ve Tamirat, Heyet-i Fenniye şubeleri yer almıştır.³¹

Taşradaki teşkilatlanma da bu hiyerarşiye uymaktadır. Daha vekâlet kurulmadan önce 17 Temmuz 1923'te çıkarılan talimatname³² mübadelenin yürütülmesi konusundaki ilk düzenlemeyi oluşturmaktadır. 31 maddeden oluşan bu düzenleme gelecek olanların kabulleri ve iskân edilecekleri bölgelere ne şekilde sevk edilecekleri konularını düzenlemektedir. İskelelerde bir komisyon kurulacak, bu komisyon gelenlerin kimlik kontrolünü yapacaktır. Sağlık ve karantina imkânları sağlanacaktır. Gelenler dağlık ya da deniz kıyısında bir bölgeden gelmiş olmalarına göre benzer bir araziye yerleştirilecek, mesleği açısından da uygunluk aranacaktır. Hak ettikleri mal ya da para iskândan sonra ödenecektir. Yerleştirme, bir yerin nüfusunu 1/5'ten fazla arttırmayacak şekilde yapılacaktır.³³

Kuruluş aşamasından ve bütçe olanaklarının belirlenmesinden sonra vekâletin önündeki en büyük iş, kapsamlı bir yasanın çıkarılması sorunu oldu. Vekâlet bürokratlarının ve özellikle de Mustafa Necati'nin çabaları sonucu, 23 Ekim 1923 tarihinde, hazırlanan yasa önerisi TBMM'ye sunuldu. 8 Kasım 1923'de Mübadele, İmar ve İskân Kanunu³⁴ kabul edildi. Oldukça ayrıntılı olan yasa metni, 20 maddeden oluşuyordu.³⁵

Kanuna göre yeni Bakanlığın görevi; mübadeleye tabi tutulan nüfusun nakilleri, barınma ve yerleşmeleri, bunlardan ihtiyacı olanların iskelelerde, taşınma yollarında ve yerleştikleri yerlerde en çok iki ay süre ile iâşeleri, buna ilaveten 1912 yılından sonra hükümet tarafından ciddi yerleştirilmeleri, son savaş sırasında meskenleri yanmış veya tahrip edilmiş olanların iskânları ve genel olarak memleketin harap olan yörelerinin imarını sağlamaktır. Mübadele ile ilgili tüm bu düzenlemelerin yapılması için Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulmuş bulunan

³⁰ Mustafa Eski, "Mustafa Necati", *Atatürk Araştırma Dergisi*, Cilt XIII, S 35, Temmuz, 1996, s. 469; Mustafa Necati Bey'in hayatı hakkında kısa özgeçmiş için Ali Cengizkan, *Mübadele Konut ve Yerleşimleri*, Ekim 2004, Ankara, s. 21-22.

³¹ Eski, *a.g.e.*, s.78.

³² 17 Temmuz 1923 tarihli 2600 No'lu kararname metni için bkz; *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 4, İstanbul, 1929, s.135-142.

³³ Keskin, *a.g.e.*, s. 791.

³⁴ 8 Teşrinisani 1339 (8 Kasım 1923) tarihinde kabul edilen 20 maddelik 368 No'lu Mübadele İmar ve İskân Kanununu ayrıntılı incelemek için bkz; *Düstur*, 3. Tertip, C.5, Ankara, 1948, s. 165-167.

³⁵ Arı , *a.g.e.*, s. 33.

İskân Müdürlüğü kaldırılmış, bu konuyla ilgili her türlü hizmet ve teçhizat yeni kurulan Bakanlığa devrolunmuştu. Kanuna göre Bakanlık, 1912 yılından sonra sağa sola yerleştirilmiş olan göçmenleri de, sanatlarına bakarak iki sene içinde değişik ve gerekli görülen yerlere taşıyıp yerleştirmeye yetkiliydi. İmar konuları için gerekli krediyi sağlamak üzere bir İmar Bankası kurulması için Bakanlığa izin verilmişti.³⁶ Mustafa Necati göreve başladıktan bir iki gün sonra Bakanlığın teşkilat çalışmalarını bitirmiş ve bütçesini hazırlamıştır. Bakanlıkta müsteşarlık kurulmuş ve buna bağlı olarak İskân ve Mübadele Umum Müdürlüğü, Teftiş Kurulu, İhsaiyat, Evrak ve Muhaberat Şubeleri ile Hukuk Müşavirliği kurulmuştur. Daha sonra Meclis'ten 6.125.277.50 TL tutarında para istenmiştir. 8 Kasım 1923'te Mübadele, İmar ve İskân Kanununun kabul edilmesiyle ülke 10 İskân bölgesine ayrılmıştır.³⁷

Ayrıca göçmenlerin gelecekleri yerlerdeki meslekleri tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci şeklinde gruplanarak on alana ayrılan Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleştirilmeleri kararlaştırılmıştı. 17 Temmuz 1923 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle kararlaştırılan İskân bölgeleri ve buralara yerleştirilecek mübadillerin geldikleri yerleri ve nüfuslarını gösteren belgelerde Antalya'ya Preveze ve Yanya'dan genellikle çiftçi-bağcı 15 bin kişinin gelmesi öngörülmüştür.³⁸

Yunanistan'da mübadele kapsamına giren ve Türkiye'ye getirilmeyi bekleyenlerin ulaşımını sağlayacak taşıma araçlarının belirlenmesi, yerleşecekleri yörelerin saptanması ve saptanan yörelerde, başta ev onarımı ve yeni köylerin yapımı olmak üzere pek çok hazırlığın tamamlanması çabaları sürüyordu. Mübadele sürecini işlemekle yükümlü olan Muhtelit Mübadele Komisyonu, komisyon üyesi Tefvik Rüştü Bey'in (Aras) istek ve önerisi doğrultusunda mübadeleye "resmen" 10 Kasım 1923 tarihinde başlanacağını açıkladı.³⁹

Resmi nitelikli bu kararın çıkması üzerine, hazırlıklara hız verilmiştir. Mübadele edileceklerin henüz ayrılmadıkları topraklardaki mal kayıtlarının yapılması ve bu malların paraca değerlerinin saptanması gerekiyordu. Böylece gidecekleri yeni topraklarda ne oranda mal sahibi olabileceklerinin belirlenmesi de mümkün olabilecekti. Bunun yanı sıra, kıyı kentlerinde göçmenlerin vapurlara bindirilmeleri, Türkiye'ye getirilmeleri, belli bir süre barınma ve beslenme gereksinimlerinin karşılanması ve sonuç olarak da bir toprağa ve eve yerleştirilmeleri ile üretici hale getirilmeleri, bu süreçteki evrelerin belli başlılarıydı. Muhtelit Mübadele Komisyonu, sık sık Yunanistan'a ve Türkiye'ye giderek, mübadele uygulamasının işleyiş ve uygulanış biçimini yerinde inceliyordu. Üç kişiden oluşan kurulun başkanlığını,

³⁶ Mutlu, **a.g.e.**, s. 179.

³⁷ Eski, "*a.g.m.*", s. 469; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 1'e bakınız.

³⁸ Cahide Zengin Aghatabay, **Mübadele'nin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930**, İstanbul, Aralık 2009, s.118-119.

³⁹ Arı, **a.g.e.**, s. 71.

bağımsız üye sıfatıyla General Dulara üstlenmişti. Diğer üyeler ise Türkiye adına Tevfik Rüştü Bey, Yunanistan adına da Mösyö Pappastı.⁴⁰

Türkiye'ye getirilmek üzere bekleyen mübadillerin yola çıkmadan önce Yunanistan'daki mallarının kayıtlarını yaptırmaları gerekiyordu. Tarımla uğraşan mübadillerin arazi, bağ, bahçe, zeytinlik ve birtakım meyve ağaçlarını, sanatkâr olanların ise varsa dükkân, mağaza, imalathane veya fabrika gibi taşınmaz emlaklarını Türkiye'ye gelmeden önce karma komisyon yetkililerine kaydettirmesi ve buna dair mal bildirim beyannamesini elde etmesi gerekiyordu.⁴¹ Karma komisyona bağlı ara komisyonlarca dört nüsha olarak düzenlenecek ve resmi olarak onayla mühürlenecek olan mal bildirim beyannameleri, göçmenlerin Türkiye'ye getirmeleri gereken en değerli belge niteliğini taşıyordu. Çünkü göçmenler Türkiye'ye gelip de bir toprağa yerleştirilirken, kendilerine ne oranda mal verileceği bu bildirim belgelerindeki kayıtlara göre belirlenecekti. Bu nedenle dört nüsha olarak düzenlenen belgenin bir kopyasının göçmenlerin kendisinde bulunması ve Türkiye'de bu belgesi istendiğinde göstermesi gerekiyordu.⁴² Ancak bu işlemin tam manasıyla yapılması yıllar süreceğinden, mübadil göçmenler kâğıtlarını komisyona bırakıp Türkiye'ye gönderiliyor ve işlemler arkasından sürdürülebiliyordu.

Bu meselenin birtakım yolsuzluk ve haksızlıklara yol açma ihtimali çok yüksekti. Kısacası Takdir-i Kıymet komisyonları belgeyle hiç uğraşmadan, sadece göçmenin beyanını esas alarak tasfiye taahhüd senedini doldurmaktaydı. Hatta bazı mübadillerin fırsatçılık yaparak, Türkiye'de büyük mal sahibi olmaları, bazı zenginlerin ise fakir hale düşmeleri gibi garip durumlar yaşanıyordu. Bazı durumlarda göçmenler belgesiz Türkiye'ye geliyordu. Çünkü Yunanistan'daki toplumsal huzursuzluklar neticesi Türk nüfusa yönelik artan baskı politikası yüzünden, Türkler daha nakil zamanı gelmeden panik halinde limanlara yığılıyordu.⁴³

Lozan'da ilgili devletler tarafından imzalanmış olan "Türk ve Yunan Nüfuz Mübadelesine İlişkin sözleşme ve Protokol" metninin 8. maddesi, göçmenin terk edeceği ülkede bırakacağı ya da yanında götüreceği taşınır türdeki mallarla ilgili kuralları içeriyordu. 9., 12., 13. ve 14. maddeleri taşınmaz yerdeki mallarla ilgili tasfiye kurallarını ve yöntemini kapsamaktaydı. Bu maddelere göre, göçmen yanında taşıyabileceği her türlü malını yanında götürebilecek, bundan dolayı kendisinden hiçbir çıkış ya da giriş vergisi alınmayacaktı.⁴⁴

⁴⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 71.

⁴¹ Ercan Çelebi, "Mübadillerin Yunanistan'daki Mal Kayıtları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri", **ÇTTAD**, V/12, (2006/Bahar), s.35.

⁴² Arı, **a.g.e.**, s. 72; Muhtelit Komisyon'a sunulan mübadil belgelerini ayrıntılı incelemek için bkz; Cezgizkan, **a.g.e.**, s. 263-265.

⁴³ H. Yıldırım Ağanoglu, **Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi Göç**, Kasım 2001, İstanbul, s. 290.

⁴⁴ Meray, **a.g.e.**, C.8, s.83-86.

Taşınmaz mallarla ilgili olarak, 8 Mart 1923'te Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'nin teklifi şu şekilde olmuştur: “İki ülke içinde taşınmaz malı olan kimseler ikametgâhlarını geçici ya da kesin olarak yaşadığı toprak parçasının dışında seçseler bile bütün mülkiyet haklarından yararlanmayı sürdürecektir. Emlaklarını kiraya verebilecekler veya üçüncü kişiler eliyle yönetebileceklerdir.” Ancak daha sonra yapılan ikili görüşmeler sonucunda Nüfus Mübadelesi Sözleşmesinin 10. maddesi kabul edilmiştir. Bu maddeye göre, karma komisyonca oluşturulan Takdir-i Kıymet Komisyonları aracılığıyla bu malların türünü, miktarını ve altın para üzerinden değerini gösteren tutanaklar hazırlanacaktı. Bu mal bildirim tutanaklarına göre göçmen, gittiği ülkede malına karşılık mal alacaktı.⁴⁵

Mübadele Komisyonu Başkanı Ömer Dürri Tesal'ın da vurguladığı gibi, sözü edilen bu maddelerde oldukça “muğlak ve müphem” yönler bulunmakta, mala ilişkin değer belirleme işlerinin ne gibi bir yöntemle yapılacağı pek açık gösterilmemekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla, uygulama biçimi açıkça belirlenmeyen bu konularla ilgili yetki, komisyonun kendisine bırakılıyordu. Oysa böyle bir uygulamanın değişik komisyonlarca değişik biçimde değerlendirileceği ve bu değişik değerlendirmelerin farklı sonuçlarının olacağı; rüşvet, adam kayırma gibi, özdeki amaca taban tabana ters düşen davranışların ortaya çıkacağı açıkça belliydi.⁴⁶

Gerçekten de bir süre sonra merkezdeki karma komisyonun görüş, öneri ve direktiflerini aşan rahatsız edici uygulamalara tanık olundu. Verilen görev gereği Selanik, Kavala, Drama, Hanya ve Kandiye başta olmak üzere değişik merkezlerde kurulan ara komisyonlar bu yöndeki çalışmalarına başladı.⁴⁷ Komisyonda Türkiye'nin sürekli üyesi olan Tevfik Rüştü Bey, bir gazete muhabiriyle yaptığı söyleşide, “takdir-i kıymet” için belirlenip benimsenmiş bir yöntem bulunamamış olmasından yakınmaktaydı. Yalnız, uzmanlar aracılığıyla incelemeler yapıldığını, bu nedenle de çeşitli yörelere uzmanlar gönderdiğini belirtiyordu. Verdiği bilgiye göre, bu uzmanlardan alınacak raporlara göre nasıl bir tasfiye yöntemi benimseneceği belirlenecekti. Her ev için ayrı mal değeri belirlenmesi, işleri on yıl kadar uzatacak bir yük getirebilirdi. Başta yolsuzluklar olmak üzere pek çok istismara açık olan bu karmaşık konunun çözümü için benimsenen ve uygulamaya konulan yöntemin, göçmenlerin Türkiye'ye getirilmeleri işine paralel olarak işletilemeyeceği bir süre sonra anlaşıldı. Bunun başlıca nedeni, göçmenleri Türkiye'ye getirmenin ivediliği idi. Tevfik Rüştü Bey, değinilen söyleşisinde, göçmenin taşınabilir ve taşınamaz mallarının paraca değerinin belirlenmesi için oturup beklemesinin gerekmediğini, doldurduğu mal bildirim belgesini ara komisyona

⁴⁵ Meray, a.g.e., C. 5, s. 43.

⁴⁶ Arı, a.g.e., s. 72-73.

⁴⁷ Mehmet Ali Gökaçtı, **Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi**, İstanbul, 2003, s. 138.

verdikten sonra Yunanistan'da görülecek hiçbir işinin kalmadığını, dolayısıyla bu koşullar altında göçmenin yola çıkabileceğini söylemekteydi.⁴⁸

Gerçekten de durumun sıkışıklığı ve zorlaması ileri sürülerek, mübadele göçmenlerinin Yunanistan'da bıraktığı malların değerinin belirlenmesi işi, Türkiye'ye taşınmalarından sonraki evreye bırakılmıştır. Mal bildirim belgeleri de doğrudan komisyon tarafından doldurulması gerekirken mübadillere doldurtulmuştur. Bu yapılırken, karma komisyonun öngörüsü doğrultusunda, mallarla ilgili tasfiye işlemi iki aşamalı bir yönteme bağlanmıştı. İlk önce, acil gereksinim olarak düşünüldüğü için barınma sorununun çözümüne dönük olarak, evlerin değerinin belirlenmesine çalışılmıştı. Bundan sonraki aşama ise tarlaların, bağların, bahçelerin ağaçların ve diğer taşınmazların belirlenmesi işiydi. Bu kategorideki işlemler, evlere göre çok daha karmaşık ve zordu.

Hem malların sayısal dökümü, hem de verimlilik başta olmak üzere pek çok yönden niteliklerinin belirlenmesi uzun zaman alıyordu. Dönüm hesabıyla tarlaların, bağların ve bahçelerin büyüklüğünün saptanması, türünün ve verimlilik kapasitesinin belirlenmesi, ağaçların her bir aile için sayı ve türünün saptanması, bu aşamadaki belli başlı uğraşlardı. Bu mallara dayalı olarak, Türkiye'de göçmenin mal alma işi ise 10 yıldan fazla bir zaman alabilecekti.

Yunanistan'a bir milyon Anadolu Rum'undan başka, Bulgaristan ve Rusya'dan 1.200 bin Rum daha gelmişti. Halkta para ve buna bağlı olarak yiyecekte yoktu. Çarşılarda mağaza ve dükkân sahipleri adeta tetik üzerinde duruluyordu. Aniden dükkânlar kapanıyor, çarşılarda yağmalar ve kapışmalar başlıyordu. Yenilginin ezikliği içinde bulunan Yunanistan'ın böyle bir toplumsal yapısı içerisinde, Türklerin yaşaması, daha da zorlaşıyordu. Rum göçmenler, terhis edilmiş işsiz-güçsüz askerler, jandarmalar, Türklere yönelik baskının esas kaynağıydılar.⁴⁹

Mart 1923'te başlayıp Ağustos 1923'te sona eren esirlerin iadesinden sonra ahali mübadelesine Aralık 1923'te başlanabildi. Türkiye ahali mübadelesi ile ilgili hazırlıkları tamamlayarak 17 Temmuz 1923'te bir talimatname yayımlamış ve karma mübadele komisyonunda yer alacak Türk temsilcileri de Ağustos ayında seçilmişti. Yunanistan'dan gelecek Türklerin beslenme ve yerleştirme sorunu çok önemliydi. Anadolu'daki gayrimüslimlerin % 80'i şehirlerde yaşayıp ticaret yapmakta, oysa Yunanistan'daki Türklerin çoğu köylerde yaşamakta ve tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydı. Bu durumda gelecek Türkleri giden Rumların yerine yerleştirmek, hem onlar hem de ülkenin sosyo-ekonomik

⁴⁸ Arı, a.g.e., s. 72-73.

⁴⁹ Ağanoğlu, a.g.e. , s. 292.

durumu açısından sorun yaratacaktı. Bu durum göz önüne alınarak 17 Temmuz 1923'te ahali mübadelesi için bir “*iskân cetveli*” hazırlandı.⁵⁰

Batı Makedonya'da bulunan mübadillerin Selanik'e nakilleri için demiryolları idaresi ve protokol yapılmıştı. Buna göre, köylerde meskun Müslümanlar, kendilerine en yakın istasyona karayolu vasıtasıyla gideceklerdi. Katarlar Serfice'den hareketle her seferinde 450 kişiyi ve 12 tonilatoya (12 ton) kadar bagajlarını Selanik'e getireceklerdi. Göçmen kabileleri Kayalar ve Kozana'da bulunan muhtelit tali komisyonlarının güvencesi altında bulunacak ve göç yolu üzerinde 25 km aralıklarla kamplar tesis edilecekti.⁵¹

Göçmenlerin Yunanistan'da bıraktıkları malların dökümüyle ilgili bilgilerin tek taraflı olarak göçmenin kendisine bırakılması, göçmenler daha yola çıkmadan önce bile, önemli kaygıların ve yakınmaların nedeni olmuştu. Bazı göçmenlerin, kimi yasal olmayan yöntemlerle mal varlığını fazla gösterdiği söylentileri pek yaygındı. Buna karşın bu yöntem, göçmenlerin getirilmesini hızlandırıcı bir rol de oynadı. Ayrıca Yunanistan'daki baskılar ve günlük yaşamda duyulan korku, bu sürecin hızlanmasında rol oynayan başka önemli etkenlerdir. Gerçekten de, mübadele edilmeyi bekleyen göçmenlerin resmi makamlara ve basına yansıyan yakınmaları, bu durumu doğrulamaktaydı. Muhtelit Mübadele Komisyonu, Atina'da yapmış olduğu bir toplantı sonunda, komisyonun Türk Murahhas Heyeti Başkanı olan Tevfik Rüştü Bey'in (Aras) öneri ve isteği doğrultusunda, mübadele sözleşmesinin çerçevesini belirlediği karşılıklı insan değiş tokuşu uygulamasının, 10 Teşrinisani (Kasım) 1923 tarihinden sonra başlamasını kararlaştırmıştı. Yapılan toplantıda, mübadeleye ilk önce, Yunanistan'ın kıyı kentlerine yığılan göçmenlerle başlanması, sonrada iç bölgelerde kalan ve büyük ölçüde evlerini terk etme zorunda kalmış Müslüman kitlelerin taşınması kararlaştırıldı. Böylece ilk aşamada taşınacak göçmenlerin kış aylarında, ikinci aşamada taşınacak göçmenlerin de ilkbahar ve yaz aylarında Türkiye'ye getirilmeleri öngörülüyordu. Yalnız Selanik'ten 1923 yılının sonuna kadar, yani bir buçuk aylık bir süre içinde 50 bin kadar göçmenin Türkiye'ye getirilebileceğinin hesabı yapılmıştı. Selanik'in yanısıra, ahalsinin içine düştüğü kötü durum nedeniyle Kozana ve Kayalar'ın da ilk aşamada uygulamanın kapsamı içine sokulan yöreler olduğu görülmüyordu.⁵²

Tevfik Rüştü Bey'in belirttiğine göre, acil nitelemesiyle ilk aşamada Türkiye'ye getirilen göçmenlerden sonra, henüz Yunanistan'daki yerleşik ortamından kopmamış Türklerin getirilişlerinde en çok dikkate alınan nokta, göçmenleri Türkiye'de bir an önce üretim

⁵⁰ Ahmet Kuyaş, “1923-1938 Yeni Rejim”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt I (1923-1940) , 3.Basım, İstanbul, 2002, s. 22.

⁵¹ Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, 2000, Ankara, s. 44.

⁵² Arı, **a.g.e.** , s. 76.

yaşamına sokmaktı. Örneğin, Drama ve Kavala yöresindeki Türklerin genel olarak geçim kaynağı tütüncülüktü. Bu özelliğin dikkate alındığını belirten Tefik Rüştü Bey, değinilen yöre insanların tütün dikimi zamanında Türkiye'ye getirildiklerini, bunun ne denli uygun bir karar olduğunun ise, 1924 yılında bu göçmenlerin 100 bin dönümlük tütün dikimini gerçekleştirmiş olmalarından anlaşıldığını vurgulamaktaydı. Buna paralel olarak, göçmenlerin mal varlıklarının sayımı ile taşımının gerçekleştirileceği taşıma araçlarının belirlenmesi için bir ara komisyon oluşturuldu. Bu komisyon, belirlenen vapurların hangi koşullara uyarak çalışacaklarını saptadı; taşıma ücretlerini göçmenin kendisinin vermesi gerektiğine göre, para vermeyecek durumda olan göçmenler için vekâletin aracı olacağı bir “çözüm yolu” bulmaya çalıştı. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun yayımladığı genelgeler ve verdiği direktifler doğrultusunda, komisyona bağlı ara komisyonlar mübadelenin uygulanacağı yörelerde çalışmalara başlamışlardı.⁵³ Mübadeleye öncelikli olarak liman şehirlerine çeşitli sebeplerle yığılmış olan ve perişan bir şekilde bekleyen göçmenlerden başlanacaktı. Daha sonrada Yunanistan'ın iç kesimlerindeki göçmenler sırayla nakledileceklerdi. Kentli kesimin nakledilecekleri iskelelere trenle gelmeleri ve çoğu eşyalarını paraya çevirmeleri sebebiyle bunların nakillerinde fazla sorun yaşanmıyordu. Ancak kırsal kesimlerden gelenlerde durum tam aksineydi. Çünkü bunlar hayvanları dahil olmak üzere tarım araç ve gereçlerini de yanlarında götürmek istiyorlardı. Mesela Drama bölgesinin yollarının dağınık ve çok bozuk olması sebebiyle buradan gelecek göçmenler zorluklar çekiyorlardı.⁵⁴

Yunanistan'da Selanik ve Kavala, Girit'e ise Hanya, Kandiye, Resmo şehirleri bindirme-yükleme limanları olarak belirlenmişti. Bu yükleme işleri için buralarda, Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Türk Hükümeti tarafından ara komisyonlar oluşturulmuştu.⁵⁵ Bu şehirlerde yükleme ve bindirme işlerini halletmek üzere, Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Türk Hükümeti tarafından ara komisyonlar oluşturulmuştu. Bu aşamada, üzerinde özel bir önemle durulan konu, göçmenlerin sağlık denetiminden geçirilişi ve başta çiçek aşısı olmak üzere, dizanteri ve veba aşılarının yapılmasıydı. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin katkılarıyla ve Mübadele İmar ve İskân Vekâleti'nin çabalarıyla, Yunanistan'ın birçok yerinde kurulmuş olan sağlık kurulları bindirme iskelelerinde sürekli görev yapıyordu. Göçmenlerin Türkiye'de hangi iskeleye çıkacağı belli olduğundan, orada karşılaşılabilecekleri olası hastalığa göre, aşıları “kamilen tatbik” ediliyordu. Bütün göçmenlere çiçek aşısı yapılmış, diğer hastalıklar için de belirtilen yöntem bağlamında aşılama işlemi gerçekleştirilmişti.⁵⁶

⁵³ Arı, **a.g.e.** , s. 76-77.

⁵⁴ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 292.

⁵⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İçtima II, Cilt 9, Ankara, 1975, s. 58.

⁵⁶ Arı, **a.g.e.** , s. 78.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, salgın hastalıkların ortaya çıkma ihtimaline karşı öncelikle indirme ve bindirme iskelelerinin bulunduğu bölgelere İmdad-ı Sıhhi Heyetlerinin gönderilmesine önem vermiştir. Mübadele süresince Ayvalık, Selanik, Hanya, Kandiye ve Kavala gibi göçmen nakil şehirlerine İmdad-ı Sıhhi Heyeti gönderilmiştir.⁵⁷ 1924 yılının yalnızca Mart ve Nisan aylarında Selanik'te, İmdad-ı Sıhhi Heyeti tarafından 22.520 göçmene çiçek, 37.687 göçmene de dizanteri aşısı uygulandı. Türkiye'ye gelmek için yollara düşen göçmenler, hem sağlık sorunlarının çözümü, hem de gerektiğinde iâşelerinin sağlanması için, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurmuşlardı. Cemiyet verdiği hizmetlerden dolayı göçmenlerden herhangi bir para talep etmiyordu.⁵⁸ 1924 yılı sonlarına doğru mübadele işlemlerinin azalmasıyla İmdad-ı Sıhhi Heyetleri faaliyetlerine kademeli olarak son vermiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti göçmenlerin sağlık sorunları ile ilgilenirken aynı zamanda göçmenlerin barınmalarını sağlamak için limanlara yakın yerlere misafirhaneler kurmuş ve yiyecek-giyecek ihtiyaçlarını karşılamıştır. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti mübadele esnasında 616.857 lira harcamıştır.⁵⁹

Göçmenlerin Türkiye'ye yerleştirilmeleri sürecinin de çok karmaşık bir iş olduğu daha işin başından anlaşılıyordu. Bu nedenle olabildiği ölçüde az sorunlu bir yerleştirme uygulamasının gerçekleştirilebilmesi için göçmenler daha vapurlara bindirilmeden önce, Yunanistan'ın hangi yöresinde, ne tür bir işle uğraştıklarının teker teker belirlenmesi, bu bilgileri kapsayacak düzenli çizelgelerin ve raporların hazırlanması gerekmişti. İzlenen yöntem; herhangi bir yörenin nüfusunu almak, önce genel olarak yörenin ne tür bir ekonomik yapıyla ayakta durduğunu saptamak, sonra da bireylerin teker teker toplum içindeki ekonomik uğraşısını belirlemek biçiminde oluyordu. Mesela Drama tütüncüydü. Dolayısıyla buralardan gelenler Anadolu'nun en iyi tütün yetiştiren yerleri olan Samsun ve İzmir havalisine tefrik edilmişlerdir. Bu yöntemle bilgi toplama işi, kırsal kökenli göçmenlerde daha ciddi tutuluyordu. Bunun nedeni, genellikle herhangi bir zanaat ile uğraşan kentli insanın, bu zanaatını herhangi bir Türkiye kentinde de uygulayabileceği düşüncesiydi. Kuşkusuz bu çok genel bir yaklaşımdı. Ancak zanaat veya sanayi gurubuna ait mübadiller köy-kent demeden kendilerine iş imkanı bulabilirken belli bir iklimde yaşamış kırsal kökenli mübadiller içinse durum daha zor ve farklıdır. Ancak mübadele öncesinde mübadillerin yerleştirilecekleri bölgeler bu şekilde tasarlanmış olsa da uygulamada bu duruma pek uyulmamıştır.⁶⁰

⁵⁷ Aghatabay, **a.g.e.**, s.138.

⁵⁸ Arı, **a.g.e.**, s.79.

⁵⁹ Aghatabay, **a.g.e.**, s.146.

⁶⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 79-80.

Göçmenler gemilere bindirilmeden evvel Hilâl-i Ahmer Cemiyeti heyetlerince sağlık kontrolünden geçirilerek veba, çiçek gibi salgın hastalıklara karşı aşuları yaptırılmaktaydı. Ayrıca, vapurlara yüklenene kadar geçen zamanda, göçmenlerin rahatça bekleyebilmeleri için çadır kampları oluşturuluyor ve buralarda göçmenlerin sağlık, barınma ve yiyecek ihtiyaçları karşılanıyordu. Bu kamplarda ve gemilere bindirilmeden önce, özellikle kırsal kesim göçmenleri sorgulanarak nüfusları, ne tür tarımla uğraştıkları ve alışkanlıklarının ortaya çıkarılmasına çalışılıyor ve bu konuda tablolar hazırlanıyordu. Ancak hazırlanan bu verilerden indirildikleri iskelelerde tam manasıyla yararlanmak mümkün olmamıştı. Ayrıca göçmenlerden bazıları da bu sorulara uzmanlıkları olmadıkları halde, tarım bilgileri konusunda yanıltıcı bilgiler vererek daha iyi bölgelere yerleştirilme yollarını aramaktaydı.⁶¹

Mübadele hazırlıkları esnasında Yunanistan'da sık sık askeri darbeler oluşturmaktaydı. Bu iki ülke arasındaki, 1912 yılından dahi önce başlamış olan karşılıklı göçler mübadeleye kadar çeşitli şekillerde yapılmıştı. Ancak Mübadele ve İskân Bakanı olan Mustafa Necati; mübadelenin deniz yoluyla ve Türk gemileriyle yapılmasına karar verdi. Mübadilleri Türkiye'ye taşıyacak gemileri belirlemek için açılan ihale tartışmalı bir süreç sonucunda gerçekleştirilmişti. Hükümet mübadilleri taşımak için ihale açmış ve bu ihaleye katılan şirketlerden Lloyd Tristino kumpanyası da taşıma ihalesini kazanmıştı.⁶² Ancak devletin zaten kısıtlı olan maddi kaynaklarını bu taşıma yerli kumpanyalar yerine yabancı firmalara vererek dışarıya akıtması çeşitli tartışmalara ve itirazlara sebep olmuştur. Sonuçta kamuoyunda yükselen tepkiyi göz önüne alan hükümet, sonuca bağlanmış olduğu ihaleyi iptal etmiş ve taşıma işini de Seyri-Sefain İdaresi ile Türk gemilerinden oluşan bir konsorsiyuma vermiştir. Öyle ki mübadillerin taşınması için yapılan ihaleyi İtalyanlar kazanmış olmasına karşın mübadillerin taşınma süreci Türk gemileriyle yapılmıştır.⁶³

Taşıma işinin Türk gemilerine verilmesi sonrasında sıra bu taşıma işinin hangi şartlar dahilinde gerçekleştirileceğinin belirlenmesine gelmişti. Mübadillerin Türkiye'ye nakledilmesi için uygun şartlara sahip 30 kadar gemi bu işe tahsis edilmişti. Giresun, Sakarya, İnönü, Altay, Akdeniz, Salih, Teşvikiye, Bahr-i Cedid, Trabzon adındaki gemiler başta olmak üzere göçmenleri Türkiye'nin değişik yörelerine taşıyacak olan bu gemilerin büyük çoğunluğu yaş itibarıyla yarım asrı geride bırakmış teknelerdi. Ancak o günün şartlarında bunu düşünecek ne imkân ne de zaman mevcuttu.⁶⁴ Mübadele Vekili Mustafa Necati Bey, taşımayı gerçekleştiren Türk gemi şirketlerinden büyük bir memnuniyetle bahsediyordu. Bu

⁶¹ Arı, **a.g.e.**,s. 80; Mesut Çapa, “Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskânı”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S. 5, Ankara, 1990, s. 62-63.

⁶² Aghatabay, **a.g.e.**, s.127

⁶³ Bahadır, **a.g.e.**, s. 150.

⁶⁴ Gökaçtı, **a.g.e.**, s.147-148.

şirketler asgari düzeyde nakil ücreti talep ediyor, çocuklardan para almıyordu. Para ödeyemeyecek derecede fakir olanların ücreti vekâlet bütçesinden karşılanmaktaydı.⁶⁵

Sayıları değişmekle birlikte, 17 adet Türk gemisi sürekli olarak nakil işlemini gerçekleştirmekteydi. Kamaralar hasta, yaşlı, kadın ve çocuklara ayrılmıştı. Güvertelerde su deposu bulunuyordu. Göçmenler kendi îşelerini karşılıyor, ancak çocuk ve hastalara süt ya da sıcak yemek verilebiliyordu. Gemilerde doktor ve sağlık hizmeti verilmeye çalışılıyordu. Yolculuk takribi olarak üç-beş, kötü hava şartlarında on gün kadar sürebiliyordu.⁶⁶ Bazı limanların büyük tonajlı gemilerin yanaşmasına imkanı olmaması ve aktarma yapacak küçük mavnaların eksikliği ve kötü hava şartları yüzünden indirme işlemlerinde çeşitli sorunlar yaşanabiliyordu.⁶⁷

Türkiye'ye ilk olarak Midilli'den 7 bin kişi gelmiş, bunu Yunanistan'dan gelen diğerleri izlemiştir. Mübadele anlaşmasında "Müslüman" kelimesi geçtiği için, Yunanistan'dan Türk kökenlilerin dışında insanlar ülkemize gelmiştir.⁶⁸ Türkiye'ye ulaşan mübadilleri gemilerin yanaştığı limanlarda bekleyen ilk sınav Kurtuluş Savaşı döneminde Yunanlılarla işbirliği yapmadıklarını ispatlamaktı. Mübadillerin kimlik kontrolleri daha gemilerden inmeden önce yapılmaya başlanmıştı. Yunanistan'dan Türkiye'ye gelenlerin karma mübadele komisyonu tarafından verilmiş birer hüviyet vesikası taşımaları ve bu vesika ile casus, cani ve Yunanlılarla işbirliği yapmamış olduklarını ispat etmeleri gerekiyordu.⁶⁹ Anlaşmada geçen Yunan uyruklu Müslümanlar ifadesinden dolayı bazı Türk olmayan Müslümanlarda yurda getirilmiştir. Bunlar Yanya ve civarındaki bazı Arnavutlar, Rumca konuşan Kıbtiller (Çingeneler)⁷⁰ idi. Bunların getirilmesi mecliste muhalefetle karşılanınca, Mübadele vekilleri onların Türk olduklarını iddia ederek savunmaya geçmişlerdir. Oysa Vehbi Cem isimli bir öğretmen, mübadil talebelerine sen nesin diye sorduğunda Arnavut'um cevabını alınca çok üzülüğünü ve onlara Türklüğü öğreten şiirler okuttuğunu belirtmektedir. Bu olay daha sonra da uygulanmaya devam eden Türkleştirme politikalarını hatırlatmaktadır. Ayrıca Girit'ten gelen Müslümanların büyük çoğunluğu da Türkçe bilmiyordu.

Türk gemileri sadece Müslümanları getirmiyor, Yunanistan'a dönüşlerinde Rum göçmenleri de taşıyordu. Rumların mübadelesine Niğde, Kayseri gibi iç Anadolu

⁶⁵ Mustafa Necati, mübadillerin sevkiyatı için Vekâlet bütçesinden 600 bin lirayı Seyr-i Sefain İdaresine tahsis etti. Seyr-i Sefain İdaresinin 1339 Senesi Bütçesinin Sekizinci Merakibi Bahriye Faslına 600.000 Lira Tahsisatı Munzamme Vaz'ına Dair 3 Kanunuevvel 1339 tarih ve 380 sayılı, dört maddelik kanun metni için bkz; **Düstur**, 3. Tertip, C. 5, Ankara, 1948, s.194

⁶⁶ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s. 292-293.

⁶⁷ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.293.

⁶⁸ Eski, "*a.g.m.*", s. 469.

⁶⁹ Gökaçtı, **a.g.e.**, s. 174.

⁷⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Cem Akbat, "*Kıbtiler*", **İ.A.**, Cilt 6, Eskişehir, 2001, s.716-733.

şehirlerinden başlanmıştı. 1924 yılının Ekim ayına kadar Yunanistan'a gönderilen Rumların sayısı 109 bin idi. Yine muhtelit Mübadele Komisyonun verdiği rakamlara göre 1924 yılının Ekim ayına kadar Türkiye'ye nakledilen Türk göçmenler 370 bine ulaşmıştı. Girit bölgesinden yapılan nakliyat Yunanistan'a nazaran daha önce bitirilmişti. Kademeli olarak artan sayı bir başka kaynakta 456.700 olarak açıklanıyordu. Ayrıca mübadeleyi beklemeden sığınmacı olarak gelenler de dahil edildiğinde Türkiye'ye 500 bin civarında göçmen gelmişti. Pek seyrek de olsa sevkiyat 1925 yılının ilk aylarına kadar uzamıştı. Mübadele vekilinin açıklamalarına göre Türkiye'ye nakledilirken yolda ölenlerin sayısı 278, misafirhanede ölenler ise 870 kişidir. İskân edilişlerinden sonra yaşamını yitirenler ile bu sayı 3.819'a ulaşmıştı. Yani oran binde yarım idi. Ancak muhalefet temsilcileri bu rakamları inandırıcı bulmuyorlardı.⁷¹ Dolayısıyla, Yunanistan bu problemi çözmek mecburiyetinde idi. Ayrıca, bu yer değiştirmeler, aynı zamanda Türkiye'de de ekonomik sıkıntılara sebep olmuştur. Mesela; bu göçler sebebiyle bir kısım tarım alanları işlenememektedir. Kısacası bir yandan savaş sırasındaki göçler ve yakıp yıkmalar öte yandan halkların içi içe girmişlikten kurtarılmasının barışın korunmasını sağlayabileceğine olan inanç, mübadeleyi gerekli kılmaktaydı. Mübadele, aynı zamanda etnik yer değiştirmeler sonucu ortaya çıkan ekonomik sorunlar çözümlenebilmesinin yolu olarak da görülmekteydi.⁷² Önemli bir bölümü Yunan ordusunun ardından zaten göçmüş olan 900 bin kadar Anadolu ve Trakya Rum'u ile 400.000 dolayında Yunanistan Müslümanı mübadele olunacaktı. Ancak savaş esirlerinin iadesindeki gecikme nüfus mübadelesini de geciktirdi.⁷³

Bu çalışmamızda kitlesel olarak gerçekleştirilen, Lozan Antlaşması sonrasında imzalanan Türkiye-Yunanistan Mübadele Mukavelesini kapsamında Antalya'ya yönelik göç süreci ve bu sürecin Antalya'da ne şekilde yaşandığına biraz olsun ışık tutmaya çalışacağız.

⁷¹ Ağanoğlu, a.g.e., s. 293-295.

⁷² Ramazan Tosun, "Türk- Rum Nüfus mübadelesi", **Türkler Projesi**, 16.Cilt, Ankara, 2002, s. 597-598.

⁷³ Kuyuş, "a.g.m", s. 22.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜBADELE GÖÇMENLERİNİN ANTALYA'YA GETİRİLMELERİ VE YERLEŞTİRİLMELERİ

1.1. Mübadele Öncesi Antalya'nın Durumu

Tarih boyunca birçok medeniyetin hakimiyeti altına giren Antalya⁷⁴, Akdeniz'in önemli ticaret ve liman kentidir. Kendi adını taşıyan körfezin içinde bulunan Antalya, antik bölgelerden Kilikya'nın batısını, Pamfilya'nın tamamını, Güney Psidy'a'yı, Isauria'nın güneydoğusunu ve Likya'nın doğusunu içine almaktadır. 1120 yılında Bizanslılar tarafından zabt edilen şehir, 1207 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Türk hakimiyetine alınmıştır.⁷⁵

Antalya, tarihin her döneminde önemini kaybetmeden ve her kesimden insanın tercih edip göç ettiği merkezlerden biri olmaktan kurtulamamıştır. Tarihte Antalya, üzerinde egemenlik kuran her devletin halkını uzun yıllar bünyesinde barındırmıştır. İbni Batuta'nın ünlü seyahatnamesinde belirttiğine göre: *“Şehir halkı, ırk ve dinlerine göre ayrı ayrı mahallelere yerleşmişlerdir. Hristiyan tüccarlar Mina-Liman adıyla anılan mahallede oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresini bir sur kuşatmakta ve Cuma vakti ile geceleri bu surun kapıları kapalı tutulmaktadır. Şehrin asıl halkı olan Rumlar, başka bir mahallede kendi başlarına otururlar. Onların buldukları yer de bir surla çevrilmiştir. Yahudilerin de kendilerine ait yerleşme alanları vardır. Burası da bir surla örtülüdür. Şehrin hakimi ile ailesinin, devlet erkani ile kapıkullarının yaşadıkları yer de, şehrin öteki halkından ayrı olarak çevresi bir surla çevrili kale de bulunmaktadır. Şehrin Müslüman ahalisine gelince, bunlar asıl büyük şehirde yaşamaktadırlar.”*⁷⁶ Ünlü seyyahın belirttiği gibi Antalya'da kale-şehir modeli uygulanmış farklı gruplar surlarla birbirinden ayrı tutulmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de sürdürülmüştür. Daha sonraki dönemlerinde ise etnik grupların arasında surlar olmasa da farklı mahallelerde birbirlerine karışmadan hayatlarını devam ettirmişlerdir.

⁷⁴ Antalya tarih boyunca Attaleia, Atalia, Atale, Adalya, Ataliyye, Etaliyye, Sattalia adlarını almıştır.

⁷⁵ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 1971, s.283-284; Pars Tuğlacı, **Osmanlı Şehirleri**, İstanbul, 1985, s. 29.

⁷⁶ Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, Cilt 1(Çev: Sait Aykut), YKY, İstanbul, 2004, s.403

XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin sona ermesiyle Isparta ve Antalya üzerindeki topraklarda Teke Aşireti'nin bir kolu olan Hamidoğulları Beyliği kurulmuştur. XIV. yüzyıl başlarında göller bölgesinde Felekeddin Dünder Bey tarafından kurulan bu Türkmen beyliğinin arazisi çok küçük olmasına rağmen Antalya limanı gibi önemli bir ticaret merkezine sahipti. Özellikle XIV. yüzyılın ilk yarısında, göller bölgesinin halı, kilim ve pamuklu dokumalar bu limandan ihraç ediliyordu. Ancak Hamidoğulları Beyliğine bağlı olan Antalya, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da Türk birliğini sağlama çabaları sonucunda ilk olarak 1397'de Osmanlı hakimiyetine girmişse de Timur'un Anadolu'yu istilasından sonra ayrılmış ve son olarak 1423 yılında yeniden Osmanlı hakimiyetine alınmıştır.⁷⁷

Antalya Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Akdeniz ticaretine bağlı olarak oldukça önemli bir limana sahipti. Ancak Akdeniz şehirlerinin önemini kaybetmesine paralel olarak XIX. yüzyıla gelindiğinde Antalya'nın önemli bir ticaret şehri olma özelliği devam etse de eski dönemler kadar hacimli bir ticaret yapıldığı söylenemez.⁷⁸ XIX. yüzyılda Antalya'ya gelen Avrupalı (Alman) seyyah Rumlarla ilgili şunları aktarmaktadır. “Adalia'da bugün tahminlere göre, aşağı yukarı 4.500 hane vardır ve nüfusu 25 bin-26 bindir. Bunlardan 7 bini Rum, 50'si Ermeni, 250'si Yahudi ve geri kalanı Müslümandır. Müslümanların çoğu Türktür; ama aralarında Araplar ve başka topluluklara mensup olanlarda bulunur.”⁷⁹ Yukarıdaki veriler Antalya'nın, tarihin her safhasında göç alan ve değişik etnik grupları içinde barındıran bir kent olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti, sınırlarının gelişmesine bağlı olarak nüfus sayımına ve mülk yazımına önem vermiştir. Ancak Rumeli ve Anadolu'da modern anlamdaki ilk nüfus sayımı II. Mahmut döneminde 1831 yılında yapılmıştır. Sayımın yapılmasındaki amaç 1826 yılında kaldırılan, Yeniçeri Ocağı yerine kurulması kararlaştırılan ordu için, asker ve vergi kaynaklarını saptamaktır. Din esas alınarak yapılan bu sayımda Anadolu'nun ve Rumeli'nin erkek nüfusu belirlenmiştir.⁸⁰ Toprak sayımını esas almayan ancak asker ve vergi mükelleflerini tespit etmek amacıyla yapılan bu nüfus sayımına göre Antalya şehir merkezinde 2.879, nahiye ve köylerde ise 1.963 nüfus belirlenmiştir. Teke Sancağı geneline bakıldığında ise 35.839 nüfus sayılmıştır.⁸¹

⁷⁷ Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara, 1993, s. 297-299

⁷⁸ Suraiya Faroqi, “*XIX. yüzyıl Başlarında Antalya Limanı*”, **VIII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1981, s.1463.

⁷⁹ Karl Graf von Lanckoronski, *Städte Pamphyliens und Pisidiens*, Pamphylien, 1890.

http://www.kaleicimuzesi.com/karl_tr.php.

⁸⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Cilt V*, 4. Baskı, Ankara, 1983, s.155.

⁸¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943, s.122.

Antalya’da oturan Müslüman ahali: Yerliler, Arap, Giritli ve Moralılardan mevcuttu ancak bunlarla birlikte yaşayan Rumlar üç kısımdan ibareti.

1. Yerli Rumlar: Rumların büyük çoğunluğudur, bunların adetleri, dilleri Antalya Türk Müslümanları dili ve adetlerinden ibaretti. Dinden başka farkları yoktu. Bunlara “Hristiyan Türk” demek daha doğrudur. Bunların Türk kültüründen başka kültürü yoktu ve Türkçeden başka dil bilmezlerdi. Milli mücadele sırasında Antalya vilayetinde 120 bin Türk İslama karşı 6.500 Rum vardı ve bunların da ancak dördte biri Yunanca konuşabilirdi.

2. İkinci Kısım Rumlar: Kıbrıs ve diğer adalardan vaktiyle Antalya’ya gelmiş ve yerleşmiş olanlardır. Bunlar da Yunan kültürüne bağlıydı.

3. Üçüncü Kısım Rumlar: Bu Rumlar ise yine Adalardan ve Yunanistan’dan gelmiş servet sahibi olmuş kısımdır. Bunlar Yunan terbiyesi ve dilini muhafaza etmekte taassup gösteriyorlardı. Yukarıda bahsedilen Antalya Rumlarının Yunanca konuşan dördte birlik bölümünü bu Rumlar oluşturmaktadır.⁸²

Osmanlı Devleti geniş topraklara sahip olduğu için idari açıdan topraklarını çeşitli bölümlere ayırmıştır. Osmanlı Devleti topraklarını ilk olarak vilayetlere, vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Antalya, Konya Vilayeti’ne bağlı Teke Sancağı’nın merkez kazasıdır. XX. yüzyılın başlarında Antalya, kendisine bağlı köy ve nahiyeler ile birlikte güneyde Antalya Körfezi, doğuda Alaiye ve Akseki, kuzey doğuda Akseki, kuzey batıda Burdur ve batıda Elmalı kazalarıyla sınırlıdır.⁸³ XX. yüzyılın başında Teke Sancağı genelinde 190.062 Müslüman ve 6.647 gayrimüslim nüfus bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, son nüfus sayımını 1905-1906 yıllarında gerçekleştirmiş dini etkilerin ön planda olduğu bu sayımda sancaklar bütün olarak değerlendirilmiştir. 1905-1906 nüfus sayımına göre, Antalya Sancağında 225.279 Müslüman ve 11.475 gayrimüslim nüfus belirlenmiştir.⁸⁴

Osmanlı Devleti’nin son yıllarında, Avrupa’nın ekonomik sorunlarını halletmeye çalışması; Hristiyan azınlıkların, özellikle Rumların ekonomik bakımdan güçlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bunlar genellikle tarım dışı kesimlerde çalışmakta ve kentlerde oturmaktaydı. Ticarete, özellikle yabancı sermaye girişine aracılık etme konusunda ve imalat sanayisinde Rumların ağırlıklı yerleri vardı. İmalathanelerin %73’ü Rumların elindeydi. Modern sayılabilecek yöntemlerle ihracata yönelik tarım yapanlar, daha çok Rumlardı.

⁸² Süleyman Fikri Erten, **Milli Mücadelede Antalya**, 2. Basım, Antalya, Temmuz 2007, s.11-13.

⁸³ Aydın Beden, “Konya Vilayet Salnamesine Göre XX. Yüzyılın Başlarında Antalya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (22-24 Kasım 2007)**, Antalya, 2007, s. 177.

⁸⁴ Güven Dinç, “20. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya Nüfusu”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (22-24 Kasım 2007)**, Antalya, 2007, s. 353.

Serbest meslek sahibi ve zanaatkârların oranı da oldukça yüksekti.⁸⁵ Ayrıca en zararlı kitle de bunlar olmuşlardır. Çünkü seferberlik sırasında bunların casusluk yaptıkları Miralay (albay) Şefik Bey'in değerli raporlarıyla sabittir.⁸⁶ I. Dünya Savaşı sonucunda Yunanistan Türk topraklarını işgal etmiş ve buradaki Türkleri yok etmek için bin bir türlü haksızlığa başvurmuştur. Ayrıca Türkiye'ye daha fazla Rum gelmesi ve yerleşmesi için çalışmıştır. Ancak hem Yunanistan'ın hem de en büyük destekçisi İngiltere başta olmak üzere müttefiklerin planları Türk Milli Mücadelesi ile alt üst olmuştur. 1922 yılı Ekimi'nde Mudanya Silah Bırakışmasından sonra Doğu Trakya ve İstanbul'dan da Anadolu'dan olduğu gibi çok sayıda Rum, kendiliklerinden Yunanistan'a göçmüşlerdir.⁸⁷

Birinci Dünya Savaşının sonunda, Antalya Sancağında 121 bin Müslüman, 6.500 Rum, 13 Yahudi olmak üzere 127.513 nüfus var iken, Antalya şehrinde 24 bin Müslüman, 6 bin Rum, olmak üzere toplam 30 bin kişi yaşamaktaydı.⁸⁸ Seferberlik sırasında Yunanlılara ve işgal kuvvetlerine yardım eden Antalya'da bulunan Rumlar da, Türk galibiyetinin ardından 1338 (1922) yılının Birinci Teşrin (Ekim) ayının 12, 16, 17 ve 18 tarihlerine gelen vapurlara bindirilerek Yunanistan'a gönderilmeye başlanmıştı.⁸⁹ Bu göçmenler Yunanistan için büyük sorundu. Çünkü ülkesinde yer bulması gereken yalnız Türkiye'den gelen göçmenler değildi. Aynı yıllarda Bulgaristan'dan ve Rus ihtilali üzerine Rusya'dan da yaklaşık 1.200.000 göçmen Yunanistan'a sığınmıştı.⁹⁰ Hepsi ekonomik, sosyal, yönetsel sorunlar demektir.

1.2. Mübadillerin Antalya'ya Getirilmeleri ve Yerleştirilmeleri

17 Temmuz 1923 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Anadolu, Mübadillerin yerleştirileceği 8 bölgeye ayrılmış, bu bölgeler birkaç kez değiştirilmişti. Daha sonra ortaya çıkan ve deneyimlere dayanan kararlarla bu bölgeler Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından 10 bölge olarak belirlenmiştir. Bu bölgelere koşut olarak alındığı anlaşılan kararlar da Preveze ve Yanya'dan gelenler Antalya'ya ve Silifke çevresine yerleştiriliyorlardı.⁹¹ Önceleri İstanbul-Haydarpaşa, Tuzla, İzmit ve İzmir'e gelen vapurlarla aktarılması düşünülen mübadiller, sonradan deniz ve kara yoluyla Anadolu'ya hızla aktarıldılar. Mudanya, Bandırma, Samsun, Tekfurdağı, Mersin ve Antalya limanları bu aktarımda kullanıldı.⁹²

⁸⁵ Hüseyin Çimrin, **Bir Zamanlar Antalya Tarih, Gözlem ve Anılar**, Antalya, 2005, s. 274.

⁸⁶ Erten, **a.g.e.**, s. 13.

⁸⁷ Ramazan Tosun, "*Atatürk Dönemi Türk- Yunan İlişkileri*", **Genelkurmay Askeri ve Strateji Dergisi**, S 29, Ankara, 2002, s. 121.

⁸⁸ Muhammed Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, ATSO Kültür Yayınları, Antalya, 1997, s. 44; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 2'ye Bakınız.

⁸⁹ Erten, **a.g.e.**, s. 55.

⁹⁰ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.292.

⁹¹ Ayrıntılı bilgi için Tablo 1'e bakınız.

⁹² Cengizkan, **a.g.e.**, s. 30.

Lozan Antlaşması'nın sonucunda o zamanki Seyr-i Sefain İdaresi'ne ait vapurlarla, Batı Trakya dışındaki Drama, Kavala, Serez, Kozana, Girebene, Naslıç, Kesriye, Kayalar, Karaferya, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Gevgilin, Yenice Vardar, Karacaabat, Zeytuncü, Selanik ve Kesendire gibi yerlerdeki Yunanistanlı Türk Müslümanlar, Türkiye'ye getirilmişlerdir. Gemiler Selanik, Hanya, Kandiye, Girit vb. yerlerden göçmenleri alıp, Samsun, Antalya, Adana, Malatya, Amasya, Tokat, Sivas, Manisa, İzmir, Denizli, Çatalca, Tekirdağ, Karaman, Niğde, Silifke, Ayvalık, Edremit ve Mersin havalisindeki yakın büyük iskeleleri olan yerleşim birimlerine indirilmiştir.⁹³ Mübadele öncesi iskân planında Antalya ve civarına Preveze ve Yanya'dan 15 bin çiftçi-bağcı, 40 bin zeytinci getirilip yerleştirilmesi düşünülmüştü. Ancak mübadele planlandığı şekilde gerçekleşmedi. Çünkü Kurtuluş Savaşı sonrasında her iki toplumunda birbirine duyduğu kızgınlık olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Bu sebeple mübadillerin on yıla yayılarak, belirlenen bölgelere yerleştirilmesi tasarlandığı halde mübadele işleminin büyük bir bölümü üç yıl gibi kısa süre içinde gerçekleştirilmiştir.⁹⁴

26 Şubat 1924'de Seyri Sefain'in İdaresine ait Ümit Vapuru 1.500 tonluk büyüklüğü ile Selanik Limanından Gelemerye muhacirlerinden 1574 kişi ile hareket etti.⁹⁵ Lozan Antlaşması'ndan alınan mübadele kararı gereği kente gelecek Selanik Mübadilleri ile ilgili 23 Şubat 1924 tarihinde Antalya gazetesinde yayınlanan haberde: "Ümit Vapuru ile Selanik muhacirleri şehrimize müteveccihen hareket ettiler. Muhacirlerimizin sayısı 1500-2000 arasındadır. İki güne kadar mavaşletleri (ulaşmaları) mümkündür."⁹⁶ denilmekteydi.

Yunanistan'dan gelecek muhacirlere misafirhane olarak kullanılması için, İtalyanların hastaneye dönüştürdüğü bina (bugün Yenikapı Mahallesiindeki Dumlupınar İlköğretim Okulu), Antalya İmar ve İskân Mıntika Müdürü Hüsnü Bey tarafından 28 Şubat 1924'te tahliye edildi. 4 Mart 1924 tarihli Antalya Gazetesi haberine göre Seyr-i Sefaine İdaresine ait Ümit vapuru ile Selanik limanından yola çıkan Gelemeye muhacirleri fırtınalı bir yolculuğun sonunda Antalya limanına geldiler.⁹⁷ İlk olarak vapura Vali Sabri Bey, Muhacirin Mıntika Müdürü Hüsnü Bey yani vilayet erkânı çıktı. Antalyalılar adına karşılama heyetinde Belediye Reisi Hasan, Karakaşzade Hüsnü, Kabadayızade Hüseyin, Dr. Ferruh Niyazi, Kırımızade Mehmet, Gazeteci Emin, Kemahlızade Ali, Ticaret Odası Reisi Zeki, Tüccardan Ahmet

⁹³ Çimrin, **Bir Zamanlar Antalya...**, s. 275.

⁹⁴ Ağanoglu, **a.g.e.**, s. 288.

⁹⁵ Kemal Arı, **Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri**, İzmir, 2008, s.145.

⁹⁶ **Antalya Gazetesi**, (23 Şubat 1924 Pazar), s.2.

⁹⁷ **Antalya Gazetesi**, (4 Mart 1924 Salı), s.2.

Muhtar, Kesikcizade Mehmet, Yusuf Cemal Beyler ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adına başkan Dr. Burhanettin Bey, Dr. Galip Bey, Yörükzade Fuat Bey, Tüccardan Ali Bey katılmıştı.⁹⁸

4 Mart 1924'te (1 Muharrem 1340) İlk Selanik mübadil muhacirleri Ümid Vapuru ile Antalya'da karaya çıktılar. Selanik'in Avanlı, Baraklı, Gargara, Karatepe, Bozağan, Rumsirt (Rumsık)⁹⁹, köylerinden mübadiller Ümid Vapuru ile Antalya'ya geldiler. Selanik'ten Antalya'ya varış 7 gün sürmüş, yolculuk sırasında soğuk havadan veya hastalıktan 7 kişi ölürken, 3 bebek gemide dünyaya gelmişti. Bu bebeklere de Ümid adı verilmiştir.¹⁰⁰ Gemi mürettebatı ölen yolcuları salgın hastalık tehlikesi sebebiyle kollarına demir ağırlık bağlanarak denize atılmak zorunda kalmıştır.¹⁰¹ Selanik'ten Antalya'ya Ümid Vapuru ile gelen mübadiller nakliyat bedeli olarak mesafe için 256, kişi için 340, büyük hayvan için 491, küçük hayvan için 62, eşya için 491, ihtiyaç olursa araba için 370 kuruş ödemişlerdir. Ancak mali durumu iyi olmayan mübadillere de yardım edilmiştir.¹⁰²

Mübadelenin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için tablo I'de belirtildiği gibi ülke on yerleştirme alanına bölünmüştür. 8. bölgeye dahil olan Antalya'ya Bigadiça Köyü, Serfiçe, Kesriye (Yunanca'da Kastoria), Yenice-i Vardar (Vardar Yenicesi ya da şimdiki adıyla Yaniça)¹⁰³, Lankaza, Karaferya (Yunanca'da Veroia; 'Veria'), Girit, Selanik, Gelmeriye, Naslıç (Lebiste, Anaslıç), Katrin, Kesendire gibi yerlerden mübadil gelmiştir.¹⁰⁴

Rumların terk ettiği toprak ve evlerin bir bölümüne Antalya'nın ileri gelenleri el koydu; diğer bölümüne de Yunanistan'dan gelen mübadiller yerleştirildi. Toprakla uğraşan ve kırsal kesimden gelen muhacirler, şimdiki Zeytinköy denilen o dönemde Bandelliağa (Pandeli) Çiftliği adıyla anılan 45.468 dönümlük arazi üzerine yerleştirilmişlerdir. Bu arazi XX. yüzyılın başlarında 1899/1900 (H:1317)yıllarında Antalya Belediye Dairesi'nde azalık görevinde bulunan Pandeli Efendi'ye aittir.¹⁰⁵ Bandelliağa arazisi Meydan, Demircikara, Şahsinan (Şehsinan), Rebatiye, Babadoğan, Makbule, Değirmenönü, Albayrak mevkilerini de içine alan geniş bir araziden ibaretti. Zeytinköy (Bandelliağa) Çiftliğinin sınırları doğusunda; Düden Çayı, kuzeyinde Düden Çayı, Varsak, Harım, Kadın Kuyusu, Kadın Sarnıcı Zeytinli Sarnıç batısında; Zeytinli Sarnıç, Taşlık, Deveci Kemer, Aşağı Zeytinköyü buradan bir hat

⁹⁸ Muhammed Güçlü, **Dr. Burhanettin Onat ve Hayatı (22 Mayıs 1894- 14 Aralık 1976)**, Antalya, 2004, s. 27-29.

⁹⁹ **A.İ.İ.M.**, Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları, C19, P-3 Dosyası Pembe Çelik, 11/12/1944, İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

¹⁰⁰ Hüseyin Çimrin, **Kuruluşundan Günümüze Antalya Kent Kronolojisi İÖ. 158-2005**, Antalya, 2005 s. 106

¹⁰¹ **ST:** Şaban Karakaşlı, 1917 Selanik Baraklı Doğumlu, 04 Ekim 2011 Salı, 13:15-14:45.

¹⁰² İbrahim Erdal, **Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi(1923-1930)**, Ankara, 2006, s.102.

¹⁰³ Gökaçtı, **a.g.e.**, s.120.

¹⁰⁴ Ramazan Tosun , **"Türk-Rum Mübadelesi ve Antalya"** , **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003**, Antalya, 2006, s. 251.

¹⁰⁵ Beden, **"a.g.m"**, s.179.

istikametiyle şehir harkı (arık) güneyinde; Şehir arığı istikametinde Polidomuz (Beledomuz) Çiftliğine komşudur. Bandelliağa arazisine çoğunlukla Selanik-Kesendire-Avvanlı'dan gelen muhacirler yerleştirilmiştir. Avvanlı'dan gelen 65 aile, Selanik-Kesendire-Pazarlı'dan 6 aile, Drama, Kesriye ve Rumsırt'tan birer aile olmak üzere Zeytinköy'e 298 nüfuslu 74 aile yerleştirilmiştir. Bandelliağa Çiftliğine Selanik-Kesendire- Rumsırt'tan gelen mübadiller Rebatiye mevkiine yerleştirilirken Kesriye'den gelenlerin bir kısmı ise yine Bandelliağa Çiftliğinde Cam-i Cedid mevkiine yerleştirildi. Aynı zamanda Kesendire-Avvanlı'dan gelen mübadillere tevzi edilen (dağıtılan) mallara 100 ile 1500 TL kıymet biçilmiştir. Bandelliağa Çiftliğine yerleştirilen Mübadillerin tamamına âlâ (iyi) tipli araziler verilmiştir. Bu mübadillere en az 10, en çok 75 dekar arazi verilmiştir.¹⁰⁶

Mübadillerin yerleştirildiği diğer bir mevkide Polidomuz Çiftliğidir. Polidomuz çiftliğinin sınırları ise doğuda; Düden Çayı kuzeyinde; şehir harkı ve Zeytinköyü Bandelliağa çiftliği batısında; şehir harkı Zeytinköyü Bandelliağa çiftliği sınırı, Yemişci, Değirmen harkı, şehir bahçeleri Kıbrıslı Kostî'nin Bahçesi güneyde; Kocayusuf Harkları, Ayşe Kandıra Çiftliği arazisiyle sınırdır. Polidomuz Çiftliği günümüzde Antalya Havalimanı'nın (Aspendos Bulvarı) güneyinde kalan Düden Çayı kenarındaki verimli tarlaları da kapsayan Alan Mahallesi olarak bilinmektedir. Mübadiller Polidomuz çiftliğinde Babadoğan, Meydan, Makbule, Rebatiye, İnceoğlu gölü mevkiine yerleştirildi. Bu arazi 4537 dönüm araziden ibarettir. Buraya çoğunlukla Baraklı'dan olmak üzere Pazarlı ve Rumsırt'tan gelen mübadiller yerleştirilmiştir. Polidomuz Çiftliği'ne Baraklı'dan 41 hane, Selanik-Kesendire-Pazarlı'dan 9, Rumsırt'tan 2, Gargara'dan 1, Kesriye'den 1 aile yerleştirilirken Manastır'dan gelen bir mülteci ailede Polidomuz'a yerleştirilmiştir. İskân Defterine göre 1924 yılında Polidomuz Çiftliği'ne 182 nüfuslu 55 aile iskân edilmiştir. Polidomuz'a yerleştirilen tüm mübadillere de âlâ özellikte araziler tevzi edilmiştir.¹⁰⁷

Loka oğlu kerimleri ve Kostî oğlu ve Yusuf Baki'ye ait olan arazileri birleştirilerek Kındıra Çiftliği adı altında mübadillere dağıtılmıştır. Kındıra'ya genellikle Selanik-Kesriyeli olmak üzere Gargara, Pazarlı, Rumsırt, Karatepe'den toplam 49 aileden ibaret olan 181 kişi yerleştirilmiştir. 4117 dönümden ibaret olan Kındıra Çiftliği'nde de mübadillere âlâ arazi tevzi edilmiştir. Kındıra Çiftliği günümüzde isim değişikliğine uğramadan Aksu Belediyesine ait Kındıra köyünde¹⁰⁸ yer almaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ A.İ.İ.M., 94 No'lu İskân Defteri, s 1-11; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 4'e Bakınız.

¹⁰⁷ A.İ.İ.M., 94 Nolu İskân Defteri, İmar ve İskân Kayıt Defteri, s 13-20; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 4'e Bakınız.

¹⁰⁸ Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Antalya Vilayeti, 20 Ekim 1935, C.6, s.7.

¹⁰⁹ A.İ.İ.M., 94 Nolu İskân Defteri, s 21-28; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 4'e Bakınız.

93 nüfuslu 23 aileye Abdurrahmanlar, Berendi, Çanakçı, Yanköy gibi Serik ilçesinin köy ve beldelerinden âlâ araziler dağıtılmıştır. Serik'e genellikle Selanik-Kesriye mübadilleri yerleştirilmiş, mübadiller Serik'e, 6 Eylül 1924 ve 4 Ekim 1924'te getirilmişlerdir.¹¹⁰

94, 95 ve 96 numaralı İmar ve İskân Kayıt Defterlerine göre Antalya'ya Selanik-Kesriye yöresinden 182, Selanik'in Avvanlı Köyü'nden 70, Pazarlı ve Rumsırt köylerinden toplam 46, Selanik'in Gargara köyünden 130, Baraklı köyünden 47, Selanik Serfiçe'den 18, Selanik'in Karatepe köyünden 20, Karaferya'dan 42, Lankaza'dan 13, Selanik'in Akpınar köyünden 36 aile gönderilmiştir. Ayrıca Antalya'ya Sine, Nurakop, Drama, Manastır, Üsküp, Mavrodo, Kıbrıs, Romanya, Girit ve diğer adalardan toplamda 198 aile nakledilmiş ve Antalya'nın muhtelif yerlerine iskân edilmişlerdir.¹¹¹

1923 Mübadele Anlaşmasına göre anlaşma bağlantılı bir zorunluluk olan mübadillerin Rumların terk ettiği evlere yerleştirilmesi Samsun bölgesinde ve Batı Anadolu'da boşlukta kalıyordu. Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati, 24 Mart 1924 tarihinde Meclis'te vermiş olduğu beyanatta "o ana kadar emval-i metrukeden beş bin evin tamir edildiğini, Pontus eşkıyası tarafından tamamen tahrip edilmiş olan Samsun mıntıkasında 15, Türkiye genelinde ise 27 numune köyün inşa edileceğini" belirtmiştir. Antalya'da bir tane olmak üzere Türkiye genelinde toplam 14 numune köyü inşa edilmiştir. Bu köylerden her biri 50 mesken, bir mektep ve bir camiden oluşmakta idi.¹¹² 1924 yılı için geçerli olan bu sayı, izleyen yıllarda ve 1930'larda yeni göçlerle artmış olsa gerektir. Nitekim hükümetin 27 köy için ayırdığı 1,5 milyon liralık bütçenin yanı sıra, 1.480.684 liralık ek bir bütçe ile de toplam köy sayısının 69'a çıktığı anlaşılmaktadır. 1925 tarihli bir belgeye ve Dahiliye Vekili ve Mübadele Vekâleti Vekili Recep Bey'in mecliste sunduğu belgelere göre ise Aralık 1924 tarihine kadar 6.179'u Antalya'da olmak üzere Türkiye genelinde toplam 358.465 kişi iskân edilmiştir. 1923 tarihli bir başka belgeye göre ise değişik kentlerde yerleştirilen ve yerleştirme olanağı bulunan kişi sayıları Antalya mıntıkasında şöyledir:

Antalya (3194-5895); Isparta (1300-2380); Burdur (465-85); Toplam (4959;ancak Niğde'ye nakledilecek Kırbahçeliler yüzünden 4059-8360). Bu sayılara göre yaklaşık 1923 yılı sonunda mübadeleten gelenler 272.880 kişiyi bulmaktadır. Göçmen sayılarının dökümlerinin çok titiz tutulmadığı farklı kaynaklarda anlaşılmaktadır: Ancak Anadolu'ya bir yıl içinde 500 bin kişinin giriş yaptığı, çeşitli kaynaklarda belirtilmektedir. 1925 yılı başında, mübadele nüfusunun taşınması büyük ölçüde tamamlanmıştı.¹¹³

¹¹⁰ **A.İ.İ.M.**, 94 No'lu İmar ve İskân Defteri, Sıra 201-330; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 4'e Bakınız.

¹¹¹ **A.İ.İ.M.**, 94, 95, 96 No'lu İmar ve İskân Defterleri; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 3'e Bakınız.

¹¹² Cengizkan , **a.g.e.** , s.27-28; Çapa, "*a.g.m.*", s. 56-57.

¹¹³ Cengizkan , **a.g.e.** , s.27-28.

Cumhuriyet yönetimini köy yapımına yönelten öncelikli neden, Türk-Yunan Mübadele Antlaşması ile Anadolu'ya gelen çok sayıda göçmenin yerleştirilmesi sorunu olmuştur. Buna göre Cumhuriyet'in ilk on yılında 'Numune Köy' adı verilen Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Mersin ve Ankara'da örnek köyler inşa edilmiştir.¹¹⁴

Antalya'da kurulacak İskân Köyü için ne suretle malzeme temin edileceği hükümete yazılmış, muhacirlerin yerleştirildiği bir kısım evlerin tamiri için istenen paranın 1 Mayıs 1924'de Antalya Valiliği'ne gönderildiği bildirilmişti. Antalya Çirkin Oba Köyü¹¹⁵ inşaatına 26 Nisan 1924 yılında başlandı. Eskiden Rum çiftliği olan köy kısmen kulübe kısmen dam, 20-30 evden oluşuyordu. Köyün uygun bir yerinde geniş bir caddenin iki tarafında her biri eşit şartlarla 50 ev yapılarak mübadillere dağıtılmıştır.¹¹⁶ Ancak Nisan 1925 sonuna kadar uzatılmıştır. Çünkü bölgedeki sıtma ve grip salgını ile yoğun yağmur yağışı inşaatı engellemiştir.¹¹⁷

Çirkin Oba Köyü (şimdiki adıyla Güzeloba-Örnekköy) bugünkü Barınaklar bulvarından kapalı pazar yerine kadar olan yolun her iki tarafına muhacir evleri inşa edilmiştir. Bu yol üzerindeki postahanenin yanındaki cami ve Güzeloba İlköğretim Okulu, yapılan numune köy kapsamındadır. Çoğunluğu Selanik-Kesendire-Gargara'dan olmak üzere Karaferya, Serfiçe, Kesriye, Lankaza, Rumsırt'tan olmak üzere 655 nüfuslu 178 aile Çirkinoba Çiftliğine ve Kosti'nin Keşirler Çiftliğine yerleştirilmiştir. 4551 dönüm araziden ibaret olan Çirkinoba Çiftliği'ne yerleştirilen Kareferyalı mübadillerin büyük bölümüne âlâ arazi verilirken Gargara'dan gelen mübadil ailelerinin bazılarına âlâ, bazılarına vasat, bazılarına ise hem âlâ hem vasat arazi bir arada verilmiştir.¹¹⁸

Antalya merkeze ise 746 nüfuslu 229 ailenin yerleştirildiğini iskân defterindeki verilen arazi cinsinden saptamaktayız. Merkeze Kesriye, Gargara, Rumsırt, Akpınar, Baraklı, Pazarlı, Yanya, Sine, Kozana-Çobanlı, Girit, Romanya, Manastır, İstanköy, Sakız Adası, Drama, Karatepe, Serfiçe, Kavala ve Polonya'dan gelen mübadiller yerleştirilmiştir. Merkeze yerleştirilen bu mübadillere meyve ve sebze bahçesi, evlek¹¹⁹ ve küçük bir bahçe, bazılarına

¹¹⁴ Olgü Çalışkan, "Mekandaki Kemalizm-Kurucu Kadronun Modernist İkilemi: Kentsel ve Kırsal", **Aydınlanma 1923 Dergisi**, s.52.

¹¹⁵ Köy 293 yılında Çirkin oba vasfını almıştır. 293 yılında bütün köylü silah altına alınmış nüfusu % 90 oranında azalmıştır. Gidenlerden ancak 25-30 kişi dönebilmiştir. Harp süresince toprak işlenememiş, yer yer su altında kalmış, bataklıklar oluşmuş ve sıtma hastalığı patlak vermiştir. Bu sebeple köy Çirkin oba olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz; **Antalya Gazetesi**, (12 Aralık 1935 Perşembe), s.3.

¹¹⁶ Çimrin, **Kuruluşundan Günümüze...**, s. 108.

¹¹⁷ Cengizkan, **a.g.e.**, s. 42

¹¹⁸ **A.İ.İ.M.**, 95 Nolu İskân Defteri , Sıra 68-118.

¹¹⁹ Dönümün dörtte biri kadar olan alan ölçüsü. Ev yapımı için müsait olan ve tevzi edilen alan demektir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, "Evlek", **Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, Cilt I, İA, 1993, s.573.

bahçe ve tarla tevzi edilmiştir.¹²⁰ Merkeze yerleştirilen Mübadillere verilen bahçelerde hangi cins ağacın ve kaç tane ağacın olduğu 96 No'lu iskân defterinde belirtilmiştir. Örneğin 96 nolu iskân defterinin 72. sırasında bulunan Hasan Oğlu Muharrem'in reisliğinde üç aileden oluşan Selanik Kesriye'den gelen mübadil ailesine 9 Zerdali, 5 Erik, 70 Dut, 5 Şeftali, 1 Muşmula, 1 Zeytin, 3 Limon, 5 Turunç ağacından oluşan toplamında 99 ağacın bulunduğu bahçe ve 150'şer metrelik üç evlek verilmiştir.¹²¹ Selanik ve Kesriye'nin kent yaşamından gelenlere de Antalya Kaleiçi'nde; Balıbey, Elmalı Mahalleleri ile Yenikapı gibi sur dışı semtlerde evler tahsis edilmiştir.

Zanaatkar mübadillerimiz Kaleiçinde yerleştirildi. Onlara birer ev ve mesleklerini yapabileceği birer dükkân verildi. Antalya merkezde Rumlar, Kaleiçinde , İmaret kapısından itibaren Yenikapıya kadar uzanan bir mahallede yaşıyorlardı. Şimdiki Haşim İşcan olan surlar dışındaki "Gavur Mahallesi" de bir Rum mahallesidir. Bu dönemde Yenikapı Mahallesi Antalya'nın en seçkin mahalleleridir. Mübadele ile Rumlar Yunanistan'a gönderilince, onların evlerine mübadiller yerleştirildi. 19 Mart 1924'de kale dışı, güneybatı mahallelerinde yani Bali Bahçesi, Fasulye (Pavurva) Mahallesi, Zerdalilik (Taşlık) Mahallesi gibi Yenikapı'da Gavur ve Rumlar mahallesine ayrıca Kale içinde bir sokağa (Karanlık Sokak deniliyor) Selanik'ten mübadele yoluyla gelen Karaferya Çingeneleri yerleştirildi. 29 Mart 1924 Selanik'ten mülteci ve muhacirleri olan Gülcemal ve Mahmudiye vapurlarının Antalya ve çeşitli yerlere hareket ettiklerine dair telgraf alındı.¹²²

1924 yılında Antalya'ya gelen Selanik ve Kesriyeli mübadillerde toprağa bağlı insanlardı. Çalışkan, kanunlara itaatli kişilikleri ile olaysız Antalya'ya intibak ettiler. Bu grupta Kadıgiller, Haslar, Alkışlar gibi daha sonraları Antalya'nın önde gelen aileleri de yer almıştır. Yine 1924 senesinde Antalya'ya Yunanistan'dan gönderilen Kereferyalılar geldi. Bu esmer vatandaşlarımızın nüfus belgelerinde Kıbtı-yi Müslim kaydının bulunduğu söylenebilir.¹²³

Mübadelenin Antalya kenti yönündeki önemli sonucu, Antalya'nın son on yıldır yapılan savaşlardaki kayıplarla birlikte nüfusta azalmaya yol açmasıydı. 22 Ekim 1922'de Antalyalı Rumlar gidince, Antalya nüfusu azalmış, Rumların ağırlıklı olduğu imalat sanayisi de hemen hemen sıfıra düşmüştür. Mübadeleden sonra Antalya'da ev yapacak tek bir usta bile kalmamıştı. Ancak on, on beş yıl içinde Antalya'da, gereksinimlerin de getirdiği zorunlulukla, zanaatkarlıkta elverişli koşullar yaratıldı.¹²⁴

¹²⁰ **A.İ.İ.M.**, 96 nolu iskân defteri, Sıra 70- 299; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 4'e Bakınız.

¹²¹ **A.İ.İ.M.**, 96 Nolu İskân defteri, Sıra 72; Ayrıntılı Bilgi İçin Tablo 6'ya Bakınız.

¹²² Yorgo Pehlivanidis (Pehlivanoglu), **Antalya ve Antalyalılar**, Çeviren: Şükrü Kadırlar, Atina, 1989, s. 39.

¹²³ Adnan Selekler, **XX. Yüzyılda Antalya ve Antalyalılar**, 2000, s.22.

¹²⁴ Çimrin, **Bir Zamanlar....**, s. 277-278.

4 Mart 1924'te Elmalı'ya sevk edilen 12 hanede 46 nüfus Boşnak muhacirleri kendileri için hazırlanan evlere iskân edildiler. Gilevği köyüne hükümet tabibi Fehmi ve komisyon adına Tabur Fahri Türk Ocağı Heyet-i İdaresi'nde Mehmet Celal Efendiler gönderilmiş ve bu konak bölgesindeki muhacirlere, çay, yemek ve ekmek dağıtılmıştır. Muhacirlerin kasabaya gelişlerinde bütün memurlar ve halk tarafından büyük bir coşku ile karşılandı. Ve kendilerine Türk Ocağı tarafından çay ve tütün ikram edildiği gibi akşam da Hilâl-i Ahmerce yemek verilmiştir. Elmalı Çoban İsa'ya Kesriyeden (şimdiki Kastoria, oradan gelen göçmenler Kesre diyor) gelen mübadillerin bir kısmı yerleştirildi.¹²⁵ Çoğu mübadillerin aksine Elmalı'ya yerleştirilen mübadiller Elmalı halkının yardımlarından oldukça hoşnut kalmıştır.¹²⁶ Antalya'nın Elmalı kazasında 178 hanede 728 nüfus mübadil, 15 hanede 38 nüfus gayri mübadil, 18 hanede 80 mülteci nüfus mevcuttur. Özellikle Elmalı kazasındaki mübadillere 12.701 dönüm tarla, 135 çift hayvanı, 50 pulluk, 31.500 kilo buğday ve 4.100 kilo arpa dağıtılmıştır. Antalya'nın Kaş kazasına 46 hanede 183 nüfus mübadil ve 20 hanede 96 nüfus mülteci yerleştirilmiştir. Mübadillere 46 hane, 733 dönüm tarla, 238 dönüm bahçe, 33 dönüm zeytinlik, 3 mağaza ve dükkân, 1 fırın, 3 değirmen, 1 yağhane ve 1 han tahsis edilmiştir. Bu mübadillere ayrıca kolay alışabilmeleri ve kısa sürede üretici konumuna gelmeleri için 40 çift hayvanı, 3.200 kilo buğday, 3.250 kilo arpa verilmiştir. Mübadillerden 3 hane Andifli'de (Kaş), geri kalanlarda nahiye merkezi olan Kalamaki'de iskân edilmiştir.¹²⁷

1924 Kasım ayı itibariyle Antalya'ya mübadeleye tabi olarak 4.254 kişi gelmiştir.¹²⁸ 1927 yılında Karaferya, Selanik/Kesriye Kıptileri mübadele suretiyle Antalya'ya gelmiştir. 1923 tarihli Türk-Yunan mübadele anlaşması gereği 1924-1927 yılları arasında Antalya'ya getirilen 4702 göçmen, Rumlardan kalan ev bağ ve bahçelere yerleştirilmiştir. Ayrıca Boşnak ve Arnavut gibi göçmenlerin yanında Kıbrıs'tan gelen 54 hane, 144 nüfuslu grup Yeniköy'de yapılan tek katlı evler tahsis edilmiştir. Ayrıca Yeniköy'e büyük bir çoğunluğu Selanik-Kesendire- Akpınar'dan olmak üzere Kesriye ve Avvanlı'dan 178 nüfusa sahip 49 aile yerleştirilmiştir.¹²⁹ Bunun yanı sıra şehre bağlı dağınık köyler bir araya toplanarak bir göçmen iskânı yapıyordu. Bu çerçevede Dumanlar, Murtuna, Karabayır, Yeniköy merkez olarak seçildi. Yeniköy'e Selanik-Kesendire-Akpınar'dan gelen 34 aile yerleştirildi. Ayrıca Yeniköy'e Selanik, Kesriye, Avvanlı, Nurakop, Kareferya'dan gelen mübadillerde ev ve arazi dağıtıldı. Anastosoğlu Vasili kerimeleri Marina'nın arazisinde Yukarı Dumanlar Çiftliği

¹²⁵ ST:Ümmühan Yolburun, 1920 Selanik Doğumlu, Antalya, 2008.

¹²⁶ **Antalya Gazetesi**, (19 Kasım 1924 Çarşamba), s.3.

¹²⁷ Ali Rıza Gönüllü, **Cumhuriyet Döneminde Antalya (1923-1960)**, İstanbul, Aralık 2010, s.124.

¹²⁸ Erdal, **a.g.e.**, s. 111.

¹²⁹ **A.İ.İ.M.**, 95 No'lu İskân Defteri.

kuruldu. Buraya Selanik-Kesriye-Rumsırt-Adalı'dan gelen mübadiller yerleştirildi.¹³⁰ 1923-1934 yılları arasında Antalya'ya Yunanistan mübadillerinin yanı sıra diğer ülkelerden de toplam 1426 hane, 5246 nüfus göçmen gelmiştir. Bunlara 1361 ev, 277 dükkan, 108.654 dönüm tarla, 1196 dönüm bağ ve bahçe verildi.¹³¹

Alanya kazasında, mübadillerden 4 hanede 13 nüfus mevcuttu. Bu ailelerin her birine ev tahsis edilmiştir. Bunun yanısıra Alanya'da 10 hanede 43 Kıbrıslı mülteci bulunmaktadır. Antalya'nın Finike kazasında ise 6 hanede 27 nüfus mülteci vardır. Antalya'nın Manavgat kazasında 4 hanede 28 nüfus mübadil vardır.¹³²

Antalya, 1925-1926 yıllarında çoğu ahşap evlerden oluşan 32 bin nüfuslu bir kenttir. Arap, Girit, ve Yunan göçmenleri bulunmakla birlikte nüfusun büyük çoğunluğu Türklerdi.¹³³ Cumhuriyetin ilanından sonra, 823 sayılı kanunun 2 Haziran 1926'da kabul edilmesiyle 1927 genel nüfus sayımı yapıldı.¹³⁴ 1927 yılında yapılan ilk sayımda Antalya merkezdeki nüfus 18.951 kadın ve 17.373 erkek olmak üzere 36.324 kişi olarak bulunmuştur. İlçelerle birlikte Antalya'nın toplam nüfusu ise 204.372'dir.¹³⁵ Bu nüfus artışında mübadillerin rolü oldukça büyüktür. Böylece Antalya'da önemli bir büyüme ve gelişme başlamıştır.¹³⁶ Buna göre Tablo 7 incelendiğinde Antalya'da köy nüfusunun daha yoğunlukta olduğu görünmektedir. Bu durum gelen mübadillerin çoğunlukla kırsal kesimden olduğunun bir göstergesidir. Böylece mübadillerin yerleştirilmesiyle beraber Antalya nüfusunun % 82'sinin köylerde yaşadığı belirlenmiştir.¹³⁷ 1927 yılında yapılan nüfus sayımında Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi dini unsur göz önünde bulundurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin son nüfus sayımı sonucunda Antalya'da 13-15 bin civarında gayrimüslim nüfusunun varlığı bilinirken mübadele sonrasında yapılan nüfus sayımında ise bu sayı 99 gayrimüslime düşmüştür.¹³⁸ 1935 genel nüfus sayımına göre Antalya'da 895 erkek, 1.023 kadın olmak üzere toplamda 1.918 kişinin Yunanistan doğumlu olduğu saptanmıştır.¹³⁹

¹³⁰ A.İ.İ.M., 95 No'lu İskân Defteri, İmar ve İskân Kayıt Defteri, s. 50-58.

¹³¹ Sevinç (Özen) Güçlü, **Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci**, Ankara, 2002, s. 45.

¹³² Gönüllü, **a.g.e.**, s.125.

¹³³ **Antalya Kıyı Yerleşimleri, Planlama, Yapılanma, Kullanma ve Sorunları**, Mimarlar Odası, Antalya Şubesi, Antalya, 1996, s. 59.

¹³⁴ **Genel Nüfus Sayımı**, 26.10.1975, Antalya, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, s IX.

¹³⁵ Dinç, "**a.g.m.**", s. 357.

¹³⁶ Fuat Kıvrın - Mustafa Uysal, **Antalya Bir Kentin Portresi**, Mart 1988, Antalya, s. 36.

¹³⁷ Zühtü Onat (Vilayet Nüfus Müdürü), **Türk Akdeniz Dergisi**, Antalya Halkevi Dergisi, S11-12, 29 İlk teşrin 1938, Antalya, s. 44-45.

¹³⁸ Dinç, "**a.g.m.**", s. 358.

¹³⁹ **Genel Nüfus Sayımı**, 20 Ekim 1935, Antalya Vilayeti, s.26.

1 Ocak 1927 tarihi itibari ile Antalya ve kazalarına iskân edilen mübadil, gayri mübadil ve muhacir sayısı şu şekildedir: Antalya merkez kazası dahilinde 583 hanede 2.044 nüfus mübadil yerleştirilmiştir. Bu 583 mübadil hanesinin 170 hanesi Antalya Merkez kasabasında, geri kalan 413 hane ise köylere dağıtılmıştır. Bu köyler arasında Çirkinoba, Zeytinköy ve Dumanlar köyü bulunmaktadır. Antalya merkez kazasında iskâna tabi tutulan bu mübadillere 553 hane, 24.235 dönüm tarla, 1.543 dönüm harman ve köy yeri, 27.057 dönüm mera ve bataklık, 384 dönüm bahçe, 70 mağaza ve dükkan, 6 kahvehane ve gazino ile 3 yağhane tahsis ve tevzi edilmiştir.¹⁴⁰

1.3. Mübadil Evleri

Kurtuluş Savaşı'nın zafer içinde sona erdirilmesiyle ülkeyi ve halkı bekleyen ekonomik ve toplumsal mücadelenin silahla savaşmaktan daha da önemli olduğu biliniyordu. O dönemin en büyük sorunlarından biri de Türkiye'nin her yerinde, özellikle batısında ortaya çıkan, savaş sırasında yanmış kent ve köylerdeki konut açığıydı. Savaştan sonra açığı daha üst düzeylere ulaştıran durum ise yanmamış veya tahrip edilmemiş sağlam evlerin yerli halk tarafından fuzuli işgal edilmesiydi.¹⁴¹

Gerçekten de emval-i metruke, göçmenleri yerleştirme çalışmalarında yararlanılacak doğal bir kaynak olarak görüldüğünden, fuzuli işgaller nedeniyle İmar ve İskân Vekâleti göçmenleri yerleştirirken bu kaynaktan yeterince yararlanamamıştır.¹⁴² İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati Bey'in, hesaplamalarına göre mübadiller, harîkzedeler, Balkanlardan gelen muhacirler ve mübadele dışı gelen mülteciler ile yurt içinde bulunan diğer evsizlerle birlikte 1,5 milyon kişi evsiz kalmıştır. Bu sorunu çözümlmek için 22 Mart 1926 yılında "Mübadeleye Tabi Eşhas Zimmetindeki Matlubatın İstifası" hakkında altı maddelik bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanuna göre ilk olarak savaş dolayısıyla yakılan ve tahrip olan evlerin tamiri, gerekirse yeniden inşası yapılacak daha sonra ise mübadeleye tabi tutulan kişilerin iskân edileceği bölgelerdeki emval-i metrukede küçük tamiratlar yapılacaktır.¹⁴³ Ancak bu çözümlerin yeterli olmaması sebebiyle geçici yerleşim yerleri ve numune köylerin kurulmasına karar verildi.¹⁴⁴ İster kentte, ister kırsal alanda olsun, bu "hızlı" ve "ucuz" ev elde etme gereğinin, hükümeti şu çözümlere yönlendirdiği söylenebilir:

¹⁴⁰ Gönüllü, **a.g.e.**, s. 123.

¹⁴¹ Cengizkan, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁴² Kemal Arı, **Büyük...**, s 36.

¹⁴³ 791 numaralı Mübadeleye Tabi Eşhas Zimmetindeki Matlubatın İstifası Hakkında Kanun için bkz; **Düstur**, Tertip 3, C. 7, Ankara, 1944, s.690-691.

¹⁴⁴ Cengizkan, **a.g.e.**, s. 21-23.

1. Baraka ve “huğ” (kamuş) türü, kurulduğu bölgeye uygun, taşınabilir, hızla kurulabilen konutlar yaptırarak, konut açığını yeni üretilen basit ve geçici konutların konut mahallelerine eklemlenmesiyle kapamak;
2. “İktisadi ev” kavramı çerçevesinde, yerleşik düzende ucuz ev yaptırarak konut sunumunu arttırmak; yeni köyler, numune köyler kurmak ve kurdurmak;
3. Emval-i metrukeyi, mübadele çerçevesinde ülkeye gelen göçmenlere dağıtmak; bunlar hasarlıysa, dağıtımlarını onarımdan sonra yapmak.¹⁴⁵

Antalya’ya gelen mübadillerin konut sorununu çözmek için, ağırlıklı olarak, yukarıda sayılan ikinci ve üçüncü seçenek tercih edildi. Esasında başta Samsun ve Batı Anadolu çevresinde olmak üzere, ülkenin bazı bölgelerinde savaşın yarattığı tahribat sebebiyle Rumlardan bakiye kullanılabilir “emval-i metruke” bulunmuyordu. Bu nedenle ülkenin büyük bir bölümünde mübadillerin konut sorununu çözmek için, numune köyler kurmaya büyük bir ağırlık verildi. Soruna Antalya’dan bakıldığında, Rumlardan geriye kalmış olan kullanılabilir veya onarılabilir “emval-i metruke” açısından Samsun’a kıyasla, daha şanslı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, Rum evlerinin bir bölümünün füzuli işgal altında olması ve şehre gelen göçmen nüfusunun “talepleri” düşünüldüğünde, Antalya’da da bir numune köy kurulması kararlaştırıldı.

Antalya Bayındırlık ve İskân Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan krokilerden anlaşıldığı üzere, Antalya’da, mübadillerin konut ihtiyacını karşılamak için “iktisadi evlerin” yapılması öngörülmüştü. Antalya’daki “iktisadi evler”, tek çatı altında ikişer odadan oluşacaktı. Yapılacak olan iktisadi evlerin Korkuteli ve Elmalı çevresine inşasının daha uygun olacağı düşünülmüşse de mübadiller için Çirkinoba Çiftliğinde numune köy (iktisadi evler) kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca konut açığını gidermek için Antalya’nın Elmalı kazasında 100, Korkuteli’nin Köseler Çiftliği’nde 100 adet bina yapılması karara bağlanmışsa da bütçenin kısıtlı olması sebebiyle bu bina sayısı eksiltiştir.¹⁴⁶ Mübadil Ümmühan Yolburun’a göre Elmalı’daki mübadil evleri sazlıktan/kamuştan yapılmaydı.¹⁴⁷

Samsun vilayetinde 15, Türkiye genelinde ise 27 adet numune köyün inşa edileceği belirtilmişse de Samsun’da 7, İzmir ve Bursa’da ikişer, İzmit, Adana ve Antalya’da birer olmak üzere toplamda 14 numune köy inşa edildi. Türkiye genelinde pek çok yerde kurulan bu “numune köyler” genellikle Bayındırlık Müdürlüğü mühendisleri tarafından tasarlanıyordu. Köylerin ortasında köy meydanı olarak bir arazi bırakılmış cami, mektep,

¹⁴⁵ Cengizkan a.g.e., s. 23-24.

¹⁴⁶ **Antalya Gazetesi**, (3 Temmuz 1924 Perşembe), s.4.

¹⁴⁷ **ST:**, Ümmühan Yolburun, Antalya, 2008.

pazar yeri, dükkân, misafirhane, çeşme ya da kuyu bu civarlarda yer almıştır.¹⁴⁸ Antalya

Çirkinoba numune köyü Gazser Kemerî'nden (Düden Çayı) bugünkü Güzeloba kapalı Pazar alanına kadar yol boyunca elli hane kuruldu. Bu numune köy içinde Güzeloba Merkez Cami, Güzeloba İlköğretim Okulu, Güzeloba Mezarlığı bulunmaktaydı. Aynı zamanda Güzeloba Camisi'nin 100 metre ilerisinde yine bu numune köye ait olan doğu tarafında çeşme, batı tarafında ise yabancıların gelip kaldığı misafirhane ve köy halkının yararlanabileceği tulumba vardı. Çirkinoba numune köyüne ait kuyu ise günümüzdeki doğa koleji yapısı altında kalmıştır.¹⁴⁹

Numune köydeki evler ikişerli olarak inşa edilmiştir. Bu evlerde bir mutfak bir yatak odası, gusülhane, oturma odası bulunmaktadır. Her hanenin önünde bir dönüm arsası vardır. Bu arsa içinde ahırları ve mübadillerin kendi ihtiyaçlarını sağlayan meyve ve sebze bahçesi bulunmaktadır. Bu evlerin tabanları tahta, duvarları taştan bitişik olduğu evin duvarı ise kerpiçten yapılmıştır. Tavan kalaslarla sabitlenip üzeri kiremitle kaplanmıştır. Buraya yerleştirilen mübadillere evlerin önündeki bir dönüm arazi dışında Keşiler Çiftliği'nde Yunanistan'daki mal varlıklarının karşılığı olarak araziler tahsis edilmiştir. Antalya numune köyünün inşaatına 1924 yılında başlanmış olmasına rağmen Nisan 1925 tarihine kadar uzatılmıştır. Bölgedeki sıtma ve grip salgını ile yağın yağmur inşaatın tamamlanmasını engellemiştir.¹⁵⁰ Ailesi Güzeloba'daki "numune köye" yerleştirilen Ayşe Şahin, Güzeloba'ya ve buradaki evlerini şöyle anlatıyor: "... Sonra artık kimine Güzeloba'da kimine Antalya'nın içinde Rumlardan boşalan evlere yerleşmişler, burada kendi tapularına bakılarak da ben herkese 12 dönüm diye duymuştum ama 15 dönüm diyor kimisi, 15 dönüm arazi verilmiş nüfuz başına o zaman göre herkes bu şekilde bu nüfuslarına ...(a.k) beraber çocuklar babalar beraber oturanlara da gene ayrı ayrı çocuklarına da verilmiş. Bu şekilde birer evde oturmuşlar. Kimisi Güzeloba'ya gitmiş. Güzeloba da ki topraklardan almışlar oraya da evler yapılmış daha önce gelmeden evvel hemen iki odasının bir odası geniş ocaklı yani şömineli artık onda ısınılıyor. Dolaplı molaplı bir odası daha küçük bir oda bir de mutfağı var tuvaleti banyosu var bir de şöyle şu kadar bunun kadar filan şöyle bir salonu var. Mutfağın kapısı birisi sokağa doğru açılıyor, öteki esas giriş kapısı da bahçelerine doğru açılıyor. O şekilde bir evlerdi, güzeldi ama bomboş tabi. O tarlalar hazine arazisi olan yerler varmış onlar oraları da açmışlar. Taşlarını topraklarını temizleyip ağaçlar dikmişler. Çeşitli meyveler yetiştirmişler. Sebzeler yetiştiriyorlardı, tarlalarında da çalışıyorlardı. Orada onlar çiftçilikle uğraştılar ve sığır beslediler. Her evin muhakkak hiç de olsa bir iki tane ineği vardı. Çift

¹⁴⁸ Cengizkan, a.g.e., s. 28-37.

¹⁴⁹ Yazarın notu. Bölgede yapılan araştırmaya dayanmaktadır.20 Kasım 2011-11 Aralık 2011.

¹⁵⁰ BCA, 030.18.01.01.012.75.13.

sürmek içinde öküzleri vardı. Sonradan at ve pulluk, onlar çıktı. Eskiden sabanmış, tahta sabanla, o şekilde. Onlardan sonra yemekleri içmekleri: onların sofrada adapları ve ziyafetleri, düğünleri annemlerin köylerinde 7 gün 7 gece düğün yapılmış. Perşembe gününden evvela bir davullar gelirmiş... ”¹⁵¹

Mübadele köyleri, Antalya’da da olduğu gibi, genellikle biçim olarak “*iktisadi haneleri*” andırıyor, iki oda ve bir holden oluşuyordu. Antalya’ya gelen mübadillere öncelikle Rumlardan kalan taşınmaz mallar verilmiştir. Ancak mübadeleye tabi olan Anadolu’nun her şehrinde olduğu gibi Antalya’da da fuzuli işgaller sebebiyle numune köy inşasına gerek duyulmuştur. Antalya’dan giden yaklaşık 6 bin Rum’un yerine 1924-1927 yılları arasında 4702 Müslüman mübadil gelmiştir. Batı Anadolu şehirleri ve Samsun gibi Anadolu’nun diğer şehirlerine göre Antalya daha şanslıydı. Çünkü Antalya’da yanan, yıkılan veya talan edilen evlerin sayısı oldukça azdır. Antalya’da mübadilleri sıkıntıya düşüren en önemli sorun Rumlardan kalan ev ve arsaların fuzuli işgale maruz kalmasıdır. Bunun dışında Antalya’ya gelen mübadiller yapılan numune köyünde etkisiyle evsiz veya arazisiz kalmamışlardır.

¹⁵¹ ST:, Ayşe Şahin,1930, Antalya, 26 Haziran 2008.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜBADİLLERİN ÜRETİCİ DURUMA GETİRİLMESİ VE KARŞILAŞILAN SORUNLAR

2.1. Mübadele Göçmenlerinin Geçici Beslenme ve Barınma Sorunları

Mübadillerin iâşe, sağlık ve barınma ihtiyaçlarını tamamlamak için İmar ve İskân Bakanlığı ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti arasında 6 Mart 1924 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. Göçmenlerin yerleştirilmesi için belirlenen bölgelerde Hilâl-i Ahmer temsilcileri de görev olarak Bakanlığın işlerini kolaylaştırmıştır.¹⁵² Mübadillerin geçici barınma ve beslenme sorununu gidermek için yayımlanan talimatnamede mübadele kentlerinde misafirhaneler düzenlenmesine karar verildi. Talimatname doğrultusunda ihraç iskelelerinde iki türlü misafirhane açılmıştı. Bu misafirhanelerden bir kısmı, “tahaffuzhane” denilen ve göçmenlerin ilk karaya çıktıklarında, mübadillerin temizlik denetimlerinin yapıldığı misafirhanelerdi. Burada göçmenlerin temizlenmelerinin yanı sıra bütün eşyaları denetimden geçirilip kimlikleri inceleniyordu. Ayrıca mübadillere ne tür uygulamalarla karşılaşacakları hakkında bilgi veriliyordu. Ancak bu işlemler bittikten sonra geçici misafirhanelere geçiliyordu.¹⁵³ Buna bağlı olarak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Mübadele Vekâleti işbirliğiyle Ahırkapı, İplikhane, Kalikaratya, Gelibolu, Güllük, Fethiye, Çanakkale, Erdek ve Samsun’da tahaffuzhaneler açılmıştır.¹⁵⁴

Antalya’ya gelen mübadiller öncelikle Fethiye’deki tahaffuzhaneye uğramış daha sonra Antalya’ya ulaşmışlardır. Antalya limanındaki misafirhanede üç gün ağırlanan mübadiller belirlenen yerlere yerleştiriliyordu. Ancak talimatnameye göre misafirhanede yer bulamayan göçmenler mevcut binaların yanında metruk binalardan da geçici süreliğine yararlanabiliyordu. Gerekli olduğu takdirde askeriyeden yatak, yorgan tedarik edilecek ve hiçbir mübadilin dışarda kalmaması sağlanacaktı.¹⁵⁵

¹⁵² Buket Sarı, **Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.68.

¹⁵³ Arı, **Büyük....**, s. 96; Dünyadaki ilk karantina noktaları vebayı (kara ölüm) engellemek için 1377’de Doğudan gelen gemilere karşı Venedik ve Dubrounik’te oluşturulmuştur. İlk tahaffuzhane ise 1423 yılında Venedik yakınlarında Santa Maria’da Nezaret Adası’nda tesis edilmiştir.; Ayrıntılı bilgi için bkz: Gülten Sarıyıldız, “*Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*”, **Belleten**, Cilt LVIII, S. 222, Ankara, Ağustos 1994, s. 329. Tahaffuzhaneler yani karantina-koruma ve ilaçlama evleri gelen muhacirlere fenni temizlik ve dezenfektanın nasıl yapılacağını göstermekle yükümlüydü. Ayrıca burada mutfak araç- gereçleri ile el ve yüz yıkamak için sabunda satın alınıyordu.; Cengizkan, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁵⁴ Çapa, “*a.g.m.*”, s. 54.

¹⁵⁵ Ramazan Tosun, **Türk – Rum Mübadelesi ve Kayseri’deki Rumlar**, Niğde, 1998, s. 88.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Antalya şube başkanlığını yapan Dr. Burhanettin Bey, özellikle kente gelen göçmenlerin ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda büyük bir çaba harcamıştır. İskeleyle çıkan muhacirler sağlık kontrolünden geçirildikten sonra hamama sevk edildiler. Orada kendilerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından çay ve galeta ikram edildi. Bu bilgiden de anlaşıldığına göre Dr. Burhanettin Bey'in başkanlığını yaptığı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Antalya'ya gelen muhacirlerin sağlık, barınma, yiyeceklerinin temininde önemli rol oynamıştır.¹⁵⁶

Antalya'da Hilâl-i Ahmer tarafından bir doktorun tayin edildiği, 20 yataklı bir dispanser, bir de laboratuvar açıldı.¹⁵⁷ 27 Mart 1924 Antalya'ya gelen Ümid Vapurun'da Hilâl-i Ahmer memuresi olarak muhacir kadınlara gösterdiği yardım ve ilgisinden dolayı Şefika Hanım ödüllendirildi.¹⁵⁸ Türkiye limanlarına geldikleri ilk günlerden itibaren kamuoyu tarafından hem sempati hem de acıma olgusunun ağır bastığı bir duygusallıkla karşılanan Yunanistan göçmenlerinin, artık bunun çok daha ötesinde somut desteklere ihtiyacı olduğu özellikle vurgulanıyordu. Bu bağlamda Türk halkı mübadillerin iâşe ve hastalıktan korunmalarının sağlanması amacıyla Hilâl-i Ahmer'e destek olmaya çağırıyordu. Aynı günlerde cemiyet de verdiği ilanlarda halkı yardımda bulunmaya yönlendiriyordu. Yardım çağrıları o günlerde sadece yurt içinde değil yurt dışındaki Müslüman ülkelere de ulaşmıştı.¹⁵⁹ Mübadillere nakdî yardım sağlamak ve ülkenin diğer ihtiyaçları için Gazi Mustafa Kemal Paşa, yayımladığı beyannameyi Hindistan ve Pakistan'da dağıtmak üzere bir kurul görevlendirmiştir. Bu kurulun başkanı Antalya milletvekili Hoca Rasih (Kaplan) Efendi, Hilâl-i Ahmer Genel Merkezi üyelerinden Kemal Bey ile bir muhasebeci ve bir tercümandan oluşmaktaydı. Türkiye'den ayrılan bu kurul birkaç gün Mısır'da kaldıktan sonra 9 Şubat 1924'te Bombay'a varmıştır.¹⁶⁰ İyi karşılanan Hoca Rasih Efendi ve heyetinin, Güney Asya Müslümanlarının maddi yardımlarını toplayarak Mart ayında Türkiye'ye geri dönmüştür. Toplanan bu para mübadillerin ihtiyaçlarını karşıladığı gibi İş Bankası'nın kurulmasında ve TBMM'nin yeni binasının yapımında kullanılmıştır.¹⁶¹ Türkiye mübadele işlemlerini Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları, Anadolu halkının duyarlılık göstererek başışta bulunması ve devlet adamlarının dünya kamuoyunda yardım çağrısında bulunarak çaba ve gayretleriyle dönemin

¹⁵⁶ Mustafa Üstün, "Antalya Tarihinden İzler", *Atso Dergisi*, Yıl:18, S:194, Mart 2004, s.25.

¹⁵⁷ Cengizkan, a.g.e., s. 28 bkz; Muzaffer Tepekaya- Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 192; bkz; Erdal, a.g.e., s. 85

¹⁵⁸ Çimrin, *Kuruluşundan...*, s. 107.

¹⁵⁹ Gökaçtı, a.g.e., s. 189.

¹⁶⁰ Sarı, a.g.e., s.68.

¹⁶¹ Nebahat Oran Arslan, "Antalya Milletvekili Rasih (Kaplan) Bey'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri", *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003*, Antalya, 2006, s. 272.; *Antalya Gazetesi*, (4 Mart 340 Sayı), s.3

kısıtlı bütçesine rağmen oldukça düzenli ve az sorunla tamamlamayı başaramıştır. Yunanistan ise göçmen sayısının fazlalığı ve savaş esnasında yıpranan ekonomisiyle oldukça zorlanmış ve başta İngiltere olmak üzere Avrupa Devletleri'nden borç almak zorunda kalmıştır. Göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamayan ve ülkede karışıklığın hâkim olması Milletler Cemiyeti kontrolünde Göçmen İskân Komisyonunun oluşturulmasına sebep olmuştur. Komisyon yardımıyla Anadolu'dan giden Rumlar daha özenli bir şekilde yerleştirilmişlerdir.¹⁶²

2.2. Mübadillerin İskânı ve Karşılaşılan Sorunlar

Göç, sadece kişilerin veya grupların coğrafi mekanlarını değiştirerek süreli ya da sürekli yaşayacakları bölge\ülkeyi terk etmeleri anlamına gelmez. Aynı zamanda göç sosyal ve ekonomik çevreninde değiştirilmesi demektir ki bu durum göçmenlerin yeni sosyal çevrelerine ve ekonomik koşullarına uyum gösterme sürecinde, göçmenleri en zorlayan durumdur.¹⁶³ Mübadele ile ilgili sorunlar daha mübadillerin taşınma işi gerçekleşmeden önce başlamıştı. Mübadillerin en önemli sorunu Yunanistan'da terk edecekleri malların tasfiyesi ve kıymetlerinin belirlenmesi ile bu mallara karşılık Türkiye'de kendilerine verilecek olan taşınmazların niteliğiydi.¹⁶⁴

Malların dökümünü yapan ve kendisine göre paraca değerini belirleyen göçmen, elindeki beyannameyi önce bağlı olduğu semtin ihtiyar heyeti azalarına onaylatıyor, sonrada ara komisyonlara teslim ediyordu.¹⁶⁵ Tasfiye Talepnamesi denilen bu belgelerde beyanname sahibinin ismi, Yunanistan'da yaşadığı yer, mübadele sonrası yerleştirileceği yer, Yunanistan'da bıraktığı malının bulunduğu mahal, ne tür işle meşgul olduğu, kırsal kesimde yaşıyorsa ne tür hayvan besleyip ne tür ürün yetiştirdiğine kadar ince ayrıntılarla şahitler eşliğinde kayıt altına alınıyordu. İncelenen tasfiye talepnamelerinde mübadilin zanaatı belli olmasa bile sahib-i emlak veya ashab-ı emlak (emlak sahibi) olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁶ Bu yolla, Muhtelit Mübadele Komisyonuna teslim edilen beyannamelerin sayısı 120 bin kadardı.¹⁶⁷

¹⁶² Mihri Belli, **Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açından Bir Bakış**, Çev: Müfide Pekin, İstanbul, Şubat 2006, s.58.

¹⁶³ Halim Çavuşoğlu, "*Uluslararası Göç: Nedenleri, Tipleri, Türleri ve Göçmenler*" **Folklor\Edebiyat Dergisi**, S 48, Ankara, 2006\4, s.83.

¹⁶⁴ Çelebi, "*a.g.m.*", s.36.

¹⁶⁵ Arı, **a.g.e.**, s.73-74.

¹⁶⁶ **BCA.**, 130.16.13.2.274.803.8 (Manastır Vilayeti Kozana Livası Naslıç kazasından Antalya'ya gelen Abdül oğlu Hüseyin'e ait tasfiye talepnamesi); **BCA.**,130.16.13.3.125.590.6 (Girit Vilayeti Yerepetra kazasından Antalya'ya gelen Hasan Kokomazaki'ye ait tasfiye talepnamesi); **BCA.**,130.16.13.2.217.434.14 (Manastır Vilayeti Kesriye kazasından Antalya'ya gelen Bekir kızları Besime ve İfakat'a ait tasfiye talepnamesi)

¹⁶⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre:II, İçtima:II, Cilt 8/1, Ankara, 1975, s. 292.

Beyannamenin doğrudan göçmenin kendisi tarafından doldurulması, üstelikte çevresinden tanıdığı bildiği kişilerden oluşan ihtiyar heyeti tarafından onaylanması ve böyle bir süreç sonunda tek resmi diyalog kurulu niteliğinde olan karma komisyonun her işlemle tek tek uğraşacak zamanının bulunmayışı, kimi zaman haklı kimi zaman da haksız dedikodulara neden oluyordu. Değinen malların tasfiyesiyle ilgili süreçte, hem mallara değer biçme işlemi sağlıklı yapılamamış hem de söz konusu beyannameler, hak sahibi olan göçmen dinlenerek, “*usul-ı dairesinde*” yerine getirilerek bir takdire dayandırılmış resmi nitelikte belge halini alamamıştır. Kısacası tek taraflı bir beyan belgesinden ibaret kalmıştı. Nitekim birtakım fırsatçı mübadiller “*tefviz ve tasfiye*” görevlilerini, “*sahte kıymet takdiri beyanları ile ikna ve itma ederek*”, haksız kazançlar elde etme yoluna gitmişlerdi.¹⁶⁸

Mal bildirim beyannameleri sağlıklı bir çözüme kavuşturulmadan, mübadele göçmenlerini Türkiye’ye taşıma işlemlerine başlandı. Böylece daha Yunanistan’da önü alınamayan sorunlar, Türkiye’ye aktarılıyordu. Bu nokta diğer önemli bir konu da, mal bildiriminde bulunamamış mübadele göçmenlerinden bir kısmının özel durumlarıydı. Mal bildirim beyannamesi verme olanağını ortadan kaldıran önemli bir etken de Yunanistan’ın savaş sonrası içine düştüğü buhranlara paralel olarak ortaya çıkan Türklere yönelik baskıydı. Bu baskı, pek çok Türk’ün beyanname verme fırsatı bulamadan yollara düşmelerine neden olmuştu. Bu sebeple Antalya Milletvekili Ahmet Saki Bey ve arkadaşlarının vermiş olduğu muhtıradan Yunan hükümetinin Girit’teki Müslüman halka yapılan baskı ve zulmünün üst seviyelere ulaştığını belirtmiştir.¹⁶⁹ Önemli sayıda göçmen ya gerçekten hiç denilecek bir para karşılığında mallarını oradaki Yunanlılara satmış ya da her türlü malı müsadere edildiği için bütün haklarından vazgeçerek bir an önce Türkiye’ye sığınma çabası içine düşmüştür.

Bu biçimde yollara dökülenlerin önemli bir kısmı ise Yunanistan’daki mal varlıklarını gösteren tapu belgelerini bile yanlarına alma olanağını bulamadan evlerinden atıldığından, Türkiye’ye geldiklerinde gerçek mal durumlarını gösterecek geçerli belgelerden yoksun kalmışlardı. Bir başka grup da, mal bildirim beyannamesi doldurma olanağı bulamadığı gibi, malına tasarrufunu gösterecek nitelik taşımayan ve “*ihtilaflı*” olabilecek ya da tasarrufun varlığını gösterdiği halde, tasarrufun niteliğini belirlemeye yetmeyecek vakıfname, ilam, temessük, zaim, terhinat ve sipahi senetleri, fermanlar gibi belgelerle yola çıkmıştı. Böylece Türkiye’ye geldiği zaman, Yunanistan’daki mal varlığını belirlemeyi zorlaştıracak, olanaksız kılacak değersiz ve niteliksiz belgelerin, mübadele göçmenlerinin durumunu ne ölçüde

¹⁶⁸ Arı, a.g.e., s. 74-75.

¹⁶⁹ BCA, 130.10.123.873.16, s. 1.

zorlaştıracığını ve Türkiye’de bunlara mal dağıtımını gerçekleştirecek resmi kurumları ne tür bir çıkmazın içine sokacağını kestirmek hiç de zor değildir.¹⁷⁰

Mübadele sonrasında kamuoyunun göçmenlere yönelik duyarlılığı ve buna koşut yardım çabalarına karşın, göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar gerçekten çok ağırdı. Bu süreç, göçmenlerin yerleştirilmesinden sonra da artarak devam etti. Türkiye’ye getirilip yerleştirilmesi gereken göçmenlerin üretici konuma geçme, doğal ve toplumsal çevreye uyum sürecinde bu sorunlar kalıcı etki bırakmıştır. Genellikle üç gün süreyle misafirhanelerde barındırılan ve iâşe edilen göçmenlerin, bu sürenin bitiminde önceden belirlenmiş olan yerleşme yörelerine götürülmeleri ve burada kendilerine ilk aşamada barınacakları evlerin dağıtımının yapılması gerekmektedir. Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti müfettişlerinden Dr. Haydar Bey’in genel merkeze gönderdiği 1 Mayıs 1924 tarihli raporunda, iç kısımlarda yapılması gereken kimi taşımalarda zorluklarla karşılaşıldığı, bazı nedenlerden dolayı gecikme ve ertelenmeler görüldüğü, bunun sonucunda ise kentte büyük yığılmaların yaşandığı belirtilmekteydi. Misafirhanede, belirlenen süre içinde barındırılan göçmenlerden bir kısmının taşınmazların zaman zaman yetersiz kalması ya da “*fuzuli işgallere*” zamanında son verilmemesi gibi nedenlerle yerleştirilmelerinde zorluk çıkıyordu.¹⁷¹

Maliye Vekâleti’nden yazılan 24 Ekim 1929 tarihinde 4795 numaralı tezkirede resmi kayıtlar altında bulunan ve işgal olan emval-i metrukenin mübadil muhacirlerine dağıtılmak için işgal edenlerin en kısa sürede tahliyeleri kararlaştırılmıştır. Ancak mübadil muhacirlerinden bu emval-i metrukeye daha fazla ihtiyacı olduğunu ispatlayan kişi tahliye edilmeyerek yerinde bırakılmıştır.¹⁷² Bir kısım göçmen, işgal altındaki evler ve diğer taşınmazlar boşaltıldıkça yerleştirildi, bir kısım göçmen ise, önceden yerleşim yöresi olarak belirlenen yerde gerçekten sıkışıklık oluşturması yüzünden başka bir yöreye gönderildi. Çoğu zaman yeni, uzun ve sıkıntılı bir yolculuğu gerektiren bu durum göçmenleri büyük sıkıntılara sokuyordu. Misafirhanelerde kalma süreleri dolan ve yerleştirilecek yöreler belirlenmiş olan göçmenler, gruplar halinde ve Mübadele İmar ve İskân Vekâletinin memurlarının yol göstericiliğinde yola çıktılar. Yolculuk, kimi zaman yaya gerçekleştirildi. Uygun yerlerde, 17 Nisan 1924 tarihinde Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin vekâlete vermeyi kararlaştırdığı otomobillerden de yararlandı. Kuşkusuz ailecek ve Türkiye’ye getirilebilmiş eşyalarla gerçekleştirilen bu yolculuk zahmetliydi. Yerleşeceği yöreye götürülen mübadile, burada elindeki mal bildirim beyannamesinde yazan evinin niteliklerine uygun ev verilmeye çalışıldı. Göçmenlerin Türkiye’ye getirilmesinde en yoğun dönem olarak bilinen 1924 yılının ilk

¹⁷⁰ Arı, **a.g.e.** , s. 75-76.

¹⁷¹ Arı, **a.g.e.** , s. 105-106.

¹⁷² **BCA**, 030.16.01.02.6.55.5.

yarısında, bu sorunlar daha da büyüdü, olanaklar yetersiz kaldı.¹⁷³ Mübadillerin yerleştirilmesiyle ilgili sorunları daha aza indirmek için 4 Ocak 1926 tarihli ve 26 numaralı tezkire ile Antalya Valiliğine, İskân Müfettişi Arif Bey'in tayini 23 Ocak 1926 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁷⁴ Tüm bu faaliyetler mübadillerin karşılaşacağı sorunları en aza indirmek için yapılmış olsa da sorunların tamamen ortadan kaldırıldığını söylemek olanaksızdır.

Ermeni emval-i metrukesine ait emlak, arsa ve arazilere 4 Kasım 1924 tarihinden evvel gayri mübadil, muhacir ve mülteciler yerleştirildiği için bu tarihten sonra Ermeni emlaklarının mübadillere tevzi edilmemesi kararlaştırılmıştır. Ancak 13 Mart 1925 tarihli kanunun ilanına kadar Ermeni emval-i metrukesinde iskân edilmiş olan mübadiller yerlerinde bırakılmıştır. Diğer taraftan mübadillerin hakları korumak adına Rumlardan kalan emval-i metrukeye yerleştirilmiş olan gayri mübadiller ise yerlerinden çıkarılarak civardaki Ermeni emval-i metrukesine sevk edilmiştir. Yani yasal olarak Türkiye'ye gelen mübadillerin diğer göçmenlere kıyasla önceliği korunmuştur.¹⁷⁵

Zamanın ulaşım şartlarının zorluğunda bu olaylar göçmenleri perişan ediyordu. Çoğu zaman nakil vasıtaları bulunamamış ve göçmen kendi eşyasını kendi nakletmek zorunda kalmıştı.¹⁷⁶ Yardıma muhtaç olanlar ise hükümetin temin ettiği vasıtalarla 12-14 ailelik kafiler halinde yola çıkıyorlardı.¹⁷⁷ Göçmenlerin gelmeye başlamasıyla, çıkan sorunlar kamuoyunda belirgin bir duyarlılık yarattı. Basında, taşınma sırasında herkesin sandığını, sepetini sırtında taşımaya ve oturacakları yerlere kadar hamallık yapmaya mecbur kaldıkları gibi bir yargı oluştu. Pek çok göçmenin eşyasını kaybettiği, çaldığı, misafirhane diye camları, kapıları kırık bir mektebe, birbirlerinin üzerine istif edilircesine yerleştirildikleri gibi haberler basında sık sık yer aldı. Bu gibi olaylara dikkat çeken İzmir'de yayınlanan Ahenk gazetesi şunları yazmaktaydı: "*... bir hükümet olur da, bu zavallıların eşyalarını naklettirecek bir vasıta bulunmaz olur mu? ... bu duruma meydan vermek, vazifesizliğin en kabil-i af olmayan kısmıdır... bu elim vaziyette muttali olduktan sonra ses çıkarmamak en büyük günahdır. Ne oluyor da bu kadarcık bir şey yapılamıyor? Ve ne oluyor da zavallı kardeşlerimizin düşman elinden kurtarabildiği üç beş parça eşyanın sirkat edilmesine meydan veriliyor.*"¹⁷⁸

¹⁷³ Arı, **a.g.e.**, s. 105-106.

¹⁷⁴ **BCA**, 018.01.01.017.86.8.

¹⁷⁵ Cengizkan, **a.g.e.**, s. 135.

¹⁷⁶ Ağanoglu, **a.g.e.**, s. 296.

¹⁷⁷ İpek, **a.g.e.**, s. 65.

¹⁷⁸ Arı, **a.g.e.**, s. 106-107.

Dönemin basınında bu konulardaki şikayetleri içeren birçok haber yayımlanarak hükümetin dikkati çekilmek istenmiştir. Ortaya çıkan diğer bir sorun da parçalanmış, bölünmüş köy ve akrabalıklar ve ailelerdi. Bunun en önemli sebebi daha göçmenler vapurlara bindirilirken olan düzensizliklerden kaynaklanıyordu. 400 nüfusluk bir köy, nakledilecekleri vapurda 200 kişilik yer olunca bölünüyor ve bu ahali neticede Türkiye’de farklı iskelelere indirilebiliyordu. Ayrıca bir iskân mahalli dolunca kalan aynı köyün ahali çok uzak başka bir bölgeye gönderilebiliyordu.¹⁷⁹ Böylece, bir köyün insanların, iki ayrı bölgeye götürülmeleri gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Yunanistan’da tek bir köyün halkını oluşturan insanlar Türkiye’deki yerleşim yörelerine varıldığında, oradaki terk edilmiş malların yeterli gelmemesi durumunda, iki ya da daha fazla köye paylaştırıldılar. Gerçi bir aile reisinin kollaması altında bulunan aile bireyleri arasında bir bölünme pek olmadı, ama bir köy ikiye yada daha fazla gruba ayrıldığında, ailenin daha önce evlenmiş kızı ya da oğlu ayrı düştüler. Aynı köyde oturan ana-baba ile çocuklar ya da kardeşler arasında ki bu durum, kuşkusuz Yunanistan’da iken komşu ve farklı köylerde oturan yakın akrabalarla ilgili olarak daha yoğun yaşandı. Orada komşu olan iki köyün Türkiye’de yeniden komşu iki köy halinde yerleştirme olanağı hemen hemen hiç bulunamadı. Böyle olunca da Yunanistan’da iken komşu bir köyde akrabaları, ahabaları ve en önemlisi çocukları olan bir aile, Türkiye’de onlardan uzak kaldı.¹⁸⁰ Antalya’da Meydan Kavağı mahallesinde ve Alan Mahallesindeki Bozalan ailesinin diğer akrabalarının Manisa Bozalan köyünde olması bu duruma en iyi örneklerden biridir. Çünkü Ümid Vapuru Selanik Limanından yol aldığında vapur ilk olarak İzmir’e, sonra Fethiye’ye, en son olarak da Antalya Limanı’na gelerek seferini tamamlamıştır. Geminin içinde insanların yanı sıra küçükbaş hayvanlarda bulunmaktaydı. Çünkü mübadillerin çoğu ya tarım ile ya da hayvancılıkla uğraşıyorlardı. Maddi durumu iyi olan mübadiller İzmir Limanında inip Manisa’da iskân edilmiştir. Selanik’in Bozalan köyündeki uzak veya yakın akraba olan halk bu şekilde ayrı düşmüşlerdir.¹⁸¹ Ancak, 1924 yılında Antalya’ya yerleştirilmeye başlanan mübadillerin iskân defterindeki bilgilere göre aile reisleri ölünce ailenin diğer fertlerinin, diğer akrabalarının yanına İzmir’e ve Manisa’ya gittikleri tespit edilmiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ Ağanoglu, **a.g.e.**, s. 296.

¹⁸⁰ Arı, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁸¹ Mustafa Koç, “*Mübadele’nin Çocukları*”, **Son Nokta Dergisi**, 7-13 Mayıs 2008, S:49, s. 14.

¹⁸² **A.İ.İ.M.**, 94 No’lu İskân Defteri, s. 36-39.

Göçmenlerle ilgili taşıma ve yerleştirme işleri bu aşamada iken, hem Muhtelit Mübadele Komisyonu, hem de Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti bazı girişimlerde bulunmakta, denetimler yapmaktaydı. Bu aşamalarla ilgili olarak, Mübadele, İmar ve İskân Vekili Mustafa Necati mıntika müdürlüklerine sık sık gönderdiği yazılarında, ayrıntılı bilgiler istiyor, gerekli uyarılarda bulunup neler yapılması gerektiği hakkında direktifler veriyordu.¹⁸³

Bütün iskân mıntika müdürlüklerine göndermiş olduğu bir yazıda, “*Mıntika müdürlerinin gelen muhacirleri kabul ve mıntika-i iskânlarına sevkle vazifelerinin hitam bulmuş kanaatinde olduklarını hissediyorum. Vatani milli vezâifin asıl bundan sonra başladığı unutulmamalıdır.*” demekteydi. Bir başka yazısında ise ihraç iskelelerinde bulunan mıntika müdürlerinin, mıntikalarının en uzak yerlerine kadar “*hülûl ve nüfuz*” ederek, göçmenlerin küçük ve gizli yaralarına çare bulmayı en esaslı vazife bilmelerini örgütleyen Mustafa Necati, kendileri gidemiyorsa emirlerindeki memurları göçmenler arasına göndermelerini, “*vazifesini namusu kadar sevmeyen*” memurları imar ve iskân işinde çalıştıramayacaklarını belirtiyordu. Mustafa Necati görevlilerden talep ve ricaları şunlardır:

- 1) İskân edilen muhacirlerin oturdukları haneler mazbut mudur? Tamire muhtaç mıdır?
- 2) Tarla, tohum, hayvanat, dükkan, alet- edevat verildi mi? Ziraat memurlarına, sanat erbabına ihtiyaç var mı?
- 3) Zikudret olanlar inkişaf edildi mi? Destgah-ı mesai kurularak müreffeh bir hayat başladı mı?
- 4) Muhtaç, gayri muhtaç muhacirler müstahsil bir hale girdiler mi? Değilse ne yapalım?
- 5) Ahval-i sıhhiyeleri ne haldedir? Tabib buluyorlar mı? Yoksa ne yapalım?
- 6) Muhacirin ve çocuklarının iâşeleri nasıldır? Ne surette temin olunuyor? Karınları doyuyor ve verdiğiniz ekmeğin yanına katık tedarik edebiliyorlar mı? Buldukları mahallin ahval-i hususiyesine nazaran, iâşeyi aynen mi yoksa bedenen mi vermek muvafıktır?
- 7) Elemlerini, acılarını unuttular ve ahali-i asliye ile aralarında samimiyet hasıl oldu mu? Mustafa Necati göçmenlerin iyi koşullarda yerleşmesi için kuşkusuz çok iyi düşüncelerle hareket etmekte ve başarılı bir göçmen yerleştirme uygulaması için, vekâlete bağlı memurların görevlerinin bilincinde olarak, üstün çaba sergilemeleri gerektiğini vurgulamaktaydı. Ama bir yandan pek çok sayıda göçmenin Türkiye’ye yığılması, bir yandan da mevsimin kış olması, iyi niyetli çabalara gölge düşürüyor, göçmen yerleştirme işini zorlaştırıyordu.¹⁸⁴

¹⁸³ Arı, a.g.e., s. 107.

¹⁸⁴ Arı, a.g.e., s. 107-108.

Göçmenlerin en büyük sıkıntısı yerleştirildikleri yerlerde sosyal ve kültürel açıdan uyum zorlukları çekmelerinin yanı sıra kendilerine devlet tarafından arazi ve ev verildiği için savaştan yeni çıkan fakir Türk halkının bazen tepkisiyle de karşılaşmışlardır. Göçmenlere verilmesi gereken Rum ve Ermeni malları (taşınmazları) birtakım halk ve memurlar tarafından yağmalanmıştı.¹⁸⁵ 1921 doğumlu Demir Yolburun'un anlattıklarına bakıldığında bazen mübadillerin yerli halk tarafından zarara uğradığı da olmuştur. Baraklı köyünden gelen Çamdemir lakaplı Demir Yolburun, yaşadığı bir olayı şu şekilde dile getirmektedir: “Ben at arabasıyla değirmenden un taşırdım yani günümüzün nakliyatçılığı. Önceden benim bu evin (Meydankavağı mahallesinde Gebizli Lisesi karşısında) arkasında atlarımın bulunduğu ahırım vardı 1930’ların sonlarına doğru ahırımın biri ateşe verdi. İtfaiye kundak olduğunu söyledi. Meğerse Antalya’nın yerlisi olan ahırımın bitişiğindeki komşum yapmış. Zaten bize sürekli “*macur, macır*” diyorlardı. Ama biz diğer muhacirler gibi değiliz ki biz mübadeleyle geldik yani mübadiliz.” diyerek o dönemlerde yaşadığı olumsuzlukları anlatmaktadır.¹⁸⁶

Göçmenlere verilecek malların yağmalanmasının yanı sıra bu terk edilmiş evlerin tamamı füzuli işgallerden arındırılmamış oluşu ve yerleşim yörelerinde göçmenlere dağıtılacak taşınmaz malların yetersiz kalmasına sebep oluyordu. Bu durumda bir yöreye gönderilen göçmenin, oradaki terk edilmiş malların yetersizliği yüzünden, başka bir yerleşim yöresine gönderilmesi gerekiyordu. Kuşkusuz bunda, daha göçmenler gelmeden önce, Türkiye genelinde terkedilmiş taşınmaz malların yeterince dağılımlarının ve niteliklerinin belirlenememiş olmasının büyük etkisi vardı. Türk Hükümeti’nin, bir olup bitti karşısında yeterli planlama yapmadığı bilinmekteydi.¹⁸⁷ Ayrıca bu taşınmaz malların yetersizliğinden dolayı iskân defterine göre birçok mübadil tevzi edilen bir araziye müşterek kullanmak zorunda kalmıştır.¹⁸⁸

Bazı mübadiller arazileri ortak kullanmaya mecbur bırakılırken füzuli işgaller sebebiyle bazı mübadillere hiç arazi tevzi edilememiştir. Daha sonraki yıllarda bu mübadiller ilgili makamlara başvurarak haklarını aramaya çalışmışlardır. Örneğin Selanik muhacirlerinden 1316 doğumlu Halim Oğlu Aziz Antalya’ya getirilmiş, iskân işlerini takip etmeksizin yetkililerin izini doğrultusunda Aşağı Çatma köyüne yerleştirilmiştir. Tek başına geldiği bu köyde evlenmiş ve aile kurmuştur. Geçen zaman süresince hala çift ortaklığı yaparak geçindiğini belirterek kendisine metruk arazilerden ya da hazineye intikal etmiş diğer

¹⁸⁵ Kuyaş, “*a.g.m.*”, s. 22.

¹⁸⁶ **ST:**, Demir Yolburun, 90 yaşında, 3 Ekim 2011 Pazartesi, 12:45.

¹⁸⁷ Arı, **a.g.e.**, s. 108-109.

¹⁸⁸ **A.İ.İ.M.**, 94, 95, 96 No’lu İskân Defterleri.

arazilerden verilmesini isteyerek dilekçe yazmıştır.¹⁸⁹ Ya da devlet tarafından mübadillere verilen hazine arazileri evvelden beri ekip biçen şehrin yerlisi bu toprakları vermekte direnmiştir. Örneğin Antalya'nın Sinan Mahallesi Taşlık Sokakta kendisine bir ev tahsis edilen Şükrü Karaçöl'ün, Güzeloba köyünde kendisine verilen 327 numaralı parsel verilmişti. Ancak kadastro teşkilatınca yapılan tespit sonucunda hazineye dahil edilmek istenen bu arazinin tapusunu almak için Şükrü Karaçöl hukuki mücadele vermiştir.¹⁹⁰

Bu problemler, göçmenin psikolojik yapısı ve bedensel dayanma gücü açısından oldukça hassas bir noktaya gelmişti. Daha önce vekâletin istemi üzerine hazırlanan terk edilmiş malların yörelere dağılımıyla ilgili listeler uyarınca, hangi yöreye kaç göçmenin getirileceği kabaca belirlendi, bu belirlemede göçmenin uğraşı ve geldiği yerin iklim yapısı göz önünde tutuldu. Oysa, terk edilmiş taşınmazların ilgisiz kişiler tarafından işgaliyle ortaya çıkan fiili durum büyük ölçüde göz ardı edildi. Bu türdeki malların önemli bir kısmının işgaline son verebilmek pek mümkün değildi. Bu durumda, listeler gereğince, bir kısım göçmenin evlere yerleştirilmesi gerçekleştirilemediğinden, bu kez başka yörelere gönderilip, oralarda terk edilmiş taşınmazlar arandığı, hatta bunun bazı zamanlar geliş güzel yapıldığı görülebiliyordu. Örneğin birçok tütüncü aile dağlık yörelere, serbest meslek sahipleri ise köylere yerleştirilmişti.¹⁹¹ Diğer bir karışıklık ise bazı göçmenlerin 1924-1928 tarihleri arasında evlenmek, akrabasının yanına gitmek gibi çeşitli sebeplerle izinli veya izinsiz iskân mahallini terk ederek bir başka bölgeye yerleşmeleridir. Devletin denetimi dışında yapılan bu mekân değişiklikleri iskân ve tapu sicil kayıtlarında karışıklıklara sebep olduğu için Dâhiliye Vekâleti birtakım düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır.¹⁹²

Yerleşim alanlarının tespiti esnasında yapılan hatalar sonucu marangoz, nalbant ve bakkal gibi esnaf ve sanatkârlar köylere yerleştirilebilmişlerdi. Bu gibiler resmi makamlara müracaatları halinde, mesleklerini icra edebilmeleri için şehir ve kasabalara naklediliyorlardı.¹⁹³ Örneğin 4 Ekim 1924'te (4 Teşrinievvel 1340) Selanik-Kesriye'den gelen Topal Hüseyin oğlu Hilmi kendisine Kındıra Çiftliği'nde tevzi edilen âlâ araziye sanatının balıkçı olmasından dolayı verilen araziye ziraat edemeyeceğinden kendi rızası ile kaydını sildirmiştir. Daha sonra bu terk edilen arazi 1927'de Mümin Oğlu Ahmet'e bırakılmıştır.¹⁹⁴ Bazı rençperler de müracaatları dahilinde kasaba ve şehirlerle nakledilebilmişlerdi. Bu

¹⁸⁹ **A.İ.İ.M.**, Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları, C 11, A-53 Dosyası Halim Oğlu Aziz, Serik Kaymakamlığı Yüksek Makamı, 19/04/1937, İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

¹⁹⁰ **A.İ.İ.M.**, Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları, Ş 22 Dosyası, Hasan Oğlu Şükrü Karaçöl, Toprak İmar ve İskân Müdürlüğü, 3/9/1959-17/4/1959, İmar İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

¹⁹¹ Arı, **a.g.e.**, s. 108-109.

¹⁹² **Antalya Gazetesi**, (2 Mart 1924 Pazar), s.2.; **Antalya Gazetesi**, (21 Kasım 1924 Cuma), s.1.

¹⁹³ İpek, **a.g.e.**, s. 68-69.

¹⁹⁴ **A.İ.İ.M.**, 94 No'lu İskân Defteri, s. 23, Sıra 155.

gibilere adli iskân hakkından feragat etmeleri ve hükümetten yardım talep etmemeleri şartıyla iskân yerlerini değiştirmelerine izin veriliyordu. Hatta resmi makamların onayı olmaksızın firar suretiyle iskân yerlerini değiştirenlerde oluyordu. Firar eden mübadillerin arazilerine hükümet el koyup başka bir mübadile tevzi edebiliyordu.¹⁹⁵ Örneğin Antalya'ya Karaferya'dan gelen Murat Oğlu Ali, zevcesi Ayşe, mahdumu Cemil Fethiye'de firarda buldukları ispatlanınca kendilerine Cam-i Cedid mevkiinde verilen hane başka bir mübadile verilmiştir.¹⁹⁶

Mübadile mukavelenamesine göre, mübadillerin devlet tarafından yerleştirildiği bölgeden haber vermeksizin ayrılması mübadilin sahip olduğu tüm imtiyazlardan ve devlet tarafından verilen tüm mallardan vazgeçmesi anlamına geliyordu. 1925 (1341) senesinde mübadil muhacirlerinin iskânı için Antalya'nın Korkuteli kazasının Köseler köyünde yaptırılmış ve bu muhacirler tarafından terk edilmiş olan 33 eve, aynı zamanda Çirkinoba numune köyünde terk edilen 5 eve vilayet içinde seyyar bir halde bulunan 38 hane Türkmen aşiretinin iskânları Dahiliye Vekilliğinin 10 Aralık 1933 tarihinde yapılan teklif üzerine 13 Aralık 1933 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir. Bu 38 evden ayrılan mübadil muhacirleri isteseler de aynı hakka tekrar sahip olamamıştır.¹⁹⁷

Ayrıca mübadillere verilen evlerde ikamet etmemeleri bile o hanenin açıkta kalmış başka bir mübadile verilmesi mümkün olmuştur. Örneğin Selanik Rumsırt muhacirlerden olup 340 senesinde kalabalık bir halk kitlesiyle mübadile sıfatıyla Antalya'ya gelen Pembe Çelik eşinin ölümüyle beş sene ikamet ettiği Barbaros Mahallesindeki Kandiller geçişi sokağındaki dört odalı evini bırakıp çalışmak için Serik'in Cumalı köyüne gitmiştir. Buradan ayrılmalarından bir süre sonra Kıbrıs muhacirlerinden Osman oğlu Hasan tarafından işgal edilmiş, bir süre oturduktan sonra da Muşlu Muhittin Oğlu Rüştü Koşan'a kiraya vermiştir.¹⁹⁸

Öte yandan, şehir ve kasabaya yerleştirilen göçmenlerden bir kısmı daha sonra köylere iskân edilmişlerdi. Vekâlet bu sorunları ortadan kaldırmak ve iç göçü önlemek amacıyla Ocak 1925 tarihinden itibaren yetkilileri uyarmak durumunda kalacaktı. Nitekim, akrabaları ile görüşmek üzere ellerine vesika verilerek göçmenlerin öteye beriye gönderilmemesi, sadece ticaret amacıyla gideceklerine izin verilmesi hususunda taşra teşkilatına genelge gönderildi. Ancak, bu yazışmalara rağmen göçmenlerin iskân mahallerini aileleri ile terk edip başka bir yere gitmelerinin önlenemediği anlaşılmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁵ İpek , **a.g.e.**, s 68-69.

¹⁹⁶ **A.İ.İ.M.**, 95 No'lu İskân Defteri, s. 60, Sıra 65.

¹⁹⁷ **BCA**, 030.18.01.02.41.88.6, s. 1.

¹⁹⁸ **A.İ.İ.M.**, Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları,C19, P-3 Dosyası Pembe Çelik, Antalya Vilayeti Emniyet Müdürlüğü, 11/12/1944, İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

¹⁹⁹ İpek , **a.g.e.**, s. 68-69.

Mecliste Halit Bey bu durumu kürsüden şöyle seslenmekteydi: “Eğer bir muhacir iskân hakkından vazgeçerse, serbest kalsın diye bunu kabul etmek demek, memlekette anarşi tevlid etmek demektir...”²⁰⁰ Bu tür aksamalar, çok daha önemli bir sorunu gündeme getirdi. Kırsal kökenli bir ailenin, terk edilmiş ev var diye bir kentte, zeytincilikle uğraşan bir ailenin de zeytin yetiştirme olanağı bulunmayan bir araziye yerleştirilmesi gibi örneklere çokça rastlanmaktaydı. Buralarda oturmak demek, bu insan için, Halit Bey’in deyimiyle “ölmek” demektir. Çalışmaları gerekliydi ve bunun için de becerilerini gösterip para kazanacakları ortam olmalıydı.²⁰¹

Fuzuli işgale uğrayan evleri boşaltmakta da büyük sorunlar yaşanıyordu. Mübadillere verilmesi gereken evlere şehrin önde gelenlerinin işgal etmesi yurttan ev kiralarının aşırı derecede yükselmesine de sebep oluyordu. 1923 yılında 100 liraya yıllık kiraya verilen bir hanenin kirası 1924 yılında 1000 liraya kadar yükselebilmştir.²⁰² Türkiye’ye getirilen mübadele göçmenleri, Edirne, Balıkesir, İstanbul, Bursa, Kırklareli, Samsun, Antalya, Kocaeli, İzmir, Niğde, ve Manisa’da göreceli daha yoğun olmak üzere, Türkiye’nin pek çok kentine yerleştirildiler. Zaman zaman yerleşim alanlarını terk etme ve yerleşim hakkından vazgeçme gibi nedenlerle, nereye kaç kişinin yerleşmiş olduğunu kesin verilerle belirlemenin olanağı yok gibidir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün verdiği, ama diğer kaynaklarda ki kimi bilgilerle karşılaştırıldığında kesinlikle kuşkulu bakmak gereği ortaya çıkan rakamlara göre; Türkiye’ye mübadele yoluyla gelen göçmenlerin 40.041’i Edirne’ye, 33.867’si İzmir’e, 19.920’si Kırklareli’ne, 16.277’si Samsun’a, 15.530’u Kocaeli’ne, 15.668’i Niğde’ye, 11.872’si Manisa’ya 6.179’u Antalya’ya yerleştirildi.²⁰³ DİE Antalya’ya gelen mübadil sayısını 6.179 olarak belirtirken, McCarthy Müslümanlar ve Azınlıklar eserinde 4702 olarak belirtilmiş, Cevat Geray’ın ise Türkiye’den ve Türkiye’ye Göçler ve Göçmenlerin İskânı (1923-1961) eserinde 4015 nüfusun Antalya’ya iskân edildiğini belirtmektedir. Antalya’ya ait iskân defterinde ise 2825 nüfuslu , 802 ailenin kayıtları bulunmaktadır. Bu sebeple Antalya yerleştirilen mübadillerin tam sayısını öğrenmek pek mümkün değildir.

1932 yılından 1936 yılı sonuna kadar iskân idarelerinden tapu idarelerine dağıtılan iskân dosya ve defterlerinde yazılı gayrimenkullerin sayısı 745.686 parçaya ulaşmıştır. Bu gayrimenkullerden 684.202 parçasının tescilleri yapılarak tapuları mübadillere verilmiştir. Geri kalan 61.484 parça gayrimenkulün bir kısmının istihkak ve iskân derecesinden ziyade olması sebebiyle borçlanmaya tabi tutulmaları ve diğer kısmının da dosyalarında görülen

²⁰⁰ TBMM Zabıt, Cilt 9, s. 96-97.

²⁰¹ TBMM Zabıt, Cilt 9, s. 87-96.

²⁰² Ağanoğlu, a.g.e., s. 296-297.

²⁰³ Arı, a.g.e. , s. 113.

eksikliklerin tamamlanması için iskân ve tahakkuk idarelerine geri gönderilmiştir. Bu istatistiğe göre 1936 yılı sonuna kadar tapu idarelerine devredilmiş dosyalarla, tevzi defterlerinde yazılı gayrimenkullerden ilişiği kalmamış olanların tescili yapılarak tapuları doldurulmuş olduğundan tescil safhasına gelmiş hiçbir muamele yüzüstü kalmamış olsa da bazı mübadiller kendilerine ait tapuları almakta oldukça zorlanmışlardır.²⁰⁴

Bölgesel olarak, mübadele göçmenlerinin yerleşim dağılımlarına bakıldığında, yoğunluk olarak bölgesel sıralama şöyleydi: Ege Bölgesi, Marmara Bölgesi, Karadeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, ve Akdeniz Bölgesine yerleştirilmiştir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki kentlere, fazla göçmen yerleştirilmedi. Yerleştirilenler, 5-10 kişilik küçük gruplardı. Türkiye'nin bütününe getirilip yerleştirilen mübadillerin toplam sayısı konusunda da pek çok değişik rakama rastlanır. DİE'ye göre bu sayı 456.720 iken, bir başka önemli kaynakta 499.239'dur. Aynı kaynağa göre, bu dönemde, mübadele uygulaması kapsamına girmeyip de Türkiye'ye gelen ve yerleştirilen göçmenlerin sayısı 172.029'dur. Bu değişik verilere bakılarak, mübadele yoluyla yarım milyonluk bir kitlenin Türkiye'ye getirildiği ve yerleştirildiği söylenebilir.²⁰⁵

Mübadil göçmenlerin Yunanistan'dan getirilip yerleştirilmesine rağmen mübadillerin sorunları aradan 10 yıl geçtiği halde son bulmamıştır. Öyle ki Yunanistan'da bıraktığı gayrimenkullerin karşılığını alamayan Naciye Öney'in dilekçesi bu duruma bir örnektir. Bu dilekçeye göre Naciye Öney, Yunanistan'da atalarından miras kalan ve 1926-1927 yıllarında Muhtelit Mübadele Komisyonları tarafından mahallerinde tetkik ve tespit edilen emlaklarının karşılığını istemektedir. Naciye Öney'in, Girit'te yüzbinlerce liralık meşru ve atadan kalan emlakı bulunmasına rağmen muallimlikten kazandığı para ancak çocuklarının tahsiline yetmektedir. Şu anda buldukları evlerini Emniyet Sandığına rehin bırakan ve borçlarını ödemedikleri takdirde evsiz kalacak olan Naciye Öney ve ailesi Yunanistan'daki emlaklarının mukabilini en kısa sürede temini istemektedir. Muhtelit Mübadele Komisyonu, Yunanistan'da mübadillerin bıraktığı malları kıymet defterlerine kaydetmiştir. Bu kıymet defterleri Başvekâlet makamında bulunduğundan Naciye Öney'de 1932'den itibaren dilekçeler yazsa da olumlu bir sonuç alamamıştır. Sonuç almada kararlı olan Naciye Öney çareyi son olarak 29 Kasım 1937'de Mustafa Kemal Atatürk'e dilekçe yazmakta bulmuştur.²⁰⁶

Belli bir düzen çerçevesinde gerçekleştirilmeye çalışılan mübadele işleminde Anadolu'ya gelen mübadillerin çektiği sıkıntılar yukarıda anlatılmıştır. Diğer açıdan baktığımızda ise sayı olarak daha fazla olan ve mübadele protokolü öncesinde Anadolu'dan ayrılan Rumlar belli bir

²⁰⁴ BCA, 030.10.123.879.6, s. 1-2.

²⁰⁵ Arı, a.g.e. , s. 113-114.

²⁰⁶ BCA, 030.01.40.236.1.

düzen dahilinde göç işlemini gerçekleştirememişlerdir. Her iki ülkenin yaşam alanları incelediğinde genelde Hristiyan Rumlar kentlerde, Müslüman Türkler ise kırsal alanlarda yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Mübadele esnasında geride bırakılan emlaklara yerleşecek olan mübadilleri ayrı bir kargaşa bekliyordu. Kentlerde yaşayan bir kısım Anadolu Rumları köylere, kırsalda yaşayan bazı Müslümanlar ise kentlere yerleştirilmiştir. Müslümanlara, Anadolu kentlerinde tahsis edilen evlerin yanısıra üretim yapabilecekleri bağ, bahçe ve tarla verilmiştir. Ancak Anadolu Rumlarının kent yaşamına geçmeleri zaman almıştır. Anadolu'ya gelen mübadiller geldikleri yörenin şivesini beraberinde getirirse de Türkçeyi biliyorlardı. Ancak Yunanistan'a giden bazı Anadolu Rumları Türkçe dışında bir dil bilmedikleri için yerli halkın baskısıyla karşılaşmıştır. Her iki mübadil grubu mübadele esnasında ve sonrasında sıkıntı yaşasa da Anadolu Rumlarının, Yunanistan Müslümanlarına göre bu sıkıntıları daha ağır yaşadığı aşıkardır.

2.3. Göçmenleri Üretici Duruma Getirme Çabaları

Türkiye'ye getirilen göçmenlerin barınabilecekleri bir eve kavuşmalarıyla sorun çözülebilmiş değildi. Belki de bundan daha önemli olan şey yeni bir toplumsal yapı içine giren bu insanların, devlete yük olmaktan çıkarılıp, kendi geçimlerini sağlayacak biçimde üretici duruma getirilmeleriydi. Bunun göçmenin kendi kişisel yararı kadar, savaştan yeni çıkmış ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını güçlendirmesi açısından son derece önemliydi. Gerçekten de göçmenlerin üretici durumuna getirilme sürecinin ülke ekonomisinin canlanmasında olumlu bir rol oynayacağı, hatta Rumların Türkiye'den ayrılmalarıyla ekonominin pek çok sektöründe görülen boşluğun ve gerilemenin önünün alınmasında etkili olacağı düşüncesi, neredeyse tüm kamuoyuna ve resmi çevrelere egemen olmuştu.²⁰⁷

Gelen göçmenler, değişik toplumsal katmanlara mensuptular; kentli, kasabalı ve köylü göçmen grupları içinde çiftçi, sanatkar, tüccar, işçi gibi değişik mesleklerden olanlar vardı. Gerçi, daha göçmenler Yunanistan'dan ayrılmadan önce, onların beceri ve uğraşı türlerini gösteren çizelgeler hazırlanmıştı. Türkiye'ye geldikleri zaman, terk ettikleri yörenin doğal koşullarına uygun yörelere ve Yunanistan'daki becerilerini sürdürebilmeleri toplumsal ortamlara yerleştirilmeleri için çaba harcandı; ancak koşulların zorlamasıyla her zaman istenenler gerçekleştirilemedi. Antalya mübadillerinin hızlı bir şekilde üretici konumuna geçmesi ve kısa sürede ülke ekonomisine katkıda bulunması için devlet tarafından 221 çift hayvanı, 128 pulluk, 13.191 kilo buğday, 27.946 kilo arpa, 8.543 kilo mısır, 1.929 kilo patates, 94 kilo susam dağıtılmıştır.²⁰⁸ Kimi göçmen aileleri, terk ettikleri yörenin doğal ve

²⁰⁷ Akgün, "a.g.m"., s. 249.

²⁰⁸ Gönüllü, a.g.e., s. 123.

toprak yapısından farklı nitelikleri olan ortamlara yerleştirildiler. Ancak, çok kısa bir zamanda, büyük kitleleri getirip yerleştirmek söz konusu olduğundan, bazı göçmenler tarım mevsiminin geçtiği bir sırada getirildiğinden üretime katılmaları oldukça zorlaşmıştı.

Kimi göçmenler ise gerçekten kendi tarımsal uğraşlarını sürdürebilecekleri yerlere yerleştirildiler; ama başka olumsuz koşulların etkisiyle, bunların önemli bir kısmının bir anda üretim yapabilecek düzeye gelmeleri pek gerçekleşemedi. Örneğin Samsun ve Bolu'ya iskân edilen çok sayıda göçmen, tütüncüler arasından seçilmişti. Buralar ise gerçekten de tütün tarımı yapılmaya uygun iklim ve toprak koşullarını taşıyan yörelerdi. Ancak, Pontus çetelerinin Kurtuluş Savaşı yıllarında bölgede neden olduğu büyük yıkım, mübadillerin bir anda yerleştirilmesi olanağını ortadan kaldırmış, çok sayıdaki göçmen yapımı sürdürülen köylerin bitimini beklemişti. Bu bekleyiş sürecinde barınma sorununu ön planda gören göçmenin üretim sürecine girmesi mümkün olmadı.²⁰⁹

Mübadele göçmenlerini bir an önce üretici duruma getirmek için, üretim araçlarının dağıtımında önemli adımlar atmak gerekiyordu. Tarım mevsimi geçmeden, tarımla uğraşan çiftçi göçmenleri üretime sokma gerekliliği hükümeti ister istemez zorlamıştı. Türkiye'den ayrılan Rumların bıraktığı tarla, bağ, bahçe, değirmen, fabrika ve taşınır türden tohumluk, tarım araç-gereci, atölye tezgahları vb. bu aşamada göçmenler için gerekliydi.

Dağıtılacak tarım topraklarının mübadiller arasında pay edilmesi önemli sorunların çıkacağını gösteriyordu. Çünkü Türkiye'den ayrılan Rumlar, Türkiye'ye gelen mübadele göçmenlerinden sayıca iki kat fazlaydı. Ancak, bırakılan taşınmaz açısından, aynı oranı yakalamak mümkün olmadı. Bunun nedeni Türkiye'ye gelenlerin içinde tarımla uğraşanların oranı %90'a varırken, Türkiye'den ayrılan göçmen Rumların ancak %30 kadarının tarımla uğraşmakta oluşuydu. Bir anlamda yeni göç dalgaları karşısında Türkiye, göçmenlerin üretici duruma getirme sürecinde Yunanistan'a oranla tarım konularına daha fazla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Çünkü Türkiye'den ayrılan nüfusla, Türkiye'ye gelen nüfusun ekonomik potansiyel ve sektörel dağılımı bunu zorunlu kılmıştı.²¹⁰

İskân edilenlere mesleklerine göre geçim vasıtası temin etmek gerekiyordu. 6 Temmuz 1924 tarihli Tevzi Talimatnamesi bu ihtiyacı karşılamak amacıyla çıkartılmıştı.²¹¹ Bu genelge ile yasa gereği terk edilmiş taşınmaz mallardan pay alma hakkına sahip olan göçmenlere bu malların hangi yöntemle ve nasıl dağıtılacağına ilkeleri belirlenmişti. Genel ilke olarak terk edilmiş tarlalar, bahçeler, bağlar, ve ağaçlar mübadillere “adiyen” dağıtılacaktı. “Adiyen” teriminden kasıt, mal dağıtımında her türlü olasılığa karşı önlem almak ve temkini elden

²⁰⁹ Arı, a.g.e. ,s. 126.

²¹⁰ Arı, a.g.e. , s. 130.

²¹¹ İpek, a.g.e.,s. 105.

birakmamaktı. Bu düşüncenin sebebi ise Türkiye'deki Rum topraklarının, Yunanistan'dan gelen mübadillerin bırakmış oldukları topraklardan az olmasıydı. Türkiye'deki bırakılan tarım arazisinin azlığına rağmen göçmenlere verilmesi gereken toprakların bir kısmı verilerek göçmenler hemen üretici durumuna geçip kendi ihtiyaçlarını az da olsa karşılamaya başlamaları isteniyordu. Göçmenlere dağıtılacak malların kesin tasfiyesi Türkiye ve Yunanistan'daki mübadele uygulamasının sonunda, taşınmaz malların genel oranının belirlenmesi ve hangi ülkede ne kadar azınlık malının kaldığının saptanmasına bağlıydı. Ancak göçmenlere geçici bir oranda mal verilecek, geçimleri bir dereceye kadar sağlanacak ve böylelikle terk edilmiş malların yıkımının önüne geçilecekti.²¹²

Talimatnameye göre vilayet ve kaza merkezlerinde vali ve kaymakamların başkanlığında birer arazi tevzi (dağıtım) komisyonları oluşturulacaktı. Komisyon üyelerine idari ve bedeli meclislerinden ikişer üye tayin edilecek ve bir de katip görevlendirilecekti. Söz konusu komisyonlar ilk önce, taksim edilecek olan arazinin sınırlarını tespit edeceklerdi. Sınırı çizilen arazinin krokisi düzenlendikten sonra arazi mevki ve verim durumuna göre âlâ, evsat, ednâ olmak üzere üç dereceye ayrılacaktı. Tevzi edilecek arazinin verim itibarıyla kaç aileyi idare edeceği, bilirkişilerin görüşleri alınmak suretiyle komisyonca takdir ve tespit edildikten sonra, her haneye isabet edecek miktar belirlenecekti. Bu şekilde taksim edilen arazi daha sonra kura yoluyla hak sahiplerine dağıtılacaktı. Dağıtım sonuçları ise Arazi Tevzi Defterlerine kaydedilecekti.²¹³

Antalya'ya yerleştirilen mübadillere iskân defterine göre genellikle ala arazi tevzi edilirken merkeze yerleştirilen mübadillere sebze ve meyve bahçesi, bahçe ve tarla birarada, vasat arazi ya da evlek ve küçük bir bahçe verilmiştir. Deftere göre ednâ araziye çok nadir rastlanılmaktadır. Zanaatkârlara ise mesleklerini icra edebilmeleri için merkezde, özellikle iskele mevkiinde mağaza veya dükkan tevzi edilmiştir.²¹⁴ Terk edilmiş topraklarda (emval-i metruke), iskân edilen göçmenler savaş sonrası boş kalmış toprakları, devletin sağladığı malzeme desteği ile gelir gelmez ekmeye başlamıştır.²¹⁵

Göçmenleri üretici duruma getirmek için hükümetin gerçekleştireceği girişimler bir anlamda onları Türkiye'ye getirmekten bile önemliydi. Bu aşamada yapılması gerekenler, onları üretim araçlarına kavuşturmak, parası olmayan göçmen ailelerine iş kollarıyla ilgili kredi vermek, teknik bilgi ve donanımlarını sağlayacak örgütlenmeyi ve bilgi akışını gerçekleştirmek, tarım okulları açmak, teknik elemanlarla tarımsal bilgi aktarmak ve

²¹² Arı, **a.g.e.** , s. 134.

²¹³ İpek , **a.g.e.**,s.105-106.

²¹⁴ **A.İ.İ.M.**, İmar ve İskân Defteri, İmar ve İskân Müdürlüğü, Antalya.

²¹⁵ Hasan Çetin , “*Büyük Mübadele ve Bursa*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, S. 107, Kasım, 2002, s.39.

göçmenin ürettiği ürüne pazar bulmak, ürünü pazara taşıyacak olanakları sağlamaktı. Ancak bunlar gerçekleştirildiği sürece, göçmen yerleştirme işi sağlıklı bir sonuca kavuşabilirdi.²¹⁶

2.3.1.Göçmenlere Toprak Dağıtımı

Sınırları ilgili komisyonlarca çizilen topraklar göçmenlere dağıtılmadan önce bulunduğu yöre ve verimlilik gücüne göre, sınırları belli bir toprak parçasının, kaç evden, ne kadar nüfusu besleyebileceğinin hesabı yapılıyordu. Her yöre için, yörenin tarım uzmanları yani “Tevzi ve Taksim Komisyonu” bünyesinde bulunan ziraat ve fen memuru, ölçücünün de düşünceleri alınarak, bir aileye, her türden ne kadar arazi düşeceği belirlenmekteydi. Göçmenlerin hangi toprağa sahip olacağını tayini için, nitelikleri ve büyüklükleri tespit edilen toprakların kura yöntemine göre dağıtımı gerçekleştirilmekteydi. Ortalama beş nüfustan oluşan bir çiftçi göçmen ailesine verilecek arazi ve ürün veren ağaçlar, türüne ve değerine göre şu biçimde dağıtılmıştı:

1. Arazi: “Âlâ, evsat ve ednâ” (yüksek, orta ,düşük) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Birinci derecede verimlilik gücüne sahip tarım arazisi olarak benimsenen “âlâ” araziden, beş kişilik bir aileye asgari 50, azami 75 dönüm; ikinci derecede verimli olan tarım arazisi “evsat” araziden asgari 75, azami 100 dönüm; üçüncü derecede verimli olan arazi “ednâ” en az 100 en çok 140 dönüm arazi veriliyordu. Bir göçmen ailesi, bu gruplardan yalnız birisinin niteliğine sahip araziden pay alabiliyordu.

2. Tütün Yerleri: birinci derecede tütün yetiştiren Samsun ve Bafra gibi yerlerde, beş kişilik bir aileye en az 12, en çok 15 dönümlük toprak veriliyordu. İzmir ve İzmit gibi ikinci derecede tütün yetiştiren topraklardan ise en az 15, en çok 20 dönümlük pay dağıtılıyordu.

3. Sebze Bahçeleri: Büyük kentlerde ve kentlerin çevresinde en az 5, en çok 10; uzak yerlerde olan bahçelerle, bahçe olma niteliğine sahip yerleşim arazisinden en az 10, en çok 15 dönüm arazi beş kişilik bir aileye verilmekteydi.

4. Bağlar: Birinci derecede üzüm yetiştiren İzmir gibi yerlerden en az 6, en çok 10 dönüm; ikinci derecede üzüm yetiştiren Antalya gibi yerlerden, merkezlerden uzaklığına ve üretim derecelerine göre en az 10, en çok 15 dönümlük toprak dağıtılmaktaydı. Bu niteliklere uymayan araziden de bunlarla orantı kurularak pay veriliyordu.

5. Zeytinlikler: Birinci derecede üretime uygun ve değerli zeytin bölgelerinde 100-120; ikinci derecede değerli bölgelerde 120-150; üçüncü derecede değerli bölgelerde 150-200 zeytin ağacı göçmenlere verilmekteydi. Yabani ve aşısız genç zeytin ağaçlarının beş tanesi, bir ağaç sayılmaktaydı.²¹⁷

²¹⁶ Arı, a.g.e. , s. 129.

²¹⁷ Arı, a.g.e. , s. 135.

Kış şartlarında ve üstelik ciddi bir ön hazırlık yapılmadan binlerce insanın ülkeye taşınması, misafir edilmesi, yemeleri, içmeleri; daha sonra, yurdun çeşitli yerlerinde iskân edilmeleri elbette ki çok büyük sıkıntılar yaratmıştır. Daha önce Rumlar ve Ermeniler tarafından terk edilen ve adına emval-i metruke denilen mallar tam anlamıyla tespit edilememiş ve korunamamıştır.²¹⁸

Yerli halktan bazıları Rumlardan geriye kalan malları gasb etmişlerdir. Memur azlığı dolayısıyla bakanlığın taşra teşkilatı diğer bakanlıklardan sağlanan geçici memurlarla idare edilmiş ve sağlıklı hizmet yapılamamış, ilk iskân kötü şartlarda gerçekleşmiştir. Asıl güçlük göçmenlerin tarım kültürü ile bağlantılı alanlara yerleştirilememelerinden kaynaklanmıştır.

Söz gelimi çiftçilik yapan bir aile şehre, zeytincilik yapan bir aile ise sırf barınacak yer var diye zeytin olmayan bir yere iskân edilmişlerdir. Mevsimin kış, göçmen sayısının çok ve nihayet yeterli bir ön hazırlığın olmaması önemli derecede sıkıntılara ve sızlanışlara sebep olmaktadır. Ancak o günkü şartlar içinde henüz savaştan çıkmış ve kendisini toparlamaya fırsat dahi bulamamış bir devletin daha iyisini yapması da mümkün değildi. Her şeye rağmen, mevcut imkanlar içinde en iyisi yapılmaya çalışılmış ve başarı sağlanmıştır.

Antalya'da portakal ve limon bahçesi olan yörelerin bölünmesi ve dağıtılması, yerel geleneklere uygun olarak, beş nüfuslu bir ailenin gereksinimi kaç ağaç ya da kaç dönüm portakallık ya da limonluk karşılayabilecekse, komisyonca bu oran dikkate alınarak yapılmaktaydı. Dut ağaçları ve dutluklarda, bunların seyreklik ve sıklığına göre mahallince belirleniyor ve geçimi yalnızca dutluklarla sınırlı bulunan beş nüfuslu bir aile için en çok 10 dönüm dutluk veriliyordu. Nüfusu beşten fazla olan bir ailede fazla olan her nüfus için, birinci derecede verimli araziden 8-10, ikinci derecede verimli araziden 10-15, üçüncü dereceden 15-20, tütün arazisinden 2-3, bağdan ve bahçelerden 1,5-3 dönüm, zeytinliklerden de 20-30 ağaç veriliyordu.²¹⁹ Antalya merkez kazasında Kepez mevkiinde 30 dönüm araz-i iktiza vekâletinin bilgilendirilmesiyle muhacirlere ve çiftçilere bedelsiz olarak dağıtılmasına 28 Ekim 1936 tarihli tezkeresi ile karar verilmiştir.²²⁰

Ortalama beş nüfuslu bir mübadil çiftçi ailesine arazinin verim durumu ile büyük şehirlere, iskelelere ve istasyonlara olan mesafeleri dikkate alınarak değişik büyüklüklerde araziler dağıtılacaktı. Köylere iskân edilen zanaatkar ve öğretmenlere istihkaklarının yarısı nisbetinde fazla arazi dağıtılırken, ziraat, tıp ve baytar mekteplerinden mezun olanlar ile yüksekokul mezunlarına iki misli istihkak verecekti. Buna karşılık, söz konusu kişiler ihtisasları dahilinde köylüye yardım etmekle yükümlü olacaklardı. Bir yere iskân edilecek

²¹⁸ Arı, **a.g.e.**, s. 135-136.

²¹⁹ Eski, "*a.g.m.*", s. 470.

²²⁰ **BCA**, 030.018.1.17.3.

göçmenlerin miktarı mesken sayısına bağlı olmayıp, iskâna elverişli arazinin büyüklüğüne ve verim derecesine bakılıyordu. Göçmenler 2510 sayılı İskân Kanununun 30. maddesi gereği borçlu veya borçsuz iskân yoluyla aldıkları gayri menkul emvali on yıl müddetle hiçbir suretle satamayacak, bağışlayamayacak, terhin ve haciz edemeyecek ve tapu kayıtlarına da o yolda herhangi bir kayıt düşüremeyeceklerdir.²²¹

Mübadele göçmenlerine arazi, bağ, bahçe ve yemiş ağacı dağıtımıyla ilgili genelge ilk başta, paylaşılacak olan malların büyüklüklerin belirlemeyi, krokilerini çıkarmayı ve bu verilerin dikkate alınarak göçmenlere verilmesini öngörüyordu. Bu işlerin sağlıklı yapılabilmesi için, herşeyden önce göçmenlerin mal bildirim belgesine sahip olması gerekmektedir. Oysa pek çok göçmenin yazılı ve düzenli tasarruf kayıtlarının bulunmaması büyük sorun yaratıyordu. Üstelik terk edilmiş arazinin bulunduğu yöredeki yerli halka ait tarlaların ortak sınırının karışık olması içinden çıkılması gerçekten güç bir durumdu. Pek çok yerde terk edilen azınlık mallarının her biri üzerinde yerli halkın çeşitli yollardan hak iddia ettiğine tanık olunuyordu.²²²

Aynı zamanda göçmenlere yerleştirildikleri köyün arazisi yeterli olmaması durumunda komşu köyün sınırları dahilinde kalan araziden de tarla, bağ ve bahçe gibi gayri menkul tahsis edilebiliyordu. Ancak ilerleyen tarihlerde ikinci köye göçmen yerleştirilmesi durumunda arazinin kullanımı ve tasarrufu hususunda iki köy arasında ihtilafın ve sürtüşmenin doğmasına sebebiyet verebiliyordu.²²³ Hükümetin göçmenlere geçici mal verilmesi yolundaki yaklaşımı, pek çok eleştiriye sebep oldu. Örneğin Antalya Mebusu Ahmet Saki Bey'e göre göçmenlere geçici mal verilecek olursa, ileride bu malları geri alma olasılığı söz konusu olduğundan, göçmen yasal yönden tasarrufuna sahip olamayacaktı, psikolojik olarak o mala bağlanamayacaktı, dolayısıyla da o arazide "imar keyfiyeti" oluşamayacaktı.²²⁴

Köylere büyüklüklerine ve kapasitelerine göre farklı tarihlerde göçmen yerleştirilmiştir. Köye ilk yerleştirilenlerin kendilerine verilen tarlaların dışında atıl durumdaki araziye de imkanları dahilinde işledikleri anlaşılmaktadır. Köye daha sonradan yerleştirilenler, önceden iskân edilmiş göçmenlerin işleyip değerlendirdiği gayrimenkulleri ele geçirmeye çalışmışlar veya ilk göçmenler daha sonra yerleştirilenlere tahsis edilen tarlaları kullanmaya devam etmek istemişlerdir. Bu durum iki grup arasında anlaşmazlık konusu olmuştur. Köyler arasındaki ortak kullanım yerleri, özellikle meralar anlaşmazlık konusu oluşturmuştur.²²⁵

²²¹ İpek , **a.g.e.**, s. 106-107.

²²² Arı, **a.g.e.** s. 138.

²²³ İpek , **a.g.e.**, s. 109-110.

²²⁴ **TBMM Zabıt**, Devre: II , İçtima: II, Cilt 7 /1, Ankara , 1975 , s. 791.

²²⁵ İpek, **a.g.e.**, s.110.

Mal dağıtımıyla ilgili karışıklığın en önemli sebebi tabii ki de mübadillerin Yunanistan'daki mal varlıklarını gösteren mal bildirim belgelerinin düzensizliği hatta göçmenlerin önemli bir kısmında bu belgelerin bulunmamasıydı. Zira göçmenler, Yunanistan'da Türklere yapılan yoğun baskı nedeniyle bu belgeleri düzenlemeye olanak bulamadan yola çıkmak zorunda kalmıştı. Yanlarına alabildikleri topraklarının ve diğer taşınmaz mallarının üzerindeki tasarruf haklarını gösteren tapu senetleri bir şekilde ellerinden zorla alınmış, yırtılıp atılmış ya da yakılmıştı. Elllerinde mal bildirim olanlar ise bu belgeleri kendileri doldurmuş olduğundan bunların bir kısmı hakkında içerdiği bilgilerin yanlış ve abartılı olduğuna ilişkin kuşku belirdi. Bu problemler neticesinde haksız biçimde büyük miktarlarda arazinin, Yunanistan'da az mal bırakan kişilerin eline geçtiğine çokça tanık olundu. Buna karşılık ellerindeki belgelerin yetersizliği yüzünden pek çok kişi de hakkı olan payı alamadı.²²⁶

2.3.2. Göçmenlere Zirai Araç-Gereç, Sermaye Edinme Kolaylığı ve Kredi Temini

Göçmenlerin üretici duruma gelebilmeleri için sadece toprak dağıtımı yeterli değildi. Zirai araç-gereç ve sermaye açısından da desteklenmeleri gerekiyordu. Aslında Mübadele sözleşmesine göre göçmenlerin Türkiye'ye gelirken taşınabilir mallarını beraberinde getirme hakkı vardı. Ancak, pratikte bu mümkün olamamıştır. Zira, Yunanistan Makedonya'daki Rum göçmenlere dağıtılmak üzere Türklerin bu tür mallarına el koymuştur.²²⁷

Mallarını getirebilen mübadiller ise günlük yaşam içindeki etkinliklerini kolaylaştıracak nitelikte değildi. Hükümetin konu üzerine eğilerek birtakım önlemler alması gerekiyordu. Hükümetin bu konuda, bütçe olanaklarından başka el attığı bir diğer kaynaktan Rumların Türkiye'yi terk ederken bırakmış oldukları taşınabilir mallardı. Buğday, arpa, mısır, burçak ve darı gibi tarım ürünleri ilk aşamada hükümet eline alınmış, sonra da bunlar büyük ölçüde yerleştirilen göçmenlerin tohumluk gereksinimleri için kullanılmıştı.²²⁸ Bu durumda devletin iskânlı mübadil ailelere üretici hale getirebilmeleri için donatım kredisi vermesi gerekiyordu. Donatım kredisini şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

1. Canlı demirbaş kredisi: İskânlı ailelerin üretici hale gelmeleri için tarımsal iskân projesinde belirtilen miktarda irat hayvanı verilir.

2. Cansız demirbaş kredisi: Yeterli sayıda alet- ekipman verilir.

²²⁶ Arı, **a.g.e.**, s.141.

²²⁷ İpek, **a.g.e.**,s.129.

²²⁸ Arı, **a.g.e.**, s.143.

3. İşletme kredisi: Aynî ve nakdî olarak verilebilir. Aynî verilmesi halinde resmî kuruluşlardan temin edilecek tohum, gübre ve zirai ilaçlar aileye intikal ettirilir. Nakdî olarak verilmesi halinde projedeki miktar aileye ödenir.

4. Karşılıksız iskân yardımları: Hastalık ve diğer sebeplerden dolayı üretici konuma geçemeyenler bu durumları değerlendirmeleri halinde karşılıksız yardımlar devam edebilir. Ancak bu süre iki yılı geçemez.

Mübadele suretiyle gelenlerden yardıma muhtaç olanları bir an önce çalışma hayatına iştirakla üretici bir konuma getirmek gerekiyordu. Bunların sonsuza kadar iâşe edilmek suretiyle atıl bir konumda bırakılmaları imkanı yoktu. Mübadele, İmar ve İskân Kanunu'na uygun olarak yardıma muhtaç mübadillere kendi işlerinde kullanmaları şartıyla çift hayvanı ve tahsis edilen arazinin büyüklüğüne göre yeteri sayıda zirai alet ve tohumluk dağıtılacaktı. Aynen verilmesi mümkün olamadığı takdirde her aileye tohumluk için 75, çift hayvanı için 100 ve zirai aletler için 50 liraya kadar kredi verilecekti. Tohumların temin edilip dağıtılması imar ve iskân komisyonlarının görevleri arasındaydı. Dağıtılan malların bedelleri veya kredileri mübadillerin tarafından beş yıl içinde on eşit taksitle geri ödenmesi hükme bağlanmıştı.²²⁹

Göçmenleri mevcut sisteme dahil etmek için yerel mülkî ve idarî yöneticilerin de önyak olmasıyla bu toprakların önemli ölçüde yerli köylüler tarafından “imece” usulü ile araziler sürülüp ekilerek hazırlanmıştı. Göçmenlere faizsiz borçlandırma biçiminde yapılan bu tür yardımların, sürekli iâşe edilen, atıl tüketici durumundaki bir kitleyi bir an önce üretime katkıda bulunacak konuma getirmekte olumlu bir rol oynadığı açıktır. Bu uygulamalar göçmenler için itici bir güç oluyordu.²³⁰ Zabıt ceridesindeki kayıtlara göre mübadiller, beraberlerinde 200.000 kadar hayvan getirmişlerdir.²³¹ Ancak mübadil ailelerinin çoğunda çift hayvanı bulunmuyordu. Çift hayvanı yardıma muhtaç mübadillere çift hayvanı verilmesi yönetmelik gereği idi. Her haneye bir çift hayvan verilebildiği gibi bazen üç hatta dört haneye bir çift hayvanı verilmiştir. Yardıma muhtaç ailelere bir defaya mahsus olmak üzere tohumluk ve çift hayvanının yanı sıra balta, kazma ve pulluk gibi araç- gereç de verilmiştir.²³²

Yardıma gereksinime ihtiyacı olan göçmenlere, tohumluk, çift hayvanı ve tarım araç-gerecinin verilmesi işlemine “terfih” deniyordu. Terfih işlemlerinin düzenli ve olabildiği ölçüde adil biçimde gerçekleşmesi için her yerleşim yöresine bir tarım uzmanı görevlendirilmişti. Mustafa Necati bu girişimi: “Doğrudan doğruya vekâletinin bu muhacirlere

²²⁹ İpek, a.g.e., s.129-130.

²³⁰ Arı, a.g.e., s.144-145.

²³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt 10, Ankara, 1975, s.75.

²³² İpek, a.g.e., s.130-131.

vermiş olduğu hayvanatı, tohumları, alet ve edevatı istihkak etmeyerek, müsmir bir surette kullanmaları içindir” sözleriyle anlatır.²³³

Tüm bu yardımların yanı sıra mübadiller iskân tarihlerinden itibaren iki sene boyunca her türlü mali vergiden, hukuk işlemleri ve belediye rüsumlarından muaf tutulmuşlardır.²³⁴ Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunu oluşturan çiftçiler için bu tür kolaylıklar sağlanmışken hükümet 30 Nisan 1924 tarihli genelge ile şehir ve kasabalarda yerleştirilen esnaf ve sanatkârların mesleklerini icra edebilmeleri için herhangi bir kira almaksızın geçici olarak dükkan, fırın veya imalathane gibi yerler verilmesini kararlaştırdı. Ayrıca yardıma muhtaç olanların araç ve gereci de temin edilecekti. Sanatkâr mübadiller daha iyi geçim şartlarını temin etmek için şehir ve kasabalara yerleştirilmiştir. Üretici hâle gelebilmeleri için 1923-1933 tarihleri arasında 7.886 sanatkara döner sermayeden hane başına 1.932 lira olmak üzere toplam 15.238 lira verilmiştir.²³⁵

Neticede köydeki göçmen kente yerleştirilen göçmene göre biraz daha şanslı olabilir. Çünkü küçük el sanatlarının, tarım sektörüne göre hükümet programında ikinci planda kaldığı görülür. Bunun sebebi hem göçmenlerin çoğunluğunun kırsal kesimlere kaymış olması hem de Türkiye'nin dünya ekonomisi içinde yeni ekonomik tercihleri etkili olmuştur. Türkiye'den ayrılan yerli Rumların, geride bırakmış oldukları tarım topraklarının mevcut Türklerin elindeki topraklara göre kentlere daha yakın olması nedeniyle, bu yakınlıktan edinilen çok yönlü kazanç bu kez büyük ölçüde kırsal kökenli göçmenlerin olmuştur. Uzun vadede kentler büyüdükçe göçmenlerin elindeki toprakların değerlendirilmesi, konunun önemli başka bir boyutunu gösterir.²³⁶

²³³ TBMM Zabıt, a.g.e., Cilt 7/1, s.1041.

²³⁴ Antalya Gazetesi, (22 Temmuz 1924 Salı), s.2.

²³⁵ İpek, a.g.e., s.133.

²³⁶ Arı, a.g.e., s.147.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜBADELE GÖÇMENLERİNİN TOPLUMSAL YAPISI VE ANTALYA RUMLARI

3.1. Mübadele Göçmenlerinin Toplumsal Yapısı

XVIII. yüzyılın ortasında Anadolu Rum nüfusunun, diğer etnik gruplarla karşılaştırıldığında az olduğu görülmüştür. Ancak 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarının getirdiği olumlu koşullar nedeniyle Rum nüfusu Batı Anadolu'da hızla artmaya başlamıştır. Zorunlu askerliğe ve diğer ağır yükümlülüklerle tabi olmayan şehirlerde ikâmet eden Rumların, ekonomik koşulları da kayda değer şekilde düzelmişti. Ekonomik güçlüklerin ağır baskısı altında kalan Müslümanlar, aile fertlerinin sayısını düşük tutmak zorunda kalırken, askeri sorumluluklardan muaf tutulan ve gelirlerine oranla önemsiz bir vergi ödeyen Rumlar geniş aileler kurabilmiştir. Anadolu'ya göç eden Rumların bu başarısı, yaklaşık 35 yıl sonra Yunanistan'ın saldırıya geçmesi ve 1919-1922 yılları arasında Türk-Yunan savaşı ile sonuçlanmıştır.²³⁷

Savaşın Türk galibiyeti ile sonuçlanmasıyla Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, Türkiye'nin nüfusunu azalmış, şehirleşme oranı gerilemiş ve etnik yapı büyük ölçüde değişmiştir. Salgın hastalık, kıtlık ve savaş sebebiyle Anadolu'nun nüfusu sürekli düşüş göstermekteydi. Türkiye'nin sınırları içerisindeki nüfusu 1914 yılında iken 16.300.000'den 1927 yılında % 17 azalarak 13.600.000 düştü. Azalmanın sebepleri, Türk nüfusunun savaşlardaki kayıpları ve erkek nüfusunun silah altında olması dolayısıyla doğum oranının düşüklüğüydü. Azalmanın bir diğer sebebi, mübadele sonrası Rum nüfusun ülke dışına yönelik göç hareketidir. “Zorunlu göç” olarak da bilinen mübadele de, din unsuru ölçüt alınmıştır. Çünkü etnik bir ayırım yapılması, yüzyıllarca beraber yaşamış ve iç içe geçmiş bu iki toplum için ve aynı zamanda taraf devletler açısından hiç kolay olmayacaktı. Bu sebeple mübadele esnasında Türk kökenli oldukları halde Hristiyan olan Karamanlılar (Karamanlides) Türkiye'den göç etmek zorunda bırakılmış; diğer taraftan Anadolu'da fazla nüfusu olmayan, yerleşim alanları, genellikle Balkanlarda bulunan Çingener de Müslüman oldukları için Anadolu'ya göç ettirilmiştir.²³⁸

Mübadele sözleşmesini Yunanistan çıkarları doğrultusunda yorumlayıp, anlaşmada Müslüman kelimesi geçmesi sebebiyle Çingeneri de Türkiye'ye göndermişti. Bu yüzden Yunanistan'da birçok sınır komşusundan daha az miktarda Çingene yaşamaktadır. Bu durumu Antalya açısından irdelersek; Osmanlı Devleti'nde 1914 yılında yapılan son nüfus sayımında kazalar tek tek ele alınmayıp sancaklar bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Daha önceki sayımlar gibi dini faktörlerin belirleyici olduğu bir sayım olmuştur. Bu sayıma göre Antalya

²³⁷ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, Çev: Bahar Tırnakçı, İstanbul, 2010, s.126-129.

²³⁸ Çavuşoğlu, “a.g.m.”, s. 94.

Sancağında 212 erkek, 191 kadın olmak üzere toplamda 403 Çingene nüfusu mevcuttu.²³⁹ Mübadele sonrasında ise bu rakam oldukça artmıştır. Antalya'ya 1927 yılında Karaferya'dan 72 kıbtî aile getirilip Zeytinköy'e yerleştirilmiştir.²⁴⁰

Diğer bir taraftan 1948 yılında Ayvalık'ta vefat eden bir Girit göçmeninin hatıralarında bu durum bütün açıklığıyla dile getirilmiştir: "Anadilimiz olması gereken Türkçe'yi tam bilemeyişimizden bir burukluk duymuşumdur hep... bizi buralara serpmişler, fakat dilimizi, geleceğimizi hesaba katmamışlardı... en kabadayımızın elli kadar Türkçe sözcük bildiğimizi söylersem sakın ayıplamayın beni. Hele okuryazar olanlarımız o kadar azdı ki, iki elin parmaklarını geçmezdi." Yine bir başka kaynakta, Girit Müslümanlarının kökenleri konusunda değişik görüşler bulunduğu, Girit'ten gelen göçmenlerin ekmek, su isteyecek kadar bile Türkçe bilmedikleri belirtilmektedir. Ayrıca Bursa'nın Mudanya ilçesine yerleştirilen Girit göçmenlerine, Rumca konuşmaları dolayısıyla, para cezası kesildiği, olayları yaşayanlar tarafından aktarılmaktadır. Mübadelenin dine dayalı yapılması iki ülke için kolaylık olsa da yer değiştiren göçmenler için pekte kolay olmamıştır.²⁴¹

Bu göç hareketi sebebiyle, 1927 yılında nüfusun % 99 Müslüman olup 110 bin Rum ve 77 bin Ermeni kalmıştı. Göçmeler ülke nüfusunun artışındaki payı % 22.8'dir.²⁴² 1925 yılının başlarına dek, mübadele kapsamındaki Yunanistanlı Müslümanlar, bütünüyle Türkiye'ye getirilmiş ve çeşitli yörelere yerleştirilmişlerdi. Bunların önemli bir kısmı kısa denilebilecek bir sürede üretici durumuna geçmiştir. Artık devletin sırtında bir yük olmaktan çıkıp kendi becerileriyle geçimlerini sağlamaya başladıkları yeni bir sürece giriyorlardı. Bu önemli aşamayı yeni toplum yapısına uyma süreci izlemiştir. Toplum yapısını oluşturan siyasal, ekonomik, kültürel vb. iç dinamikler göçmenlerin uyum süreçlerinde etkili oluyordu. Böylece göçmenlerin edindikleri yeni karakter, içine katıldıkları yeni toplumun kendine özgü özelliklerinden etkilenerik belirginlik kazanıyordu.²⁴³

Mübadiller ve Antalyalılar arasında kılık kıyafet konusunda da farklılıklar vardı. Balkanların soğuk ikliminden dolayı Selanik'ten gelen mübadiller Antalya'ya geldiklerinde de çul kaban giymeyi sürdürmüşlerdir. Pantolon yerine giysiye ise "benevrek" denilmektedir. Benevrek bir çeşit çuldan yapılan giyecek. Pamuktan iplik eğirilip dokunmasıyla ise kaput bezi yapılıyordu. Bu kaput bezi mübadillerin giysilerinde vazgeçilmez bir kumaş türüydü.

²³⁹ Dinç, "a.g.m.", s. 352.

²⁴⁰ A.İ.İ.M., Karaferya Mübadillerinin Dosyası

²⁴¹ Ağanoglu, a.g.e., s.293-295.

²⁴² İpek, a.g.e., s.161.

²⁴³ Arı, a.g.e., s.159.

Antalyalılar ise ikliminde verdiği olanaklar sebebiyle daha serin tutan kumaşları tercih ediyorlardı. Aba ve şalvar Antalyalılar en önde tercihleri arasında yer alıyordu.²⁴⁴

İsteğe bağlı olmayan her türlü göç olayı, çoğu zaman göç eden kitleler için, psikolojik yönden büyük bir yıkım olarak algılanır. Zorunlu göç yalnızca göç eden kişilere değil, göç edilen yerli topluma da büyük bir ekonomik yük yükler. Ekonomik ve toplumsal boyutta, bir dizi yeni sorun gündeme gelir. Bunun sıkıntılarını göçmenlerle birlikte yerli halkta çeker. Geldikleri yerlerin, kültürün hayat tarzının, ve geçmişin farklılığından dolayı uyum sorunu yaşanmıştır. Zaten göç olayında uyum iki bakımdan ele alınır: Bunlardan birincisi ve daha kolayı ekonomik uyumdur. Yerleştirilen bir grubun, yerleştirildiği yerdeki toplumsal tabakalaşmaya benzer üretim yapmasıdır. Daha karmaşık olanı ise, kültürel ve toplumsal açıdan uyumdur.

Mübadiller Yunanistan'da pek çok kültürel birikim, ekonomi bırakarak, Türkiye'ye belli kayıplara uğrayarak gelmişlerdir. En başta, eski toplumsal, kültürel ve doğal çevrelerini yitirmişlerdir. Yunanistan'daki toplumsal statüleri, iş ve alış-veriş ilişkileri ortadan kalkmış; yeni katıldıkları çevrede bunları yeni baştan kazanmak, kurmak ve onarmak gerekmişti. En önemlisi de Türkiye'ye gelirken, ekonomik yönden büyük bir sıkıntı yaşamış olmalarıydı. Diğer taraftan belli bir coğrafi ve kültürel yöreye serpiştirme ve eklemeler, göçmenlerle yerli halk arasında uyum ve kaynaşma sorunları ortaya çıkarıyordu. Toplum arasında doğan gerginlikler kimi zaman çatışmalara da yol açmıştır. Yerli halkın yararlanamadığı ya da borçlanma yoluyla elde ettikleri haklardan göçmenlerin çoğu kez doğrudan doğruya ve karşılık aranmaksızın yararlanmaları, çekememezliği beraberinde getirdi. Özellikle göçmenlere büyük çapta yerli halkın kullandığı toprakların dağıtılması bu gerginliği arttırmıştır.²⁴⁵ Özellikle konut ve arazi sıkıntısının yaşandığı Samsun'da muhacirlerle yerli halk arasında ciddi sorunlar yaşanmıştır.²⁴⁶ Bu sebeptendir ki mübadillerin, Antalya'ya, halkına, konuşmalarına, geleneklerine, yaşam şekline uyum sağlama süreçleri kolay olmamıştır. Devlet tarafından yerleştirilen mübadiller bazen arazisinden, bazen evinden ya da komşularından memnun olmadığı için yer değiştirmek zorunda kalmışlardır. Örneğin Antalya'nın en yaşlı mübadillerinden olan Ümmühan Hanım'ın anlatımıyla "*Yeni Kapı'da parka yakın bir gavur hamamı var, oradan ev vermişler, beğenmedik. Elmalı'ya, Elmalı Çoban İsa'ya gitmiş, beğenmedik... Bir yerde sabit kalamadık işte. Katanya tutmadı yani...*"²⁴⁷ Ümmühan

²⁴⁴ Koç, "a.g.m.", s.14.

²⁴⁵ Arı, a.g.e., s.164-167.

²⁴⁶ Antalya Gazetesi, (23 Temmuz 924 Çarşamba), s.2.

²⁴⁷ ST; Ümmühan Yolburun.

Hanımında belirttiği gibi bazı mübadiller yeni yerleşim yerlerinden memnun olmadığından bu bölgelerde bir türlü dikiş tutturamamışlardır.

1914-1925 tarihleri arasında Türkiye’den bir milyonu aşkın Rum göç etmiştir. Bunların 800 bini sanat ve ticaret erbabıydı. 1920’lerde şehir ve kır nüfusu arasındaki denge şehirler aleyhinde bozulmaktaydı. Bu durumu doğrulayan faktörlerden biri gayrimüslimlerin şehirlerden göç etmesiydi. Nüfus dengesinde ki bu değişiklikler şehirde iş gücü eksikliğini ortaya çıkardı. Ancak, bu eksiklik kırsal alandan nüfus çekimini doğurmadı. Zira iş gücü talebi şehirdeki iflas etmiş atölyeden gelen işçilerle karşılanıyordu. Bu denge mübadil nüfusla da düzeltilememiştir. Zira mübadillerin büyük bir çoğunluğu köylü nüfus olup köye ve kente yerleştirilmişti.²⁴⁸ Antalya’ya gelen mübadillerin büyük bir kısmı da çiftçidir. 19. Yüzyıl ortalarında şer’iye sicillerine göre Antalya’da bir ailenin ortalama 5 kişiden oluştuğu saptanmıştır.²⁴⁹ Antalya’ya gelen mübadillerin ise aile yapısına bakıldığında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Ancak Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi’nden edinilen mübadil defter kayıtlarında Antalya’ya gelen mübadillerin en az 1 en çok 15 kişilik kafilerden oluştuğu görülmektedir. Mübadillerin bazıları tek başına, bazıları eşleriyle beraber, bazıları da çekirdek aile biçiminde gelmişlerdir. Bazen ise ailenin reisi evin büyük oğludur; validesi, biraderi, hemşiresi ile gelirken bazılarında damat, gelin, torun, üvey anne, üvey baba ve üvey kardeş gibi geniş aileler olarak gelmişlerdir.²⁵⁰ Antalya’ya gelen en geniş aile İbrahim Efendi Oğlu Hafız Hasan Fehmi Efendinin reisliğinde 21 Haziran 1341’de Meyis (Meis) adasından gelen mübadil ailesidir. Bu ailede Hasan Fehmi Efendi ve eşi Ümmügülsüm Hanım, 8 oğlu (Hasan, Hüsnü, Mehmet, Hilmi, İbrahim, Lütfi, Ali, Niyazi) ve oğullarından Hasan’ın ailesi yani eşi Emine ve 4 oğlu (Cafer, İbrahim, Tahsin, Adnan) bulunmaktadır. Bu geniş aileye Rebatıye’de iki ev verilmiş aynı zamanda Meyis adasında bıraktığı mallara karşılık arsa yerine 185 bin TL almıştır.²⁵¹ Aynı zamanda Antalya’ya tek gelenlerde vardı. Bu tek gelenlerin sayısı 32’si kadın, 79’u erkek olmak üzere toplam 111’dir.²⁵²

Göçler taşıdıkları özelliklere göre farklı ekonomik sonuçlara sebebiyet verebilir. Nüfusu az, ekonomik kaynakları fazla olan bir ülkeye yönelik göçler, göç alan ülke açısından yararlı olur. Şüphesiz, istenilen faydanın temin edilebilmesi ve göçmenlerin en kısa zamanda üretici olmalarını sağlamak için gerekli tedbirlerin alınması ve her şeyden önce göçmenlerin bilgi ve becerileri doğrultusunda istihdam elde etmeleri gerekmektedir. Aksi halde işsizlik, ücret artışı, ve hayat şartlarının düşmesine sebep olur. Ayrıca göçmen istediği standartlara sahip

²⁴⁸ İpek, a.g.e., s.161.

²⁴⁹ Dinç, “a.g.m.”, s.351.

²⁵⁰ A.İ.İ.M., 94, 95 ve 96 No’lu İskân Defterleri, s.1-135.

²⁵¹ A.İ.İ.M., 96 No’lu İskân Defteri, Sıra 88.

²⁵² A.İ.İ.M., 94, 95 ve 96 No’lu İskân Defterleri, s.1-135.

olamamışsa veya bulunduğu yerde yerli halk tarafından olumsuz davranışlara maruz kalıyorsa başka yerlere yönelecektir. Bu iç göç hareketiyle göçmeni üretici hale gelmediği gibi iskân masrafları artıp tüketici hale dönüşebilmektedir.²⁵³

Cumhuriyet döneminde gelen göçmenler köy içinde ayrı bir mahalle oluşturmuşlardır. Bununla birlikte, göçmenler yerlilerin arasına karışıp girerken, yeni içine katıldıkları topluma arkada bıraktıkları toplumdan getirdikleri bazı şeyleri de vermişlerdi. Yerli köyleri ile göçmen köyleri arasındaki fark, bu iki köy grubu ile aşiret köyleri arasındaki fark kadar keskin görünmüyordu.²⁵⁴ Böylelikle mübadiller Avrupa kültüründen daha çabuk Anadolu kültüründen etkilenmişlerdir. Tabi ki de mübadiller hayat standartları açısından Anadolu halkından farklıydı. Ancak bu farklılık daha ileri çatışmalara yol açmamıştır. Mübadele ile azınlıklar ülkeyi terk ederken Anadolu'daki Türk nüfusu ile aynı özellikleri taşıyan göçmenlerin gelmesiyle Türkiye Cumhuriyeti hemen hemen homojen bir yapıya kavuşmuştur.²⁵⁵

Mübadeleyle Türkiye'nin nüfusunun artması yanında diğer önemli bir boyutu da, Anadolu'daki yeni devletin ve yeni rejimin, "ulusal" kimliğinin güçlenmesidir. Türk Kurtuluş Savaşı öncesinde, pek çok savaş sonucu Osmanlı Devleti'nden büyük toprak parçalarının kopuşu ile Türk olmayan unsurların yoğun olarak yaşadığı topraklar birer birer kaybedilmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı bir anlamda Türk ulusçuluğunun "*diriliş süreci*" olmuştur. Türk Kurtuluş savaşının Türkler açısından zaferle bitmesi ile toplumun "*ulusal*" nitelik kazanması süreci de hızlanmıştır; çünkü Türklerin karanlık günlerinde haksız işgalcilerle işbirliği içine girmiş olan gayrimüslim azınlıklar, yoğun kitleler halinde Anadolu'ya ve Doğu Trakya'yı zaten boşaltmışlardı. Onlardan oluşan sosyo-ekonomik boşluğu Türkiye'ye getirilen göçmenler doldurmuştur. Bu gelişmeler sonucu hem, toplum "*özdeş*" bir yapıya kavuşmuştur; hem de yurt sınırları ötesine uzanan etnik yayılma büyük ölçüde, siyasal sınırlar içinde toplanabilmiştir. Siyasal ve sosyal yöndeki bu oluşum; uluslaşma ve ulusal politikalar oluşturma çabalarının en önemli aşamasını oluşturur. Cumhuriyet dönemi nüfus politikası, yalnızca ekonomik gereklerin bir sonucu olarak açıklanamaz. Aslında bu olgu ekonomik yönü de kapsayan siyasal, sosyal, kültürel, askeri vb. yönlerden; Türkiye'nin uluslaşma ve ulusal devlet olma sürecinin en temel gereğidir. Bu yönden bakılınca, ortaya çıkan uygulamaya dönük pek çok zorluğuna karşın, konunun

²⁵³ İpek, a.g.e., s.162.

²⁵⁴ Arı, a.g.e., s.168.

²⁵⁵ İpek, a.g.e., s.166-167.

Cumhuriyetin kuruluşundan yakın zamana değin, “ulusal bir dava” olarak ele alınmasının önemi, yeterince ortaya çıkmaktadır.²⁵⁶

Mübadiller her ne kadar tarihi ve kültürel kökenlerinin bulunduğu yerlere yerleştirilmiş olsa da yaşanmışlıklarını ardında bırakmak onlar için ciddi bir yıkım olmuştur. Ancak mübadeleyi siyasi ve askeri açıdan ele aldığımızda bu işlemin gerçekleştirilme sebepleri küçümsenmeyecek kadar önemlidir. Mübadelenin gerçekleştirilmesiyle her iki ülkede geniş ölçüde homojen bir toplum oluşturabilmiş ve daha sonraki dönemlerde çıkabilecek olası sorunları engellemeye çalışmıştır.

3.2. Anadolu Rumlarının Antalya'dan Ayrılışı ve Yunanistan'da Yaşadıkları

15. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Türk hakimiyetinin sağlandığı dönemden itibaren Rumlar istinasız Anadolu'nun tüm vilayetlerinde azınlık durumundaydılar. Konya vilayetinde Rumlar 87.021 kişiydiler yani toplam nüfusun % 5,5'ini oluşturuyorlardı. Konya (İkonion) vilayetinin batı sancakları olan Isparta, Burdur ve Antalya sancaklarında Anadolu sancaklarına kıyasla önemsiz sayılacak ölçüde Ortodoks Hristiyan bulunmaktadır.²⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girdiği günlerde Anadolu Rumları, konsolosların ve din adamlarının teşvikiyle Osmanlı Devleti aleyhine davranışlarda bulunmuşlardır. Nitekim Rumların silahlandırılması için zaman zaman Antalya sahillerine Yunan gemilerinden silah ve cephane çıkarılmış ve bu faaliyetlerde başarı gösterenlerden Mişel Kormatis ödüllendirilmiştir. Antalya Sancağı'nın kıyıya yakın bölgelerinde bulunan bazı Rumların Yunan adaları ile her türlü haberleşme, ticaret, Yunanistan ve diğer İtilaf Devleti üyelerine casusluk ve diğer azınlıkları Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtma gibi zararlı faaliyetleri göze çarpmaktadır. Bu duruma bir çözüm olarak da Antalya'nın kıyı bölgelerinde yaşayan Rumların iç bölgelere tehciri gündeme gelmiştir.²⁵⁸ I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele esnasında Yunan ordusuna yandaşlık eden Rumlar, savaşın istekleri doğrultusunda sonuçlanmaması sebebiyle savaştan hemen sonra adeta kaçarak Yunanistan'a gitmişlerdir. Mübadele işleminin her iki ülke açısından sıkıntıları oldukça fazlaydı. Özellikle Yunanistan daha mübadele başlamadan önce Anadolu işgalini sonlandırdıktan hemen sonra Anadolu göçmenleri ile uğraşmıştı. 13 Eylül 1922 günü konuyla ilgili ilk raporunu yazan Amerikan Yüksek Komiseri amiral Mark Bristol, Ege kıyılarına yığılmış Rumların sayısının yaklaşık 300 bin kişi olduğunu, korktukları için evlerine dönmelerinin imkansız bulunduğunu

²⁵⁶ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, Cilt VIII, S 23, Mart 1992, s.419-420.

²⁵⁷ Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Çev: İbrahim Onsuoğlu, Şubat 2003, İstanbul, s.72-164.

²⁵⁸ Şaban Ortak, “Büyük Savaşın Eşiğinde Antalya”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu(22-24 Kasım 2007)**, Yay. Haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Antalya, 2007, s.102-103

belirtilmiştir.²⁵⁹ Doğu Trakya ve İstanbul'dan da Anadolu'dan olduğu gibi çok sayıda Rum kendi istekleriyle Yunanistan'a göçmüşlerdir. Türklerin İstanbul'u işgalden kurtarmalarından önce 100 bin Rum'un şehirde kalmasına karşın, yaklaşık 50 bin Rum kenti terk etmişti. Bu göçmenler Yunanistan için büyük sorundu; çünkü ülkesinde yer bulması gereken yalnız Türkiye'den gelen göçmenler değildi. Aynı yıllarda Bulgaristan'dan ve Rus ihtilali dolayısıyla Rusya'dan da yaklaşık 1.200.000 göçmen Yunanistan'a sığınmış; hepsi birleşerek devlete ekonomik, sosyal, yönetsel sorunlar getirmişti.²⁶⁰ Yani Yunanistan'a savaş sırasında göç eden Rumların yanında, bir de mübadele anlaşması ile göç gerçekleşecekti. Bu ise Yunanistan'a altından kalkamayacağı yeni güçlükler getirecektir. Bu sebeple Yunanistan bundan kurtulmak için mübadelenin isteğe bağlı olmasını istemişse de kabul görmemişti.²⁶¹

Mübadelenin önemli noktalarından biri de Anadolu Ortodokslarının Yunanistan'a gitmek istememeleriydi. Bazı Rum ailelerin komşusu olan Türk ailelerce saklandığı tespit edilmiş hatta Yunanistan'a giden mübadillerden bazıları değişik ülke pasaportlarıyla ya da sahte pasaportlarla Türkiye'ye geri dönmüşlerdir. Ancak Türkiye'ye gelen mübadillerde geri dönüş girişimi görülmemiştir. Bu olumsuzlukların baş göstermesinde Yunanistan Devleti'nin ve halkının Anadolu'dan gelen mübadillere olan tutumu önemli bir etkidir.²⁶² Rumların büyük bir kısmı daha mübadele resmen başlamadan gitmişti. Geriye 214 bin kişi yani toplam göç eden Rum sayısının sadece %20'si kalmıştı.²⁶³ Ancak yapılan sözleşme gereği Alanyalı Rumlar 8 Ekim 1922'de, Antalyalı Rumlar ise 12, 16, 17 ve 18 Ekim tarihlerinde vapurlarla gönderildiler. Alanya Rumları tanınmış Alanyalı gemici Tevfik Azakoğlu'ndan kiraladıkları gemilerle Yunanistan'a gitmişlerdir. Isparta Rumları da Keçiborlu, Burdur, Bucak üzerinden geçerek Antalya'ya gelmişlerdir. 8 bin kişilik kabile Antalya'da bir hafta kadar Rumların boşalttıkları evlerde kalarak, kendilerini Yunanistan'a ulaştıracak gemiyi beklemiştir. Savaş sonrası Antalya'dan ayrılacak olan Rumlara karşı bir saldırı ihtimali göz önünde bulundurularak bir takım önlemler alınsa da bazı Rumlar, bu önlemlerin etkili olamadığı kanaatine varıp kendilerini taşıyacak gemiyi Antalya limanında beklemiştir.²⁶⁴

26-31 Ağustos 1922 zaferinden sonra, Anadolu Rumları da Türk sınırları dışına çıkarılmaya mecbur bırakılmıştır. 18 Eylül 1922 tarihinde, verilen sürgün emrine göre 17 yaşın üzerindeki Rum erkekler kara yoluyla Anadolu'nun iç kesimine gönderilecek, kadın ve çocuklar ise yurt dışına sürgün edileceklerdi. Erkekler üç gün içinde yaya olarak yola

²⁵⁹ Ayhan Aktar, "Türk-Yunan Mübadelesi'nin İlk Yılı Eylül 1922-Eylül 1923", **Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Der; Müfide Pekin, İstanbul, Ekim 2005, s. 54.

²⁶⁰ Akgün, "a.g.m", s.247.

²⁶¹ Tosun, "Atatürk Dönemi Türk- Yunan İlişkileri", s.121.

²⁶² Bahadır, **a.g.e.**, s. 151.

²⁶³ Keskin, **a.g.e.**, s. 799.

²⁶⁴ Mustafa Oral, **Akdeniz'in Diliyle**, İstanbul, Şubat 2009, s 140; Erten, **a.g.e.**, s.55.

çıkacaklar, kadın ve çocuklar ise sekiz gün içerisinde yurt dışına çıkacaklardı. Erkekler hazırlanmış süvari jandarmalar eşliğinde Antalya'dan vakit gelince ayrılmışlar kadınlar ise sekiz gün içerisinde resmî makamların yanlarında götürmek için müsaade ettiği eşyaları hazırlamaya başlamışlardır.²⁶⁵

Başlangıçta yanlarına götürebilecekleri kadar eşya alacaklarını, hatta altın ve mücevherat dahil her şeyi götürebilecekleri söylenmişti. Fakat İzmir'de görev yapan Nurettin Paşa'dan gelen emire dayanılarak altın ve mücevheratın yurt dışına çıkarılması yasaklanmıştı. Antalya'dan bir heyet Nurettin Paşa'yı ziyaret ve tebrik etmek için İzmir'e gitmiş Antalya'ya geri döndüğünde Rumların ayrılırken yanlarında altın ve mücevheratı götürmeleri yasaklayan emirle geri gelmişti. Bundan sonra Müslüman halkın Hıristiyanlara karşı tavırları da değişmiş, kırsaldaki Hıristiyanların, evlerine ve dükkanlarına saldırı ve talanlar başlamıştır. Bu arada kadınlar yanlarına alacakları bavul ve denklelerini hazırlamış; fakat mobilyaları ve geniş yer tutan eşyalarını götürme imkanı bulamamışlardır. Bunları mecburen Antalya'da bırakacaklardı. Yerli halk ellerinde çok az paralarla Hıristiyan evlerine gelip burada kalacak eşyalara talip olmuştur. Bir gümüş para yani yarım mecidî ile (altın liranın onda bir değerinde) dikiş makinaları, kristal vitrinler ve gramofonlar satın almışlardır. Her şey yarım altın lira ile satın alınmakta ve bunlar da banknotlarla ödenmiş, kilerlerde ve depolarda bulunan yiyecekler ve yakacaklar dahi her şey ucuza satılmıştır.²⁶⁶

Hilmi Uran'ın hatıralarında belirttiğine göre, Çeşme Rum muhaceratından sonra, idare hayatında rastladığı ve idare ettiği ikinci Rum muhaceratının Antalya'da gerçekleştiğini savunur. Antalya gibi, Burdur ve Isparta Rumları da en yakın iskele olmak hasebiyle Antalya limanından gönderilmişlerdi ve muhacerat hemen hemen bir hafta içinde sona ermişti. Rumlar, bütün eşyalarını alıp götürmesinde serbest bırakılmıştı. Yalnız altın çıkarmalarına izin verilmiyordu. Bunun için de ciddi araştırmalar yapıyordu. Bununla beraber Rumlar hilelere başvurarak altınları kaçıyorlardı. Altınları kumaşla kaplayıp düğme şekline getirip çıkarmak istiyorlardı. Burdur ve Isparta Rumlarının kasabada yatıp kalkacak yerleri yoktu. Onlar doğrudan iskeleye gidip eşyaları üstünde vasıta bekliyorlardı. Fakat Antalya Rumları da kendileri buna mecbur edilmediği halde, münferit buldukları bir şekilde evlerinde vapur beklemektense toplu olarak iskelede kalmayı kendileri için daha emniyetli gördüklerinden, onlar da hemen evlerini boşaltmışlar ve götürebileceklerine güvendikleri eşyalarıyla birlikte iskeleye inmişlerdi. Bu suretle Antalya iskelesi, eşyaları üzerine oturmuş büyük bir insan yığını ile günlerce geçilmez bir hale gelmiş; buna mukabil içerisinde az çok eşya bırakılmış olan Rum

²⁶⁵ Pehlivanidis (Pehlivanoğlu), **a.g.e.**, s.117-118.

²⁶⁶ Pehlivanidis (Pehlivanoğlu), **a.g.e.**, s.118.

evleri kimsesiz kalmıştı. Rumların kolaylıkla gidebilmelerine Amerikalıların büyük yardımı olmuş ve muhacir taşımak için torpidolar himayesinde Antalya limanına hususi vapurlar gönderilmişti.²⁶⁷

Resmi kişilerin göçmenlere tanıdığı sekiz günlük müddet içerisinde, bazı zengin Antalyalı Rum aileler Antalya'ya tarifeli çalışan gemilere binerek buradan ayrılmışlardır. Bunlardan bazıları İskenderiye'ye, bazıları Ege Adalarına çoğu da Sisam Adası'na (Samos) yönlendirilmişlerdi. Geride kalanlar Rumlar ise mavnada yüklenmiş eşyaları ile Yunanistan'dan gelecek gemileri beklemeye başlamıştır. Anadolu'nun iç kesimine sürgün edilen iki bine yakın erkek dışında bunların sayısı on bir bini buluyordu. Sonunda bayraksız iki Yunan gemisi yolcuları almak üzere Antalya limanına gelmiştir. Bu gemilerle beraber bir de Amerikan savaş gemisi gelip liman dışında demir atmıştır. Gelen gemiler Embirikos denizcilik şirketine ait "İoannis Andru" ile "Andreas Andru" adlı Yunan Hükümeti'nce tahsis edilen gemilerdi. Gemilerin Rumları gelip almasında Rodos Adası'nda oturan Antalyalı Rumlar'dan tüccar Nikola İoanidis ve öğrenci İoanni Karayorgi'nin gayretleri etkili olmuştur. Antalyalı Rumlar'ın gemilerle taşınmasında Amerikalılar'ın yanında çalışan ve Atina'da ikamet eden Antalyalı Stavros Papadakis'in büyük rolü olmuştur. Yorgo Bandelli Pevlivanoğlu Yunanistan yolculuğunu şu şekilde aktarmıştır: "sağanak yağmur altında İoannis Andru adlı ilk gemiye öğleden sonra beş bin kişi bindi. Neticede emir gelmiş ve bizlerin Argolikos Körfezi'nde İdra Adası karşısında bulunan Mora Yarımadası'nda ki Ermioni şehrine indirilmemize karar verilmişti." ²⁶⁸

Yunanistan'a göç eden Rumlara Yunan hükümeti acil durumlarla başa çıkmak için Mültecilere Yardım Fonu (Tamion Prostatias Prosfigon) adıyla bu işe tahsis ettiği bir örgüt kurmuştu. Atina, Pire ve Selanik'teki çok sayıda kamu binası barınma yerine dönüştürülmüştü. Atina Opera binasında kalan yüzlerce aile vardı. Diğerleri okul binaları, hamamlarda ve çadırlarda barınıyor ya da limanların yakınında bulunan demiryolu barakalarında, fabrika hangarlarında, depolarda kalıyorlardı.²⁶⁹

Antalya'dan Ermioni'ye gelen tahminen beş bin kişi, 1923 yılının Paskalya bayramından sonra, Atina'nın Tisio Bölgesi'nin Filieon Caddesi'nde mumcu N. Karoni'ye ait arsa üzerinden inşa edilmiş tahta barakaya yerleştirilmiştir. Filieon'da 1925 yılına kadar kalan Antalyalı Rumlar buradan da yeni inşa edilmiş Byron semtine yerleştirilmiştir. Diğer bölgelere göre daha verimli olan Makedonya bölgesinde her aileye iki odalı ev verilince Rumlar biraz da olsa rahatlamıştır. Ermioni'ye gelen Antalyalı göçmenler, burada kaldıkları altı ay zarfında izin

²⁶⁷ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara, 1959, s.154-155.

²⁶⁸ Yorgo Pehlivanidis (Pehlivanoğlu), **a.g.e.**, s.117-118.

²⁶⁹ Hrschon, **a.g.e.**, s. 33.

olarak veya kaçak olarak Atina'ya yerleşmişlerdi. Çoğu kendi imkanları ile şehrin muhtelif yerlerine baraka (gecekondu) inşa etmişlerdir. Antalyalı Rumlar Viron, Nea, Sfağia, Tavros, Nea İonya, Nea Filadelfia, ve Nikea semtlerine yerleşmişler, ikinci nesil ilk gelenlerin aksine çok daha başarılı olmuştur. Yeni nesil ticaret ile meşgul olup, kurdukları atölyelerde ve fabrikalarda büyük başarılar göstermişlerdir. Bazıları yine özel sektörde çok iyi işlerde çalışmış ve zaman içerisinde bu sektörlerin belkemekleri olmuşlardır. Bazıları da resmi dairelerde başarılı olmuştur. İkinci nesil içerisinde çok sayıda mühendis, avukat, mimar ve din görevlileri çıkmıştır. Hele üçüncü nesil yani ilk gelenlerin torunları bugün Yunanistan'da saygılı ve aranan kişiler arasında yer almaktadır.²⁷⁰

Antalyalı Rumlar Atina'da "*Attalos Derneği*" kurdular ve "*Egeleon*" adını verdikleri bir mahallede toplanmıştır. Rumlar ve Türkler; Türk-Yunan dostluk ilişkileri açısından önemli bir dönem olan Menderes Karamanlis döneminde 1952'de karşılıklı ilişkiler ve ziyaretlerle yeniden dostluk kurmaya başlamıştır.²⁷¹ Genellikle ayrıldıkları yerin ismini yeni yerleşim bölgelerine vermeye devam etmişlerdir. Yunanlılar ile Anadolu'dan giden göçmenlerin kaynaşması çok uzun sürmüştür.²⁷²

Anadolu'da bulunan Rumlar Türkiye'den ayrılmak istememişler, ancak mecbur oldukları için göç etmek durumunda kalınca da bunu hiçbir zaman unutmamışlardır. Onlar örf, adet ve geleneklerini yaşatmaya çalışmışlar ve daimi surette sıla hasreti yaşamışlardır. Rumlar Yunanistan'a gittiklerinde çok eziyet çekmişler kötü ve pis yerlerde çalıştırılmışlardır. 7-8 ay kadar çadırlarda ve muhtelif yerlerde kötü şartlarda yaşamışlardır. Zenginlerin çoğu dayanamayıp intihar etmişlerdir. Birçok çocuk sağlıksız ortamlarda ölmüşlerdir.²⁷³

Yunanistan'a ilk gittiklerinde tabir-i caizse "*Türk tohumu*" denilerek dışlanmışlardı. Anadolu Rumları da onlara : "*Siz çingenesiniz. Ne para kazanmasını ne de yaşamasını bilirsiniz.*" diye itham etmişlerdir. Rumlar, örf ve adetlerini ile farklılıklarını sürdürmüşlerdir. Mesela Türkiye'den giden Rumların çay içme alışkanlıkları Yunanlılarda yoktur ve onların sadece hastalandıklarında çay içtikleri söylenmektedir.²⁷⁴

Mübadele sırasında her iki taraf için sorunlar çıkmıştır. Ancak Yunanistan'a giden Rumlar benzer sorunları sayılarının fazlalığı nedeniyle daha ağır yaşamışlardır. Bu Rumların Türkçe'den başka dil bilmemesi de sorunlarını ağırlaştırmıştır. 1817 tarihinde Antalya'ya gelen bir seyyah Antalya Rumları ile ilgili şu izlenimlerini aktarmaktadır: "*Adalia'nın nüfusu*

²⁷⁰ Pehlivanidis , **a.g.e.**, s. 120-122.

²⁷¹ Murat Levent Koçak, **Hanya'dan Nea İonia'ya Mübadele ile Gelen Ayrılıklar ve Bitmeyen Özlem**, Hanya, 2004.

²⁷² Keskin, **a.g.e.** , s.799-800.

²⁷³ Pehlivanidis , **a.g.e.**, s.122.

²⁷⁴ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s.299.

herhalde 8 bin kişiyi aşmamaktadır ve anladığıma göre bunların üçte ikisi Müslümanlar, geriye kalan üçte biri de Rumlardır. Bu Rumlar Türkçe dışında başka bir dil bilmezler; dualarından bazıları bu dile çevrilmiş olmakla beraber, ayinlerinin ana bölümü bir Papaz tarafından Yunanca olarak tekrarlanır, ancak ne anlama geldiğinden bu papazların çoğu cemaatleri kadar habersizdir.”²⁷⁵ Avrupalı bu seyyahın aktarımından yola çıkarak, yüzyıllardır bu topraklarda yaşayan ve iç içe geçmiş bir kültüre sahip olan Rumlar iskân edildikleri Yunanistan’da sıkıntılı anlar yaşamış olmalıdır. Yunanistan’a giden ve Türkçeden başka bir dil bilmeyen Rumlar için Yunanistan’da bulunan bir iskân memurunun söyledikleri çok ilginçtir. “*Bu nasıl iştir!, Rumca bilmeyen ve sadece Türkçe konuşan insanlar Yunanistan’a gelmiş. Türkçe bilmeyen insanlar da Türkiye’ye gidiyor!*”²⁷⁶

Rumca konuşmayı bilmeyen, Antalya ve Anadolu’dan Yunanistan’a giden Rumlar Karamanlıca (Karamanlides-Karamanlıca) denen bir yazı ile okuyup yazmakta ve ibadet etmekteydiler. Bu yazı da Türkçe kelimeler Greek alfabesi ile anlatılıyordu. Özellikle kadınları sadece Türkçe konuşuyorlardı. Bunların Yunanistan’a giden tüm Rumların içindeki sayısının 400 bin civarında olduğu belirtilmektedir. Yunan devleti bunlara ulusal bilinci ve dili kazandırabilmek için epey uğraşmıştır. Hatta bu insanların Türk asıllı Hristiyanlar olduğu da iddia edilir.²⁷⁷

Mübadele sonrası Türkiye ve Yunanistan’da yapılan nüfus sayımlarında dengelerin değiştiği görülmektedir. Türkiye’de 1935’te yapılan nüfus sayımında nüfus 16.158.018 iken 1940’da nüfus 17.869.901’e ulaşmıştır. Türkiye’de 1935-1940 yılları arasındaki nüfus artış oranı binde 18.50 iken Yunanistan’da 1920-1928 yılları arasındaki nüfus artış oranı binde 15.21’e ulaşmıştır. Yukarıda verilen oranlardan da anlaşılacağı gibi mübadele sonrasında Yunanistan’da nüfus artışı Türkiye’den çok daha fazla olmuştur.²⁷⁸ Mübadele sonrasında ise Antalya’da 1935 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre sadece 35 hristiyan kalmıştır.²⁷⁹

Yeni Türk Devleti için, mübadeleyle ülkeye gelen 350 bin Müslüman’ın getirdiği sorunlar daha azdı, çünkü ülke büyük ve nüfus azdı. Üstelik Hristiyanlar ayrılırken kent ve köylerde epey büyük miktarda mal mülk bırakmışlardı. Ancak siyasi karışıklık içerisinde olan ekonomisi zayıf Yunan Devleti için ağır bir tehlike söz konusuydu. Doğrusu bu kadar çok sayıdaki mülteci ve mübadille uğraşmanın getireceği problemlerin uygulamada çözümü

²⁷⁵ Francis Beaufort, **F.R.S. Karamania, or a Brief Description on the South Cost of Asia Minor, 1817**, http://www.kaleicimuzesi.com/francis_tr.php.

²⁷⁶ Pehlivanidis , **a.g.e.**, s.122.

²⁷⁷ Ağanoğlu, **a.g.e.**, s 299.

²⁷⁸ **BCA**, 030.10.75.140.9, s 1.

²⁷⁹ **Genel Nüfus Sayımı**, (20 Ekim 1935), s.24.

yoktu.²⁸⁰ Bunların içinde Anadolu'dan gelenler 626.934, Doğu Trakya'dan gelenler 256.635, Trabzon civarından gelenler 182.169 İstanbul'dan gelenler ise 38.458 kişidir. Yani göçmenlerin kökleri büyük ölçüde Anadolu'ya ve Doğu Trakya'ya dayanmaktadır ve çoğunlukta Makedonya ile Batı Trakya'ya yerleştirilmişlerdir. Genellikle gidenler köy ve mahalle birliklerini korumuşlar ve yapı olarak Türkiye'de ayrıldıkları bölgelere benzeyen yerleri tercih etmişlerdir. Bunu, yeni yerleşim yerlerine verdikleri isimlerden takip etmekte mümkündür. Başlangıçta çok sayıda mülteci, yurtlarından koparılmalarından sonra gözle görülür bir şok ve güvensizlik hali içindeydi. Bunlar yaşamın değişen koşullarına uyum sağlamak isteksizdi ve bir gün yurtlarına geri döneceklerini umut ediyorlardı. Ancak Yunanistan'da mülteci kimliğinin devamlılığı herhangi bir irredantist amaca yönelik değildi. Yunan-Türk ilişkilerinde bir dönüm noktası olan 1930'daki Ankara Anlaşması, mültecilerin topraklarına geri dönme hayalinin sonu olmuştur.²⁸¹

1923'ten beri devam eden mübadele ve iskân işlemlerinde sona gelinmişti. Mübadele olayının birkaç pürüzü kalmış olsa bile bunlara rağmen bu işlemi sonlandırmak gerekiyordu. Bu sebeple "Mübadele ve Dağıtım İşlerinin Tasfiyesi ve Kesin Sonuçlandırılması" için 19 Mart 1931 tarihinde 1771 sayılı kanun çıkarılır. Bu kanuna göre, kesin tasfiyesi, İçişleri ve Maliye Bakanlıkları tarafından teşkil edilecek olan bir tasfiye heyeti kurulmuş 28 Aralık 1933 tarihinde 2374 sayılı kanun ile Ahali Mübadelesi Sözleşmesine uygun olarak kurulmuş olan Muhtelit (Karma) Komisyonlar kaldırılmış ve mübadele işlemi sonuçlandırılmıştır.²⁸²

Bütün bu zorluklar içinde en önemli olan husus, Türkiye'nin bu Mübadeleyi, Milletlerarası teşekküllerin hiç birisinden bir kuruluş yardım görmeksizin sadece kendi sınırlı bütçesi içinden ayırdığı ödeneklerle yapmış olmasıdır. Buna karşılık Yunanistan Cemiyet-i Akvam'dan, 13 milyon İngiliz lirası yardım almıştır.²⁸³

²⁸⁰ Hirschon, **a.g.e.**, s. 34.

²⁸¹ Hirschon, **a.g.e.**, s.41.

²⁸² Mutlu, **a.g.e.**, s. 214-215.

²⁸³ Mutlu, **a.g.e.**, s 220-221.

SONUÇ

Eski Çağlar'dan itibaren varlığını sürdüren Antalya şehri, tarih boyunca birçok devletin hakimiyeti altına girmiş ve her devletin unsurunu, kültürünü içinde barındırmıştır. Tarih boyunca cazibesini yitirmeyen bu şehir, evveliyatında olduğu gibi günümüzde de kozmopolit durumunu koruyor. Antik Çağ'da Antalya, Pamphylia (Pamfilya) bölgesinin en önemli şehirleri arasında bulunmaktadır. 1120 yılında Bizanslılar tarafından zapt edilen şehir, 1207 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından Türk hakimiyetine alındı. Ancak şehir Anadolu Selçuklu Devleti'nin fethinden bir süre sonra yerli Hristiyanlar tarafından tekrar işgal edilse de bu durum uzun soluklu olmadı ve 1216 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus tarafından geri alındı. XIII. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin sona ermesiyle Isparta ve Antalya üzerindeki topraklarda Teke Aşireti'nin bir kolu olan Hamidoğulları Beyliği kuruldu. XIV. yüzyıl başlarında göller bölgesinde Felekeddin Dündar Bey tarafından kurulan bu Türkmen beyliğinin arazisi çok küçük olmasına rağmen Antalya limanı gibi önemli bir ticaret merkezine sahipti. Ancak Hamidoğulları Beyliği, Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da Türk birliğini sağlama çabaları sonucunda 1423 yılında Osmanlı hakimiyetine girdi. Kendi adını taşıyan körfezin içinde bulunan Antalya, coğrafi keşiflere kadar Akdeniz'in önemli ticaret ve liman kentiydi. Ümit Burnu'nun keşfedilip dünya ticaret yollarının Afrika limanlarına kaymasıyla Akdeniz limanları, 1869'a yani Süveyş Kanalı'nın açılışına kadar ehemmiyetini kaybetti.

Osmanlı Devleti geniş topraklara sahip olduğu için idari açıdan topraklarını çeşitli bölümlere ayırmıştır. Osmanlı Devleti topraklarını ilk olarak vilayetlere, vilayetler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler de köylere ayrılmıştır. Antalya, Osmanlı Devleti döneminde Konya Vilayetine bağlı Teke Sancağı'nın merkez kazası konumundaydı. XX. yüzyılın başlarında Antalya, kendisine bağlı köy ve nahiyeler ile birlikte güneyde Antalya Körfezi, doğuda Alaiye ve Akseki, kuzey doğuda Akseki, kuzey batıda Burdur ve batıda Elmalı kazalarıyla sınırlıdır. II. Meşrutiyet dönemine kadar Antalya, bataklıkları, aşırı sıcakları, sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıkları sebebiyle suçluların sürgün edildiği bir şehirdi. Ancak Antalya şehri, Cumhuriyet dönemindeki değişim ve gelişimleriyle Türkiye'nin ilk on şehri arasına girmiştir.

Millî mücadele sonrasında diplomatik başarı olan Lozan Barış Anlaşması'nda Türk ve Rum ahalinin mübadelesi gündeme gelmiş, 30 Ocak 1923 günü Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine ilişkin protokol imzalanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi ile Yunan Hükümeti'nin kararlaştırdığı hükümler doğrultusunda; Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dinine mensup olan Anadolu halkı ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman

olan Yunanistan halkı, Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu nüfus mübadelesinin gerçekleştirilmesine ve hükmün bağlı olduğu bireylerden hiç birinin, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleştirilmemesi kararlaştırılmıştır. Ancak bu mübadele kapsamında 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş (établis) bulunan Rumlar ile İstanbul'da oturan Rumlar ve 1913 Bükreş Antlaşması'nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar yani Batı Trakya'da oturan Müslümanlar sayılmayacaktır. Mübadele kapsamındaki Anadolu topraklarını 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ya da bu tarihten sonra Yunanistan'ı terk eden Müslümanlar mübadele kapsamında mübadil olarak kabul edilmiştir. Bu sözleşmede yazılı olan "muhacir" (göçmen) tabiri, bundan sonra oturma yeri değiştirilecek (göç ettirilecek) veya 18 Ekim 1912'den sonra göç etmiş olan gerçek ve tüzel kişileri tarif edecektir. Bu sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin, hangi nedenle olursa olsun gidişine hiçbir engel çıkartılmayacak ve Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Türklerin mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecektir. Göçmenler yanlarında her çeşit taşınır malını götürebilecek, bunun için kendilerinden herhangi bir vergi alınmayacaktır. Göçmen konumundaki cemaatlerde (cami, tekke, medrese, kilise, manastır, okul, şirket, dernek, tüzel kişilere ait tesisler) kendi cemaatlerine ait taşınır malları götürebilecektir. Göçmen tarafından bırakılan taşınır malların neler olduğu ve kıymetini belirten tutanaklar oluşturulacak ve dört nüsha olarak hazırlanacaktı. Bu tutanaklardan ilki, göçmenin bulunduğu ülkenin görevli memurunda kalacak; ikincisi, tasfiye işlemine esas teşkil etmek üzere Karma Komisyona bırakılacak; üçüncüsü göçmenin gittiği ülkenin hükümetine gönderilecek ve dördüncüsü ise göçmene verilecekti. Karma Komisyon, mübadele işlemini denetleyecek, kolaylaştıracak, malların tasfiyesini yürütecek ve bunların yapılması için yol ve yöntemleri saptayacaktır. Komisyon, sözleşmenin uygulanması için gerekli bütün önlemleri almaya ve çıkacak bütün sorunları karara bağlamaya yetkilidir. Kararlarını oy çokluğu ile alacaktır. Bütün itirazları kesin olarak karara bağlayacak olan makam Karma Komisyon olarak kabul edilmiştir. Göçmen, esas itibariyle terk ettiği ülkedeki alacağına (kıymet ve vasfi itibariyle) eşit olacak bir malı, gittiği ülkede de alacaktır. Taşınmazların tasfiyesinde değer biçme işini de Komisyon'a vermekte ve bunun altın para üzerinden yapılacağını belirtmektedir. Türkiye ve Yunanistan göçmenlere yapılacak bildirimlerle, varış ülkesine taşınmak üzere götürülecekleri limanlara ilişkin bütün sorunlar üzerinde Karma Komisyonla anlaşmaya varacaklardır. Taraflar göçmenlere daha erken gitmelerine neden olacak ya da mallarını ellerinden çıkarmalarını sağlayacak hiçbir baskıda bulunmayacaklardır. Bu kişilere

hiçbir vergi ya da olağanüstü resim uygulamayacaklardır. Mübadele dışında kalanların, kalmak ya da geri dönmek hakları ellerinden alınmayacak, özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından yararlanmalarına hiçbir engel çıkarılmayacaktır. Ancak ayrılmak isteyenlere de engel olunmayacaktır. Mübadele Sözleşmesi'nin hükümlerinin kabul edilmesinin ardından iki ülke de mübadele işlemlerine başlamak için hazırlıklarına hız verdi.

Türkiye, mübadele işlemlerinin çetrefilli olduğunu ve daha düzenli yürütülmesi gerekliliğine inanması sebebiyle mübadele işlemlerini yürütme görevi Sağlık Bakanlığında alınıp yeni bir Bakanlık bünyesinde yürütülmesine karar verildi. Bu sebeple 13 Ekim 1923'de "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Bakanlığı)" kurularak yepyeni bir teşkilatlanmaya geçildi. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin kurulmasının ardından, 20 Ekim 1923 günü İzmir Mebusu Mustafa Necati, TBMM tarafından, vekil seçildi. Yaklaşık beş aylık Mübadele, İmar ve İskân Vekilliği görevi süresince Mustafa Necati, Vekâletin merkezde ve taşrada örgütlenmesinden yasal düzenlemelere kadar, mübadele sürecinin zorlu görevini tamamlamıştır. Mustafa Necati bu kısa süre Bakanlığı süresince 104.000 göçmeni Türkiye'ye getirdi ki bu tüm mübadillerin 1/3 demektir. Vekâlet 11 Aralık 1924'e kadar görev yapmıştır. Kuruluş aşamasından ve bütçe olanaklarının belirlenmesinden sonra vekâletin önündeki en büyük iş, kapsamlı bir yasanın çıkarılması sorunu oldu. Vekâlet bürokratlarının ve özellikle de Mustafa Necati'nin çabaları sonucu, 23 Ekim 1923 tarihinde, hazırlanan yasa önerisi TBMM'ye sunuldu. 8 Kasım 1923'de Mübadele, İmar ve İskân Kanunu kabul edildi.

Yunanistan'da mübadele kapsamına giren ve Türkiye'ye getirilmeyi bekleyenlerin ulaşımını sağlayacak taşıma araçlarının belirlenmesi, yerleşecekleri yörelerin saptanması ve saptanan yörelerde, başta ev onarımı ve yeni köylerin yapımı olmak üzere pek çok hazırlığın tamamlanması çabaları sürerken mübadele sürecini işlemekle yükümlü olan Muhtelit Mübadele Komisyonu üyesi Tefvik Rüştü Bey'in (Aras) istek ve önerisi doğrultusunda mübadeleye "resmen" 10 Kasım 1923 tarihinde başlanacağını açıkladı. Göçmenler gelecekleri yerlerdeki mesleklerine göre; tütüncü, çiftçi, bağcı, zeytinci şeklinde gruplanarak on alana ayrılan Türkiye'nin çeşitli bölgelerine yerleştirilmeleri kararlaştırıldı. 17 Temmuz 1923 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle kararlaştırılan iskân bölgeleri ve buralara yerleştirilecek mübadillerin geldikleri yerleri ve nüfuslarını gösteren belgelerde Antalya'ya Preveze ve Yanya'dan genellikle 15 bin çiftçi-bağcı ve 40 bin zeytinci getirilip yerleştirilmesi öngörülmüştür. Ancak mübadele işlemlerinin on yıl içinde düzenli olarak yapılması gerekirken dört yıl gibi kısa süre içinde büyük kısmının tamamlanması yapılan tüm teorilerin ve planlamaların gerçekleşmesini engellemiştir.

26 Şubat 1924'de Seyri Sefain'in İdaresine ait Ümid Vapuru, Selanik Limanından Gelemerye muhacirlerinden 1574 kişi ile hareket etti. 7 gün süren yolculukta gemi ilk olarak İzmir'e sonra Fethiye'ye son olarak da Antalya limanına varmıştır. 4 Mart 1924 tarihinde ilk Selanik mübadil muhacirleri Ümid Vapuru ile Antalya'da karaya çıktılar. Selanik'in Avanlı, Baraklı, Gargara, Karatepe, Bozalan, Rumsırt (Rumsık), köylerinden mübadiller Ümid Vapuru ile Antalya'ya geldiler. Mübadelenin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için ülke on yerleştirme alanına bölünmüştür. 8. bölgeye dahil olan Antalya'ya Cumhuriyet Arşivindeki belgelere göre; Bigadiça Köyü, Serfiçe, Kesriye (Yunanca'da, Kastoria), Yenice-i Vardar (Vardar Yenicesi ya da şimdiki adıyla Yaniça), Lankaza, Karaferya (Yunanca'da, Veroia; 'Veria'), Girit, Selanik, Gelmeriye, Naslıç (Lebiste, Anaslıç), Katrin, Kesendire gibi yerlerden mübadil gelmiştir. Antalya'ya gelen mübadillerin hemen hemen tamamı çiftçi kökenlidir. Mübadillerin aralarında çok azı zanaatkârdır. Toprakla uğraşan ve kırsal kesimden gelen muhacirler, şimdiki Zeytinköy dediğimiz o dönemde Bandelliğa Çiftliği adıyla anılan araziye yerleştirilmişlerdir. Bandelliğa arazisi Meydan, Demircikara, Şahsinan (Şehsinan), Rebatiye, Babadoğan, Makbule, Değirmenönü, Albayrak mevkilerini de içine alan geniş bir araziden ibaretti. Mübadillerin yerleştirildiği diğer bir mevki de Polidomuz Çiftliğidir. Günümüzde Alan Mahallesi olarak bilinen bu bölge oldukça verimli topraklara sahiptir. Mübadillerin iskân edildiği diğer bölgeler ise günümüzde Varsak Belediyesine ait Kirişçiler köyünü kapsayan Kındıra Çiftliği, Dumanlar Köyü, Yeniköy, Serik ilçesine bağlı Abdurrahmanlar, Yanköy, Berendi ve Çanakçı köylerine mübadiller yerleştirilmiştir. Selanik ve Kesriye'nin kent yaşamından gelenlere de Antalya Kaleiçi'nde; Balıbey, Elmalı Mahalleleri ile Yenikapı gibi sur dışı semtlerde evler verilmiş, zanaatkar mübadillerimiz ise Kaleiçi'nde yerleştirilmiştir. Bu mübadillere birer ev ve mesleklerini yapabileceği birer dükkân verildi.

Türkiye'de birçok mübadil şehrine yapıldığı gibi Antalya'ya da numune köy yapılmıştır. Günümüzde Güzeloba olarak bilinen bu köye 1924 yılında Çirkinoba numune köyü inşa edilmiştir. Buraya yerleştirilen çiftçi olan mübadillerin arazileri ise Keşirler mevkiinden tevzi edildi. 1924 Kasım ayı itibariyle Antalya'ya mübadeleye tabi olarak 4254 kişi gelmiştir. 1927 yılında Karaferya, Selanik/Kesriye Kıptileri mübadele suretiyle Antalya'ya gönderilmiştir. 1923 tarihli Türk-Yunan mübadele anlaşması gereği 1924-1927 yılları arasında Antalya'ya gelen 4702 göçmen, Rumlardan kalan ev, bağ ve bahçelere yerleştirilmiştir. Antalya'da Anadolu'daki diğer şehirlere kıyasla daha az Rum olduğu için buraya yerleştirilen Mübadillerin oranı da az olmuştur. Antalya'ya gelen mübadillerin kesin sayısı bilinmemekle beraber yaklaşık 5 bin kişinin gelip yerleştirildiği tahmin edilmektedir. Antalya'ya

yerleştirilen mübadillerin az arazi aldığı için veya  l  arazi alamadığı için sorunlar yaşanmışsa da Antalya'ya gelen hiçbir mübadil açıkta kalmamıştır. Antalya'dan giden Rumlar ise genellikle Sisam adasına ve Mora Yarımadası'ndaki Ermioni'ye yerleştirilmiştir.

Antalya'ya yerleştirilen ve çeşitli meslek gruplarına mensup mübadiller sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan Antalya kent yaşamında etkin rol oynamışlardır. Kendi aralarında iletişimi koparmayan ve organize olmak isteyen Antalya mübadilleri, Haziran 2006 yılında "*Antalya Selanik Mübadele Muhacirleri Derneğini*" kurmuştur. Merkezi Antalya'da olan derneğin başkanlığına, İnaaat Mühendisi Hakan şaklar, başkan yardımcılığı görevine Aldemir Dinar ve Turgay Herduran, muhasip yeliğe Hüseyin İşcan ve üyeliklere de Halis şaklar, Salih Doğan ve Mehmet Budak (Değirmenönü mahalle muhtarı) seçilmiştir. Dernek, Antalya başta olmak üzere bölgedeki Selanik Mübadele Muhacirlerini bir araya getireceğini belirtmiş olsa da dernek yeleri ile yapılan görüşmeler neticesinde üyelerin meşgliyetinden ve bir araya gelememelerinden dolayı şu anda faaliyetlerine ara vermişlerdir.

TABLOLAR

Tablo 1: Türkiye’de Göçmenlerin Yerleştirilmesi İçin Belirlenen Alanlar

Birinci Alan	Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Amasya, Tokat, Çorum
İkinci Alan	Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale
Üçüncü Alan	Balıkesir
Dördüncü Alan	İzmir, Manisa, Aydın, Mentеше, Afyon
Beşinci Alan	Bursa
Altıncı Alan	İstanbul, Çatalca, Zonguldak
Yedinci Alan	İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
Sekizinci Alan	Antalya, Isparta, Burdur
Dokuzuncu Alan	Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir
Onuncu Alan	Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş

Funda Keskin, **Yaşayan Lozan** , T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara , 2003, s 792.

Tablo 2: XX. Yüzyılın Başlarında Antalya Kazasının Nüfus Durumu

Dini/Milliyeti	Kadın	Erkek	Yekün
İslam	44.243	45.891	90.134
Rum	3.343	3.096	6.339
Ermeni	19	39	58
Musevi	78	78	155
Kıbtî	191	212	403
Yekün	47.774	49.315	97.089

Muhammed Güçlü, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, ATSO Kültür Yayınları, Antalya, 1997, s 44.

Tablo 3: Mübadillerin Nereden ve Kaç Aile Geldiği

	Nereden Geldikleri	Kaç Aile Geldiği
1	Selanik/Kesendire/Avvanlı	70
2	Selanik/Kesendire/Pazarlı	23
3	Selanik/Kesendire/Rumsırt	23
4	Selanik/Kesriye	182
5	Selanik/Kesendire/Gargara	130
6	Selanik/Kesendire/Baraklı	47
7	Selanik/Serfiçe	18
8	Selanik/Kesendire/Karatepe	20
9	Selanik/Karaferya	42
10	Selanik/ Lankaza	13
11	Selanik/Kesendire/Akpınar	36
12	Diğerleri(Sine,Nurakop,Drama,Manastır,Üsküp,Mavrodo,Kıbrıs, Romanya,Girit ve Diğer Adalardan, Yemen,Mekke)	198

A.İ.İ.M., 94, 95 ve 96 No'lu İskân Defterleri, s 1-135.

Tablo 4: Mübadillerin Hangi Mevkilere Yerleştirildiği

	Nereye Yerleştirildiği	Kaç Kişi	Nerenin Mubadili Olduğu
1	Zeytinköy (Bandelliğa Çiftliği)	74 Aile	Selanik/Kesendire/Avvanlı,Drama, Pazarlı,
2	Alan Mahallesi (Polidomuz Çiftliği)	55 Aile	Selanik/Ksendire/Baraklı, Kesriye, Pazarlı,Rumsırt, Gargara
3	Kındra Çiftliği (Loka oğlu kerimeleri ve Kosti oğlu ve Yusuf Baki'ye ait olan araziler)	49 Aile	Selanik/Kesriye,Karatepe, Rumsırt,Gargara, Pazarlı
4	Abdurrahmanlar (Serik)	8 Aile	Selanik/Kesriye
5	Berendi (Serik)	2 Aile	Selanik/Kesriye
6	Yanköy (Serik)	13 Aile	Sekanik/Kesriye, Bosna
7	Yeniköy	49 Aile	Selanik/Kesendire/ Akpınar,Avvanlı, Kesriye,
8	Çirkinoba Çiftliği (Pavlos Arazisi)	178 Aile	Selanik/Kareferya,Serfiçe, Kesriye,Rumsırt
9	Merkez	229 Aile	Kesriye,Gargara, Avvanlı, Pazarlı, Rumsırt, Baraklı, Yanya, Girit, Serfiçe,Kozana/Çobanlı,Karatepe, Sine,Kavala,Meyis,Serez,Manastır, Üsküp,

		Drama,
--	--	--------

A.İ.İ.M., 94, 95 ve 96 No'lu İskân Defterleri, s 1-135.

Tablo 5: Geliş Tarihlerine Göre Mübadiller

Ne Zaman Geldikleri	Nereden Geldikleri	Nüfus	Hane	Nereye Yerleştikleri
3 Mart 1340	Selanik/ Kesendire/ Avvanlı,Pazarlı Gargara, Baraklı, Karatepe, Akpınar	1123	303	Zeytinköy, Polidomuz Çiftliği, Çirkinoba Çiftliği, Kındıra Çiftliği, Yeniköy Çiftliği , Merkez
5-6 Eylül 1340	Selanik/ Kesriye	306	74	Kındıra, Abdurrahmanlar, Yanköy, Yeniköy, Çirkinoba Çiftliği, Merkez
26 Ağustos 1340	Selanik/ Karaferya	149	42	Çirkinoba Çiftliği, Keşirler Çiftliği, Merkez
Kanunuevvel 1340	Kesriye, Drama	17	5	Zeytinköy Çiftliği, Merkez
25-30 Teşrinievvel 1340	Selanik/ Kesendire /Rumsırt	9	34	Zeytinköy Çiftliği, Merkez, Kındıra, Polidomuz Çiftliği
4-6 Teşrinievvel 1340	Selanik/ Kesriye	41	158	Kındıra, Abdurrahmanlar,Berendi, Yanköy, Yeniköy Çiftliği, Çirkinoba Çiftliği, Merkez
Tarihi Belli Olmayanlar	Pazarlı, Yanya, Karaferya, Gargara, Avvanlı,Bosna, Nurakop, Sine, Serfiçe,Kesriye,Kıb rıs,Girit, Selanik, Rumsırt, Üsküp Kozana, Manastır,	781	268	Çirkinoba Çiftliği, Yanköy, Yeniköy Çiftliği, Merkez, Abdurrahmanlar, Kındıra

A.İ.İ.M., 94, 95 ve 96 No'lu İskân Defterleri, s 1-135.

Tablo 6: Verilen Arazinin Niteliğine Göre Mübadillerin İskânı

Arazinin Niteliği	Hane Sayısı	Hangi Mübadillere Verildiği	Nerede Verildiği
Ala Arazi	401 Hane	Avvanlı, Rumsirt, Serfiçe, Pazarlı, Kesriye, Gargara, Baraklı, Karaferya, Karatepe, Akpınar	Zeytinköy Çiftliği , Kındıra, Polidomuz,Abdurrahmanlar, Berendi, Yanköy, Yeniköy Çiftliği, Çirkinoba Çiftliği
Vasat Arazi	39 Hane	Karaferya, Gargara, Serfiçe, Rumsirt, Avvanlı, Karatepe,	Çirkinoba Çiftliği
Vasat-Ala Arazi	39 Hane	Karaferya, Gargara, Serfiçe,Kesriye, Mavrodo,	Çirkinoba Çiftliği
Vasat Tarla-Ala Arazi	4 Hane	Gargara	Çirkinoba Çiftliği
Sebze ve Meyve Bahçesi	34 Hane	Kesriye, Mavrodo,Gargara,Rumsirt,Akpınar, Baraklı, Yanya	Merkez
Edna Arazi	2 Hane	Gargara	Çirkinoba Çiftliği
Tarla	58 Hane	Girit ,Gargara, Sine, Kıbrıs	Merkez
Su Kenarı Arazisi	2 Hane	Akpınar	Yeniköy Çiftliği
Evlek	9 Hane	Baraklı, Gargara, Akpınar,	Merkez
Arazi Verilmeyenler	214 Hane	Üsküp , Rodos, Selanik, Nurakop, Kesriye, Karaferya, Gargara, Kozana, Gargara, Kesriye, Girit, Sine, Karatepe, Drama, Serfiçe, Serez, Kavala, Meyis, Polonya,	Merkez,

A.İ.İ.M., 94, 95 ve 96 No'lu İskân Defterleri, s 1-135.

Tablo 7: 1927 Senesi Sayımına Göre Antalya’da Tespit Edilen Nüfus

Kazalar	Şehirde			Köylerde			Şehir ve Köylerde		
	Kadın	Erkek	Yekün	Kadın	Erkek	Yekün	Kadın	Erkek	Yekün
Antalya	8711	8924	17.635	11.151	9994	21.145	19.862	18.918	38.780
Akseki	1661	994	2655	13.144	8805	21.949	14.805	9799	24.604
Elmalı	2234	1916	4150	6449	5537	11.986	8683	7453	16.136
Serik	630	605	1235	7029	6590	13.619	7659	7195	14.854
Alanya	2438	2289	4727	16.781	12.895	29.679	19.219	15.184	34.403
Finike	382	410	792	7080	7025	14.105	7462	7435	14.897
Kaş	181	233	414	10.378	8852	19.230	10.559	9085	19.644
Korkuteli	1740	1530	3270	11.655	10.201	21.856	13.395	11.731	25.126
Manavgat	303	352	655	9203	7968	17.171	9506	8320	17.826
Yekün	18.280	17.253	35.533	92.870	77.867	170.737	111.150	95.120	206.270

Tablo 8: 1928 Nüfus Sayımına Göre Rum Göçmenlerin Yunanistan’da Yerleştirildikleri Yerler

Bölge	Nüfus	Göçmen Sayısı
Merkez Yunanistan	1.592.842	306.193
Tesalya	493.213	34.659
Ion Deniz Adaları	213.157	3.301
Kyklades	129.702	4.782
Mora Yarımadası	1.053.327	28.362
Makedonya	1.412.477	638.253
Epir	312.634	8.179
Ege Adaları	307.734	56.613
Girit	386.427	33.900
Trakya	303.171	107.607
Toplam	6.204.684	1.221.849

Tablo 9: Atina ve Pire'deki Mülteci Yerleşimlerinde Nüfus Artışı

Yerleşim Yeri	1920	1928
ATİNA	11	15.357
Kaisariani	0	7.723
Yyrona	79	16.382
Nea Iyonya	110	6.337
Nea Filadelfiya	1.940	29.446
Kallithea	-----	-----
PİRE		
Nea Kokinya	0	33.201
Drapetsono	0	17.652
Kenatsini	0	10.827
Peristeri	123	1.268

Renee Hirschon, **a.g.e.**, s 38.

Tablo 10: Mübadillerin Yerleştirildikleri İllere Göre Aile ve Nüfus Miktarıyla Mübadillere Verilen Taşınmaz Mallar (1924-1933)

Sıra no	İller	Aile sayısı	Nüfus	Ev	Dükkan	Arsa	Toprak (Dönüm)	Bağ (Dönüm)	Bahçe (Dönüm)
1	Adana	1640	5862	1640	344	41	45.187	2870	84
2	Afyon K. H.	109	358	74	-	-	3472	-	58
3	Aksaray	1076	3186	747	22	-	13.561	2178	2273
4	Amasya	475	2087	448	43	5	14.887	1549	-
5	Ankara	185	925	135	159	56	16.426	286	290
6	Antalya	1087	4015	1033	228	-	106.780	939	-
7	Aydın	2264	8312	1893	201	144	97.256	-	12.466
8	Balıkesir	7541	25.515	7018	1583	958	131.541	606	906
9	Bilecik	771	2665	-	-	-	11.308	2696	3393
10	Bolu	14	122	5	9	-	3131	-	-
11	Burdur	102	380	98	8	-	2403	330	57
12	Bursa	7082	31.558	5317	719	1844	150.221	4445	33.885
13	Çanakkale	2143	9646	2709	152	8	87.894	1091	3492
14	Çankırı	2	5	2	-	-	-	-	6
15	Çorum	428	1680	181	83	42	18.697	297	150

16	Cebelibereket	502	2396	486	48	16	13.482	-	960
17	Denizli	490	1740	193	141	-	14.511	-	-
18	Diyarbakır	3	8	2	4	-	296	-	-
19	Edirne	10.354	24.705	10.354	128	243	400.334	11.998	3485
20	Elazığ	174	651	174	-	-	11.484	-	-
21	Erzincan	272	945	272	-	-	11.805	-	-
22	Eskişehir	855	1214	186	29	214	4633	1	-
23	Gaziantep	119	438	117	-	-	8082	-	-
24	Giresun	216	832	214	39	-	938	-	6118
25	Gümüşhane	17	130	839	-	-	11.191	-	-
26	İçel	143	543	143	16	-	5674	-	32
27	İzmir	13.234	62.947	5000	3000	-	1.000.000	5000	5000
28	Isparta	264	984	254	39	-	6281	830	193
29	İstanbul	8610	33.328	2553	2000	-	937.441	12.158	-
30	Kastamonu	97	333	94	27	-	771	13	-
31	Kayseri	1644	6150	1640	119	-	65.244	3721	3008
32	Kırklareli	4729	19.739	4437	192	-	151.069	3005	-
33	Kocaeli	5071	17.074	1688	295	27	111.218	-	-
34	Konya	1021	4023	1021	156	-	33.858	32	492
35	Kütahya	176	669	139	64	3	4145	-	-
36	Malatya	1	4	1	-	-	-	-	-
37	Manisa	3662	15.468	2349	155	423	45.572	22.893	798
38	Maraş	103	842	103	-	-	5000	1711	274
39	Mersin	803	3091	680	115	11	23.264	1075	942
40	Muğla	647	2401	641	99	-	27.040	-	89
41	Niğde	3969	15.750	-	120	-	134.709	-	-
42	Ordu	332	1438	389	178	148	21.174	-	24
43	Samsun	6288	23.454	4209	511	544	112.997	-	-
44	Sinop	225	920	204	41	-	8202	-	24
45	Sivas	486	1918	288	15	-	25.636	-	-
46	Şebinkarahisar	1425	5617	1515	-	-	58.450	-	-
47	Tekirdağ	6430	23.221	3179	361	266	290.571	18.878	1722
48	Tokat	1630	6209	1325	25	-	75.868	-	-
49	Trabzon	77	393	77	65	-	590	-	-
50	Urfa	1	3	1	-	-	-	-	-
51	Yozgat	1113	3911	698	67	3	56.731	4	80.100
52	Zonguldak	209	938	207	9	-	1542	-	3
	TOPLAM	99.709	380.243	66.872	11.609	4.996	4.482.567	98.606	160.300

H. Yıldırım Ağanoğlu, **Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi Göç**, Kum Saati yayınları, Kasım 2001, İstanbul, s 298.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

A) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 030.18.01.01.012.75.13.

BCA, 130.10.123.873.16.

BCA, 030.16.01.02.6.55.5.

BCA, 030.10.75.140.9.

BCA, 030.18.01.02.41.88.6.

BCA, 030.10.123.879.6.

BCA, 030.01.40.236.1.

BCA, 030.018.1.17.3.

BCA, 018.01.01.017.86.8.

BCA, 130.16.13.2.274.803.8.

BCA,130.16.13.3.125.590.6.

BCA.130.16.13.2.217.434.14.

B) Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi

Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü, 94 No'lu Mübadil Defteri.

Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü, 95 No'lu Mübadil Defteri.

Antalya İmar ve İskân Müdürlüğü, 96 No'lu Mübadil Defteri.

A.İ.İ.M., Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları, C 11, A-53 Dosyası Halim Oğlu Aziz, Serik Kaymakamlığı Yüksek Makamı, 19/04/1937, İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

A.İ.İ.M., Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları,C19, P-3 Dosyası Pembe Çelik, Antalya Vilayeti Emniyet Müdürlüğü, 11/12/1944, İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

A.İ.İ.M., Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları,C19, P-3 Dosyası Pembe Çelik, 11/12/1944,İmar ve İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

A.İ.İ.M., Eski Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları, Ş 22 Dosyası, Hasan Oğlu Şükrü Karaçöl, Toprak İmar ve İskân Müdürlüğü, 3/9/1959-17/4/1959, İmar İskân Müdürlüğü Arşivi, Antalya.

A.İ.İ.M., Karaferya Kıbtîlerinin Dosyası.

2) RESMÎ YAYINLAR

Düstur, 3. Tertip, Cilt 4, İstanbul, 1929.

Düstur, Tertip 3, Cilt 5, Ankara, 1948.

Düstur, Tertip 3, C. 7, Ankara, 1944.

TBMM Zabıt, Devre: II, İçtima: II, Cilt 8/1, Ankara, 1975, s 292.

TBMM Zabıt, Devre: II, İçtima: II, Cilt 9, Ankara, 1975, TBMM Matbuası.

TBMM Zabıt, Devre: II: İçtima: II, Cilt 7 /1, Ankara, TBMM Matbuası, 1975.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt 10, Ankara, TBMM Matbuası, 1975.

Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müd., Antalya Vilayeti, 20 Ekim 1935, C.6.

Genel Nüfus Sayımı, 26.10.1975, Antalya, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.

3) SÜRELİ YAYINLAR

Antalya Gazetesi.

4) ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

A) Kitaplar

AGHATABAY Cahide Zengin, **Mübadelenin Mazlum Misafirleri Mübadele ve Kamuoyu 1923-1930**, Bengi Yayınları, İstanbul, Aralık 2009.

AĞANOĞLU H. Yıldırım, **Osmanlıdan Cumhuriyete Balkanların Makus Tarihi Göç**, Kum Saati yayınları, Kasım 2001, İstanbul.

AKŞİN Sina, **Çağdaş Türkiye 1908-1980**, Cem Yayınevi, İstanbul, Kasım 2005.

Antalya Kıyı Yerleşimleri, Planlama, Yapılanma, Kullanma ve Sorunları, Mimarlar Odası Antalya Şubesi, Antalya, 1996.

ARI Kemal, **Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri**, Deniz Ticaret Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 2008.

ARI Kemal, **Büyük Mübadele (Türkiye'ye Zorunlu Göç 1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 27, Mart 2000, İstanbul.

- BAHADIR Yılmaz, **Anadolu'ya Göçler Tarik-Toplum-Kimlik**, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Yayın No:35, Trabzon, Şubat 2008.
- BATUTA Ebu Abdullah Muhammed İbn, **İbn Batuta Seyahatnamesi**, Cilt 1 (Çev: Sait Aykut) YKY, İstanbul, 2004.
- BELLİ Mihri, **Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi Ekonomik Açıdan Bir Bakış**, Çev: Müfide Pekin, Belge Yayınları, İstanbul, Şubat 2006.
- CENGİZKAN Ali, **Mübadele Konut ve Yerleşimleri**, Arkadaş yayıncılık, Birinci Baskı, Ankara, Ekim 2004.
- ÇİMRİN Hüseyin, **Bir Zamanlar Antalya Tarih, Gözlem ve Anılar**, ATSO Yayınları, Antalya.
- ÇİMRİN Hüseyin, **Kuruluşundan Günümüze Antalya Kent Kronolojisi İÖ. 158-2005**, ATSO, Antalya, 2005.
- ÇİMRİN Hüseyin, **Antalya- Tarih ve Turistik Rehberi**, Akdeniz Kitabevi, Antalya, Eylül 1999.
- ERDAL İbrahim, **Türkiye ile Yunanistan Arasında Mübadele Meselesi**, Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- EROĞLU Haldun, **Osmanlılar Yönetim ve Strateji**, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2006.
- ERTEN Süleyman Fikri, **Milli Mücadelede Antalya**, ATSO Kültür Yayını, 2. Basım, Antalya, Temmuz 2007.
- ESKİ Mustafa, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı Mustafa Necati**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara,1999.
- FAROQHİ Suraiya, *"XIX. yüzyıl Başlarında Antalya Limanı"*, VIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1981.
- GÖKAÇTI Mehmet Ali, **Nüfus Mübadelesi Kayıp Bir Kuşağın Hikayesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- GÖNÜLLÜ Ali Rıza, **Cumhuriyet Döneminde Antalya (1923-1960)**, İstanbul, Aralık 2010.
- GÜÇLÜ Sevinç (Özen), **Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- GÜÇLÜ Muhammed, **XX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya**, ATSO Kültür Yayınları, Antalya, 1997.
- GÜÇLÜ Muhammed, **Dr. Burhanettin Onat ve Hayatı (22 Mayıs 1894- 14 Aralık 1976)**, ATSO, Antalya, 2004.
- HIRSCHON Renee, **Mübadele Çocukları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları 109, Çeviri. Serpil Çağlayan, İstanbul, Kasım 2001.

- İPEK Nedim, **Mübadele ve Samsun**, TTK Basımevi, Ankara, 2000.
- KARACAN Ali Naci, **Lozan**, Milliyet Yayınları, Temmuz 1971.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi Cilt V**, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983.
- KARAL Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı**, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, 1943.
- KARPAT Kemal, **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, Çev: Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- KESKİN Funda, **Yaşayan Lozan**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2003.
- KIVRAN Fuat – UYSAL Mustafa, **Antalya Bir Kentin Portresi**, Fırat Yayın Tanıtım, Mart, Antalya, 1988.
- KOÇAK Murat Levent, **Hanya'dan Nea Ionia'ya Mübadele ile Gelen Ayrılıklar ve Bitmeyen Özlem**, Hanya, 2004.
- KÜRKÇÜOĞLU Ömer – ERHAN Çağrı, **Yaşayan Lozan**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 2003.
- MERAY Seha L, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler**, Cilt 1, YKY, İstanbul, 2001.
- MERAY Seha L, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar ve Belgeler**, Cilt 5, YKY, İstanbul, 2001.
- MERAY Seha, **Lozan Barış Konferansı**, Cilt 8, YKY, İstanbul, 2001.
- MERÇİL Erdoğan, **Müslüman-Türk Devletleri Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.
- MUTLU N. Yücel, **Lozan'da Mübadele veya Memleketin Türk Nüfusunun Arttırılması**, Kasım, 2005.
- NAKRACAS Georgios, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Çev: İbrahim Onsuoğlu, Belge Yayınları, Şubat 2003, İstanbul.
- ORAL Mustafa, **Akdeniz'in Diliyle**, İstanbul, Şubat 2009.
- PEHLİVANİDİS Yorgo, **Antalya ve Antalyalılar**, Çeviren: Şükrü Kadirler, Atlantis Yayınevi, Atina, 1989.
- SAGAY Reşat, **XIX. Ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin yayılma siyasetleri ve Milletlerarası önemli meseleler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları – 110, İstanbul, 1972.
- SELEKLER Adnan, **XX. Yüzyılda Antalya ve Antalyalılar**, Yeni İleri Matbaacılık, 2000.
- SOYSAL İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları**, I. Cilt (1920-1945), TTK Basımevi, Ankara, 2000.

TOSUN Ramazan, **Türk – Rum Mübadelesi ve Kayseri’deki Rumlar**, Tolunay Yayıncılık, Niğde, 1998.

TUĞLACI Pars, **Osmanlı Şehirleri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

TURAN Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971.

URAN Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara, 1959.

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, C. 1, TTK Basımevi, Ankara, 2003.

YALÇIN Durmuş (ve diğerleri), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ortak Yayın, Ankara, 2004.

B) Makaleler

AKBAT Cem, “*Kıbtîler*”, İ.A., MEB Yayınları, Cilt 6, Eskişehir, 2001.

AKGÜN Seçil, “*Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadele Sorunu*” **Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Türk-Yunan Sorunu (20Temmuz 1974’e kadar)**, Gnkur. Basımevi; Ankara, 1986.

AKTAR Ayhan, “*Türk-Yunan Mübadelesi’nin İlk Yılı Eylül 1922-Eylül 1923*” **Yeniden Kurulan Yaşamlar 80. Yılında Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Der; Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ARI Kemal, “*Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar*”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, Cilt VIII, S 23, Mart 1992.

ARI Kemal, “*1923 Türk –Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Mübadil Göçmenler”*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VI, S, 18, Temmuz 1990.

ARSLAN Nebahat Oran, “*Antalya Milletvekili Rasih (Kaplan) Bey’in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*”, **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003**, Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2006.

BEDEN Aydın, “*Konya Vilayet Salnamesine Göre XX. Yüzyılın Başlarında Antalya’nın Sosyo-Ekonomik Yapısı*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (22-24 Kasım 2007)**, Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2007.

BARKAN Ömer Lütfi, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu olarak Sürgünler*” **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, No. 1-4, Ekim 1949- Temmuz 1950.

BİLGİLİ Ali Sinan, “*Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Kızıldeli (Seyyid Ali Sultan) Zaviyesi (1041-1826)*”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, 2010/53.

- ÇALIŞKAN Olgu, “*Mekandaki Kemalizm-Kurucu Kadronun Modernist İkilemi: Kentsel ve Kırsal*”, **Aydınlanma 1923**.
- ÇAPA Mesut, “*Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskânı*”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S.5, Ankara, 1990.
- ÇAVUŞOĞLU Halim, “*Uluslararası Göç: Nedenleri, Tipleri, Türleri ve Göçmenler*” **Folklor\Edebiyat Dergisi**, S 48, Başkent Klîşe-Matbaacılık, Ankara, 2006\4.
- ÇELEBİ Ercan, “*Mübadillerin Yunanistan’daki Mal Kayıpları ve Muhtelit Mübadele Komisyonu Tasfiye Talepnameleri*”, **ÇTTAD**, V/12, (2006/Bahar).
- ÇETİN Hasan , “*Büyük Mübadele ve Bursa*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, TVY, S 107, Kasım, 2002.
- ÇETİN Nurten, “*1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi*”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 24/2010.
- DİNÇ Güven, “*20. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya Nüfusu*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu (22-24 Kasım 2007)**, Yay. Haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2007.
- ESKİ Mustafa, “*Mustafa Necati*”, **Atatürk Araştırma Dergisi**, Cilt XIII, S 35, Temmuz, 1996.
- GÖKÇEN Salim, “*Doğmatik Yunan Paranoyası*”, **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 31, Erzurum 2006.
- KOÇ Mustafa, “*Mübadelenin Çocukları*”, **Son Nokta Dergisi**, S:49, 7-13 Mayıs 2008.
- ORTAK Şaban, “*Büyük Savaşın Eşiğinde Antalya*”, **20. Yüzyılda Antalya Sempozyumu(22-24 Kasım 2007)**, Yay. Haz. Doç. Dr. Mustafa Oral, Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Antalya, 2007.
- ONAT Zühtü (Vilayet Nüfus Müdürü), **Türk Akdeniz Dergisi**, , Antalya Halkevi Dergisi, S11-12, 29 İlk teşrin 1938, Antalya.
- SARIYILDIZ Gülden, “*Karantina Meclisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri*”, **Bellekten**, Cilt LVIII, S. 222, Ankara, Ağustos 1994.
- TEPEKAYA Muzaffer - KAPLAN Leyla, “*Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923)*”, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**.
- TOSUN Ramazan , “*Antalya*” , **Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu 18-19 Aralık 2003**, Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya, 2006.
- TOSUN Ramazan, “*Atatürk Dönemi Türk- Yunan İlişkileri*”, **Genelkurmay Askeri ve Strateji Dergisi**, S 29, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002.
- ÜSTÜN Mustafa, “*Antalya Tarihinden İzler*” , **Atso Dergisi**, Yıl:18, S:194, Mart 2004.

5) TEZ, SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

SARI Buket, **Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesinin Kuruluşu ve Faaliyetleri**, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

BULUT Pınar, **1923-1933 Yılları Arasında Türk İtalyan İlişkileri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

KUYAŞ Ahmet, “1923-1938 Yeni Rejim”, **Cumhuriyet Ansiklopedisi**, Cilt I (1923-1940) , YKY, 3.Basım, İstanbul, 2002.

PAKALIN Mehmet Zeki, “*Evlek*”, **Osmanlı Tarihi Deyimler ve Terimler Sözlüğü**, Cilt I, MEB, İA, 1993.

TOSUN Ramazan , “Türk- Rum Nüfus mübadelesi “, **Türkler Projesi**, 16.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

6) İNTERNET KAYNAKLARI

BEAUFORT Francis, **F.R.S. Karamania, or a Brief Description on the South Cost of Asia Minor, 1817**. http://www.kaleicimuzesi.com/francis_tr.php, 21.06.2011.

LANCKORONSKÍ Karl Graf von, **Städte Pamphylens und Pisidiens**, Pamphylie,1890. http://www.kaleicimuzesi.com/karl_tr.php, 22.06.2011. www.lozanmübadilleri.org, 9.03.2011.

7) SÖZLÜ TARİH

BUDAK Mehmet, Değirmenönü Muhtarı, 3 Ekim 2011 Pazartesi, 10:00.

KARAKAŞLI Şaban, 1917 Selanik Baraklı Doğumlu, 04 Ekim 2011 Salı, 13:15.

ŞAHİN Ayşe,1930, Antalya, 26 Haziran 2008.

YOLBURUN Demir, 90 yaşında, 3 Ekim 2011 Pazartesi, 12:45.

YOLBURUN Ümmühan, 1920 Selanik Doğumlu, Antalya, 2008.

EKLER

EK 1: YUNAN VE TÜRK HALKLARININ MÜBADELESİNE İLİŞKİN SÖZLEŞME VE PROTOKOL

(Convention concernant l' Echange des Populations Grecques et Turques et Protokole)

30 OCAK 1923 TARİHİNDE İMZALANMIŞTIR

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİ İLE YUNAN HÜKÜMETİ, aşağıdaki hükümler üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

Madde 1

Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine (échange obligatoire) girişilecektir.

Bu kimselerden hiç biri, Türk Hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye, ya da Yunan Hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a yeniden dönerek orada yerleşemeyecektir.

Madde 2

Birinci Maddede öngörülen mübadele:

a) İstanbul'da oturan Rumları [İstanbul'un Rum ahalisini];

b) Batı Trakya'da oturan Müslümanları [Batı Trakya'nın Müslüman ahalisini] kapsamayacaktır.

1912 kanunuyla sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Şehremaneti daireleri içinde, 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş (établis) bulunan bütün Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar [İstanbul'un Rum ahalisi] sayılacaktır.

1913 tarihli Bükreş Andlaşmasının koymuş olduğu sınır çizgisinin Doğusundaki bölgeye yerleşmiş (établis) bulunan Müslümanlar, Batı Trakya'da oturan Müslümanlar [Batı Trakya'nın Müslüman ahalisi] sayılacaklardır.

Madde 3

Karşılıklı olarak Rum ve Türk nüfusu mübadele edilecek olan toprakları 18 Ekim 1912 tarihinden sonra bırakıp gitmiş olan Rumlar ve Müslümanlar, 1 nci Maddede öngörülen mübadelenin kapsamına girer sayılacaklardır.

İşbu Sözleşmede kullanılan "göçmenler" (émigrants) terimi, 18 Ekim 1912 tarihinden sonra göç etmesi gereken ya da göç etmiş bulunan bütün gerçek ya da tüzel kişileri kapsamaktadır.

Madde 4

Aileleri Türk ülkesini daha önce bırakıp gitmiş olup da kendileri Türkiye'de alıkonulmuş bulunan Rum halkından vücutça sağlam erkekler, işbu Sözleşme uyarınca, Yunanistan'a gönderilecek ilk kafileyi meydana getireceklerdir.

Madde 5

İşbu Sözleşmenin 9 ncu ve 10 ncu Maddelerindeki çekinceler [ihtirazı kayıtlar] saklı kalmak üzere, işbu Sözleşme uyarınca yapılacak mübadele yüzünden, Türkiye'deki Rumların ya da Yunanistan'daki Müslümanların mülkiyet haklarına ve alacaklarına bir zarar verdirilmeyecektir.

Madde 6

Mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin gidişine, herhangi bir nedenle olursa olsun, hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bir göçmenin, kesinleşmiş hapis cezası bulunduğu, ya da henüz kesinleşmemiş bir cezaya çarptırıldığı, ya da kendisine karşı ceza soruşturması yürütüldüğü durumlarda, söz konusu olan göçmen, cezasını çekmek ya da yargılanmak üzere, kendisine karşı kovuşturmada bulunan ülkenin makamlarınca, gideceği ülkenin makamlarına teslim edilecektir.

Madde 7

Göçmenler, bırakıp gidecekleri ülkenin uyrukluğunu yitirecekler ve varış ülkesinin topraklarına ayak bastıkları anda, bu ülkenin uyrukluğunu edinmiş sayılacaklardır.

İki ülkeden birini ya da ötekini daha önce bırakıp gitmiş olan ve henüz yeni bir uyrukluk edinmemiş bulunan göçmenler, bu yeni uyrukluğu, işbu Sözleşmenin

imzası tarihinde edinmiş olacaklardır.

Madde 8

Göçmenler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürmekte ya da bunları taşıtırmakta serbest olacaklar ve bu yüzden kendilerinden çıkış ya da giriş vergisi ya da başka herhangi bir vergi alınmayacaktır.

Bunun gibi, işbu Sözleşme uyarınca, bağıtlı Devletlerden birinin ülkesini bırakıp gidecek her topluluk [cemaat, communauté] üyesinin (camiler, tekkeler, medreseler, kiliseler, manastırlar, okullar, hastaneler, ortaklıklar, dernekler, tüzel kişiler ya da ne çeşit olursa olsun başka tesisler personelini de kapsamak üzere) kendi topluluklarına ait taşınır malları yanlarında serbestçe götürmek ya da taşıtırmak hakkı olacaktır.

11. Maddede öngörülen Karma Komisyonların tavsiyesi üzerine, her iki ülke makamlarınca, taşıma işlerinde en geniş kolaylıklar sağlanacaktır.

Taşınır mallarının tümünü ya da bir kısmını yanlarında götüremeyecek olan göçmenler, bunları, oldukları yerde bırakabileceklerdir. Bu durumda, yerel makamlar, bırakılan taşınır

malların dökümünü [envanterini] ve değerini, ilgili göçmenin gözleri önünde saptamakla görevli olacaklardır. Göçmenin bırakacağı taşınır malların çizelgesini ve değerini gösteren tutanaklar dört nüsha olarak düzenlenecek ve bunlardan biri yerel makamlarca saklanacak, ikincisi, 9 ncu Maddede öngörülen tasfiye işlemine esas alınmak üzere 11 nci Maddede öngörülen Karma Komisyona sunulacak, üçüncüsü göç edilecek ülkenin Hükümetine, dördüncüsü de göçmene verilecektir.

Madde 9

8 nci Maddede öngörülen göçmenlerin ve toplulukların kent ve köylerdeki taşınmaz mallarıyla, bu göçmenlerin ya da toplulukların bırakmış oldukları taşınır mallar, 11 nci Maddede öngörülen Karma Komisyonca, aşağıdaki hükümler uyarınca tasfiye edilecektir.

Zorunlu mübadele uygulanacak bölgelerde bulunan ve mübadele uygulanmayacak bir bölgede yerleşmiş toplulukların din ya da hayır kurumlarına ait olan mallar da, aynı şartlar içinde, tasfiye edilecektir.

Madde 10

Bağıtlı Tarafların ülkelerini daha önceden bırakıp gitmiş olan ve işbu Sözleşmenin 3 ncü Maddesi uyarınca nüfus [halkların] mübadelesinin kapsamına girer sayılan kimselere ait taşınır ya da taşınmaz malların tasfiyesi, 9 ncu Madde uyarınca, Türkiye ile Yunanistan'da, 18 Ekim 1912 tarihinden bu yana yürürlüğe konmuş kanunlarla her çeşit yönetmeliklere (tüzüklere) göre ya da başka herhangi bir zorunlu [müsadere], zorunlu satış, v.b. gibi, işbu mallar üzerindeki mülkiyet hakkını herhangi bir yoldan kısıtlayıcı nitelikte hiçbir tedbire konu olmaksızın yürütülecektir. İşbu Madde ile 9 ncu Maddede öngörülen mallar, bu çeşit bir tedbire konu olurlarsa, bu mallara, 11 nci Maddede öngörülen Komisyonca, bu tedbirler uygulanmamışcasına değer biçilecektir.

Kamulaştırılmış mallara gelince, Karma Komisyon, her iki ülkede mübadele kapsamına girecek kimselere ait olup da, mübadele uygulanacak topraklarda bulunan ve 18 Ekim 1912 den sonra kamulaştırılmış olan bu mallara yeniden değer biçilecektir. Komisyon, bir zarar verilmiş olduğunu görürse, bu zararı malsahiplerinin yararına onaracak bir zarar-giderim [tazminat] saptayacaktır. Bu zarar-giderimin tutarı, malsahiplerinin alacak hesabına ve kamulaştırılan ülke Hükümetinin borç hesabına geçirilecektir.

8 nci ve 9 ncu Maddelerde göz önünde tutulan kimseler, şu ya da bu yoldan, yararlanmadan yoksun bırakıldıkları malların gelirlerini elde edememişlerse, bu gelirlerin tutarlarının kendilerine geri verilmesi, savaş öncesi ortalama gelir esas alınarak ve Karma Komisyonca saptanacak yol ve yöntemler uyarınca, sağlanacaktır.

Yunanistan'daki Vakıf mallarının ve bunlardan doğan hak ve çıkarların ve Türkiye'de Rumlara ait benzer tesislerin tasfiyesine girilirken, 11 nci Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu tesislerin ve bunlarla ilgili bulunan özel kişilerin haklarını ve çıkarlarını tam olarak korumak amacıyla, daha önce yapılmış Andlaşmalarda kabul edilmiş ilkelerden esinlenecektir. 11 nci Maddede öngörülen Karma Komisyon, bu hükümleri uygulamakla görevli olacaktır.

Madde 11

İşbu sözleşmenin yürürlüğe girişinden başlayarak bir aylık bir süre içinde, Bağlı Yüksek Tarafların her birinden dört ve 1914-1918 savaşına katılmamış Devletlerin uyrukları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince seçilecek üç üyeden oluşan ve Türkiye'de ya da Yunanistan'da toplanacak olan bir Karma Komisyon kurulacaktır. Komisyonun başkanlığını, tarafsız üç üyeden her biri sıra ile yapacaktır.

Karma Komisyon, gerekli göreceği yerlerde, bir Türk ve bir Yunanlı üye ile, Karma Komisyonca atanacak tarafsız bir Başkandan oluşacak ve Karma Komisyona bağlı olarak çalışacak alt-komisyonlar kurmaya yetkili olacaktır. Karma Komisyon, alt-komisyonlara verilecek yetkileri kendisi saptayacaktır.

Madde 12

Karma Komisyon, işbu Sözleşmede öngörülen göçü denetlemek ve kolaylaştırmak ve 8 nci madde ile 9 ncu Maddede öngörülen taşınmaz ve taşınır malların tasfiyesine girişmekle yetkili olacaktır.

Karma Komisyon, göçün ve yukarıda belirtilen tasfiyenin yol ve yöntemlerini saptayacaktır.

Karma Komisyon, genel olarak, işbu Sözleşmenin uygulanmasında gerekli göreceği tedbirleri almağa ve bu Sözleşme yüzünden ortaya çıkabilecek bütün sorunları karara bağlamağa tam yetkili olacaktır.

Karma Komisyonun kararları oyçokluğuyla alınacaktır. Tasfiye edilecek mallara, haklara ve çıkarılara ilişkin bütün itirazlar Karma Komisyonca kesin olarak karara bağlanacaktır.

Madde 13

Karma Komisyon, ilgilileri dinledikten ya da dinlemeğe gereği gibi çağırdıktan sonra, işbu Sözleşme uyarınca tasfiye edilmesi gereken taşınmaz mallara değer biçme işlemine girişmek için tam yetkili olacaktır.

Tasfiye olunacak mallara değer biçilmesinde, bunların altın para ile olan değeri esas alınacaktır.

Madde 14

Komisyon, ilgili mal sahibine, elinden alınan ve bulunduğu ülkenin Hükümeti emrinde kalacak olan mallardan dolayı borçlu kalman para tutarını belirten bir bildiri belgesi verecektir.

Bu bildiri belgeleri esas alınarak borçlu kalman para tutarları, tasfiyenin yapılacağı ülke Hükümetinin, göçmenin mensup olduğu Hükümete karşı bir borcu olacaktır. Göçmenin, ilke olarak, göç ettiği ülkede, kendisine borçlu bulunulan paraların karşılığında, ayrıldığı ülkede bırakmış olacağı mallarla aynı değer ve aynı nitelikte mal alması gerekecektir.

Yukarıda belirtilen biçimde bildiri belgeleri esası üzerinden, her iki Hükümetçe ödenmesi gereken paraların kesin hesabı, her altı ayda bir çıkartılacaktır.

Tasfiye işlemi tamamlandığı zaman, karşılıklı borçlar birbirine eşit çıkarsa, bununla ilgili hesaplar denkleştirilmiş [takas ve mahsup edilmiş] olacaktır. Bu denkleştirme işleminden sonra, Hükümetlerden biri ötekine borçlu kalırsa, bu borç peşin para ile ödenecektir. Borçlu Hükümet, bu ödeme işine süre tanınmasını isterse, yıllık ençok üç taksitle ödenmek şartıyla, Komisyon bu süreyi ona tanıyabilecektir. Komisyon, bu süre içinde ödenmesi gereken faizleri de saptayacaktır.

Ödenecek para oldukça önemli ise ve daha uzun sürelerin tanınmasını gerektirmekteyse, borçlu Hükümet, borçlu olduğu paranın % 20 sine kadar Karma Komisyonca saptanacak bir parayı peşin olarak ödeyecek, geri kalan borç için de, Karma Komisyonca saptanacak oranda faizli ve yirmi yıllık bir süre içinde anaparaya çevrilebilecek [amortise edilebilecek] borçlanma bonoları [istikraz tahvilleri] çıkarabilecektir. Borçlu Hükümet, bu borç için, Komisyonca kabul edilecek sağlancalar [rehinler] gösterecektir. Bu sağlancalar, Yunanistan'da Uluslararası Komisyonca ve İstanbul'da Devlet Borcu [Düyün-u Umumiye] Meclisince yönetilecek ve gelirleri toplanacaktır. Bu sağlancalar konusunda anlaşmaya varılamazsa, Milletler Cemiyeti Meclisi bunları saptamağa yetkili olacaktır.

Madde 15

Göçü kolaylaştırmak amacıyla, ilgili Devletlerce, Karma Komisyonun saptayacağı şartlarla, Komisyona öndelik [avans] olarak ödemedede bulunacaktır.

Madde 16

Türkiye ve Yunanistan Hükümetleri, işbu Sözleşme uyarınca, ülkelerini bırakıp gidecek olan kimselere yapılacak bildirimlerle, bu kimselerin varış ülkesine taşınmak üzere yönelecekleri limanlara ilişkin bütün sorunlar üzerinde, 11 nci Maddede öngörülen Karma Komisyonla anlaşmaya varacaklardır.

Bağıtlı Taraflar, mübadele edilecek halklara, gidişleri için konmuş tarihten önce yurtlarını bırakıp gitmelerine yol açacak, ya da mallarını ellerinden çıkartmak üzere, doğrudan ya da dolaylı hiç bir baskıda bulunmamağı karşılıklı olarak yükümlenirler. Bağıtlı Taraflar, ülkeyi bırakıp giden ya da gidecek olan göçmenleri hiç bir vergiye ya da olağanüstü resme bağlamamağı da yükümlenirler. 2 nci Madde uyarınca mübadele dışı bırakılacak bölgelerde oturanların, bu bölgelerde kalmak ya da oralara yeniden dönmek hakları ile, Türkiye ve Yunanistan'da özgürlüklerinden ve mülkiyet haklarından serbestçe yararlanmalarına hiç bir engel çıkartılmayacaktır. Bu hüküm, mübadele dışı bırakılacak söz konusu bölgelerde oturanların mallarını başkalarına geçirmelerine ve bu kimselerden Türkiye'yi ya da Yunanistan'ı kendi istekleriyle bırakıp gitmek isteyeceklerin gidişine engel olmak vesilesi olarak öne sürülmeyecektir.

Madde 17

Karma Komisyonun çalışmaları ve işlerinin yürütülmesi için gerekli giderler, Komisyonca saptanacak oranlar içinde, ilgili Hükümetlerce karşılanacaktır.

Madde 18

Bağıtlı Taraflar, işbu Sözleşmenin uygulanmasını sağlamak üzere, yasalarında gerekli değişiklikleri yapmağı yükümlenirler.

Madde 19

İşbu Sözleşme Bağıtlı Yüksek Taraflar bakımından, Türkiye ile yapılacak Barış Andlaşmasının bir parçasıymış gibi, aynı güç ve aynı değerde sayılacaktır. İşbu Sözleşme, söz konusu Andlaşmanın Bağıtlı Yüksek Taraflardan her ikisince onaylanmasından hemen sonra yürürlüğe girecektir.

BU HÜKÜMLERE OLAN İNANÇLA, yetki belgelerinin, karşılıklı olarak, usulüne uygun olduğu görülmüş ve aşağıda imzaları bulunan Tamyetkili Temsilciler, işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

LAUSANNE'da, 30 Ocak 1923 tarihinde, üç nüsha olarak düzenlenmiştir. Bu nüshalardan biri Yunanistan Hükümetine, biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetine verilecek, üçüncüsü de, doğruluğı onaylanmış birer örneğini, Türkiye ile yapılmış Barış Andlaşmasını imzalayan Devletlere yollayacak olan, Fransa Cumhuriyeti Hükümetine, bu Devletin arşivlerine konulmak üzere, teslim edilecektir.

(L.S.) E.K. VENİSELOS.

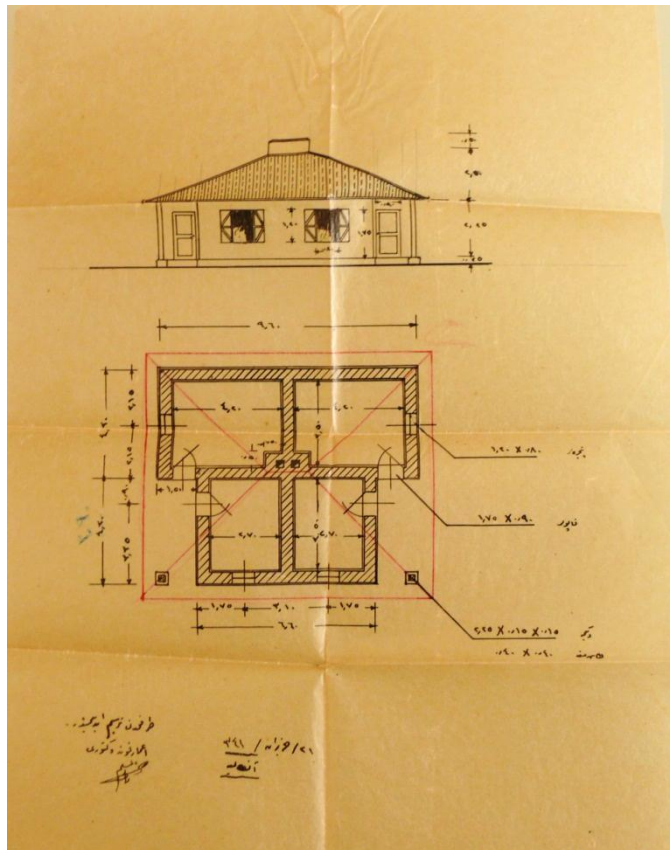
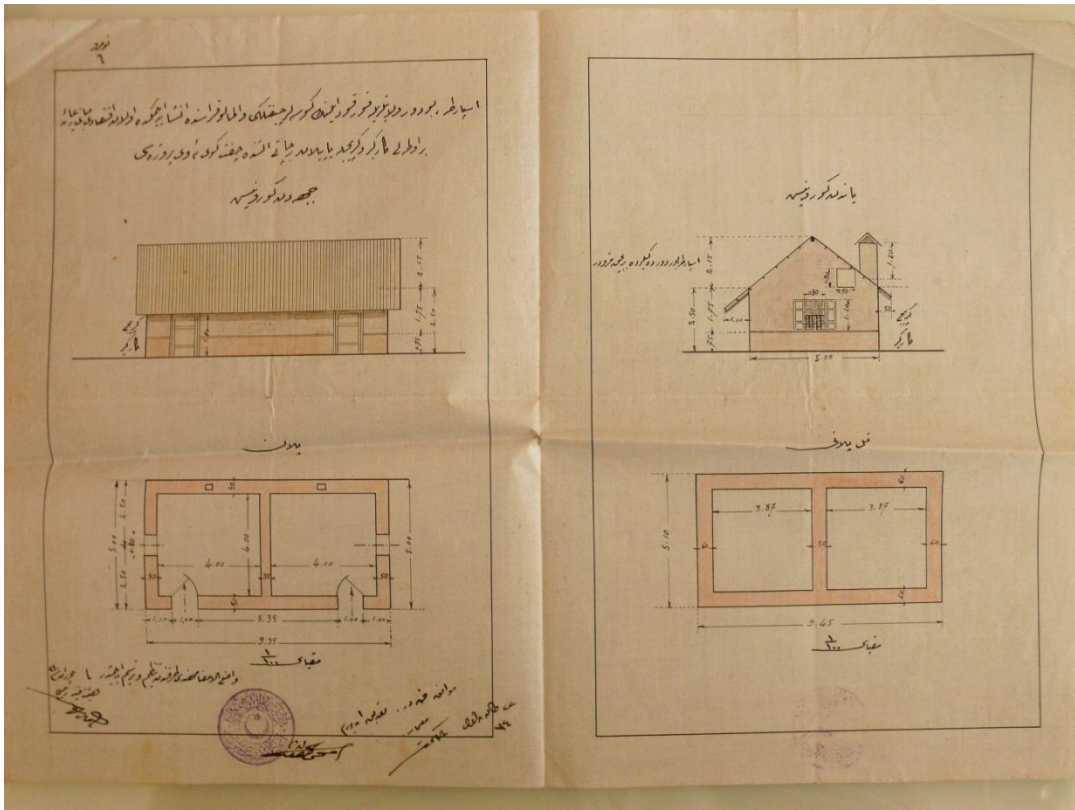
(L.S.) M. İSMET.

(L.S.) D.CACLAMANOS.

(L.S.) Dr. RIZA NUR.

(L.S.)...HAS AN.

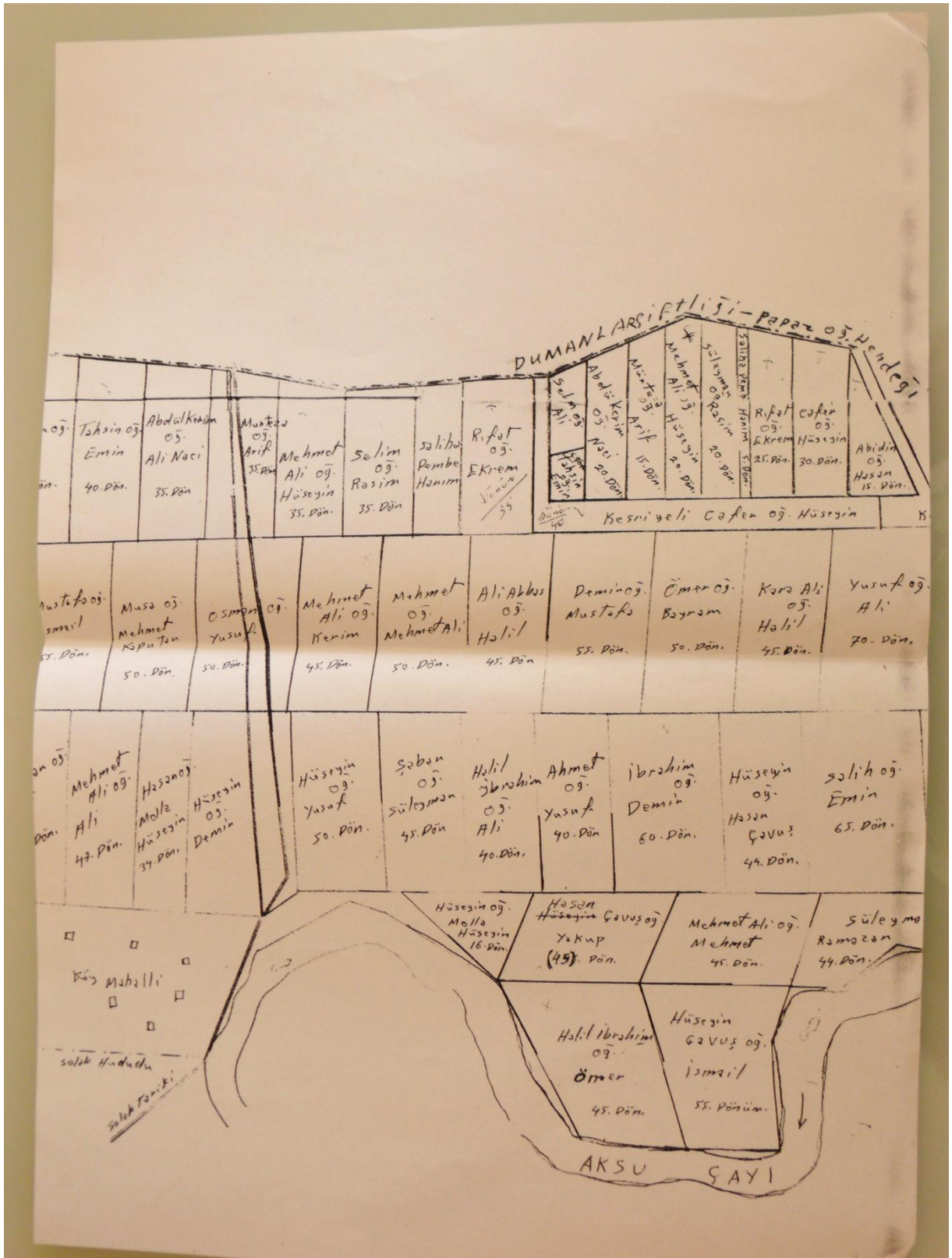
EK 2: Mübadiller için Yapılan Numune Köy Evlerinin Krokileri

EK 3:Antalya'ya Gelen Mübadillerin Yerleştirildiği Polidomuz Çiftliğinin Haritası

EK 4: Dumanlar Çiftliğinde Mübadillere Dağıtılan Araziler

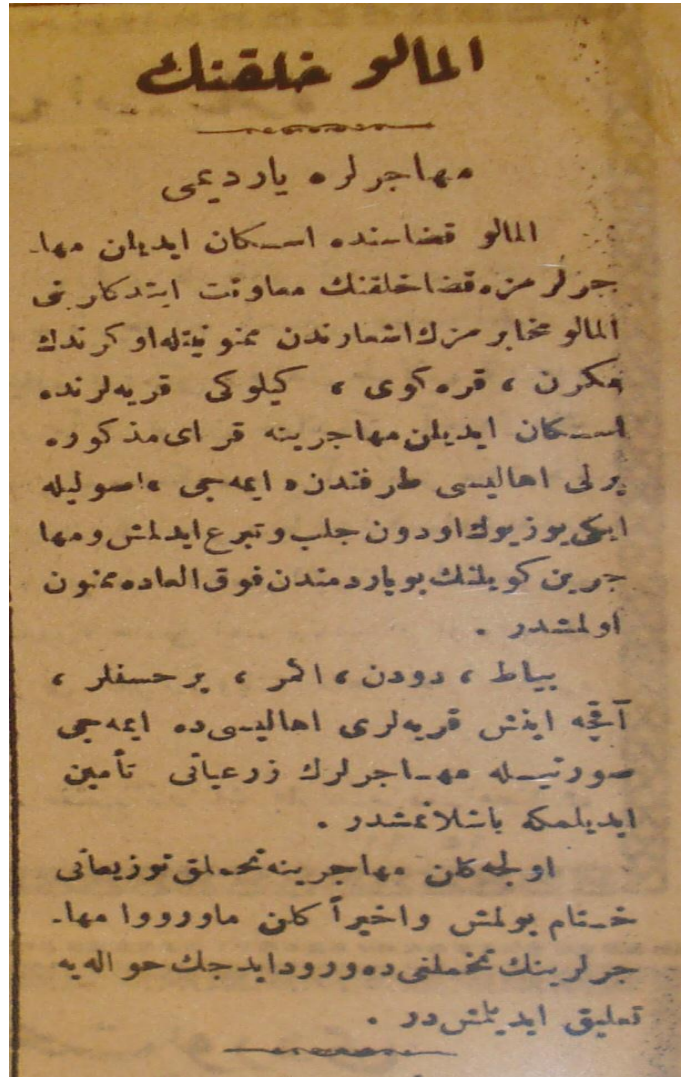
EK 5:Antalya Gazetesinin 4 Mart 1340 Tarihli “Muhacirlerimiz Geldi” Başlıklı Haberi.

مهاجرلر من كلدی
 يك پارلاق استقبال ايدلدى
 كوتوردن برى اقلردا ماميد. ابو ينك
 كتور. سبكي مهاجرلره انتظارله يانان. بيك
 فلاكتلى احتماللارله سقىلان اطلبابه ايلردون
 صباح افقدن كورونن ر واپوروك حبر
 ووردى. يايلىمش وخلقدر قاديلى ار ككاي
 بوتون ساحلر منى طولدر ممشدى .
 سئلردور بدبخت ديارلرده قعبه برملتك
 ظلمنه اشكتهجه. ستمعرض قرده شلر منك
 استقبالده استراحتده كوستيلين چوق
 درين نظامرات و حاضراق بر حرب
 مشومك بزدن آيردينى ديارلرده قالان
 قرده شلر منك اضطراريله نصل باضربمك
 يانديغى كوستردى . چو حوق وقادين ار ككاي
 بتون شهر من سكانك ساحلر منده كوز
 ياشلرى آراسنده محترم مسافرلر من
 اچدينى سینه تورك قلىنك نه علوي
 قرده ليق حسلرله ترمه يكتو. چوق
 كوزل ايضاح ايتدى .

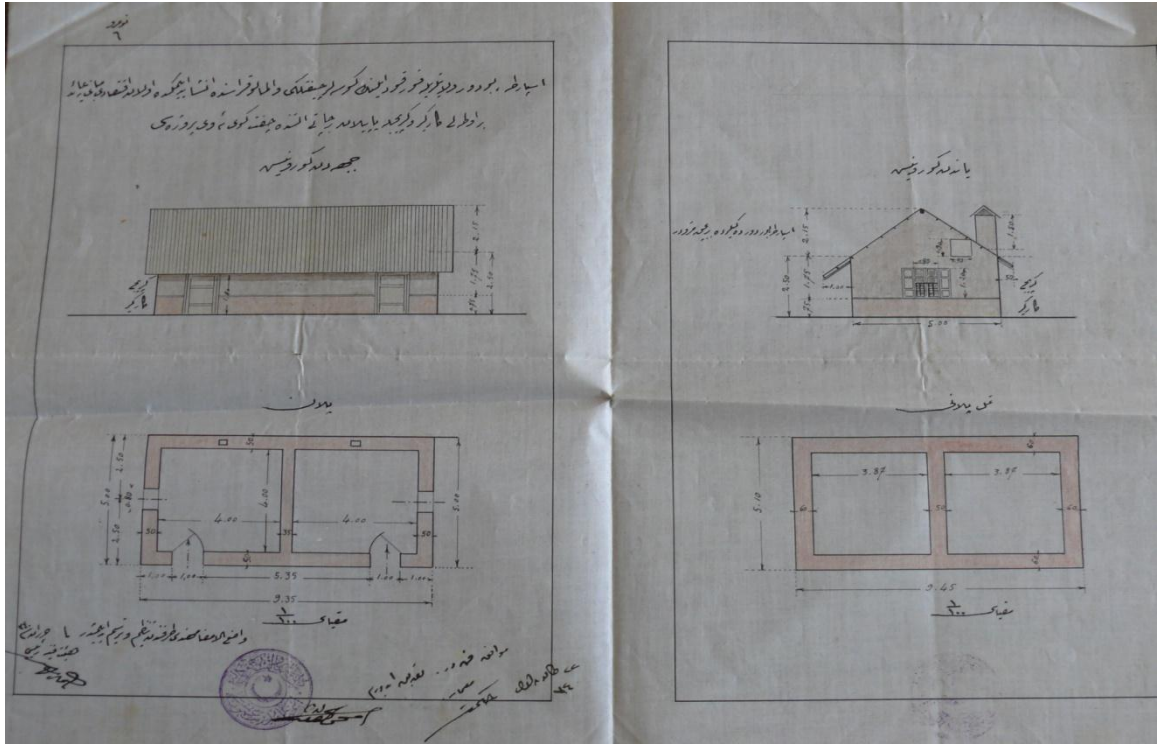
EK 6:Antalya Gazetesinin 25 Kasım 1340 (1924) Tarihli “Selanik’te Muhacir Kalmamış”
 Başlıklı Haber

سلانيكده مهاجر قالمامش
 سلانيكده اجتماع ايدن مهاجرينك
 سوك قافلهسى عصمت پاشا و روم ايلي
 واپورلريله حركت ايتمشلردور. سلانيكده
 مهاجر قالمامشدر سلانيك مقيسمى سليمان
 افندي و جماعت ار ككاي ده بو قافله مياننده در.

EK 7:Antalya Gazetesi'nin 19 Kasım 1924 Tarihli "Elmalı Halkının Muhacirlerimize Yardımı" Başlıklı Haberi

EK 8:İsparta, Burdur Vilayetleri ile Korkuteli Köseler Çiftliği'nde ve Elmalı Kasabası'nda İnşa Edilmekte Olunan İktisadi Hane Krokisidir.

EK 9:Numune Köy Kapsamında Yapılan Güzeloba Camisi

EK 10:Numune Köy Kapsamında Yapılan Güzeloba İlköğretim Okulu

EK 11:Numune Köy Kapsamında Yapılan Güzeloba Mezarlığı

EK 12: Selanik vilayetinden Antalya'ya iskân edilen memur ve ziraatçı Mustafa oğlu Tahsildar Süleyman'a ait tasfiye talepnamesi

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. M. E. P. G. T.
Enregistré le 14 DEU 1926
No. 10.680
Classement sub Demandes et Liquidation

METEOROLOJİ

تاریخ: ۱۰ / ۱۱ / ۱۹۲۶
موسسه: ...

اصحاب مرامینک باکسہ دیا مبادلہ پانامہ اعطا اجناسی و عکس مالک کنری ضررینی موجب اولمہ فی اخطار اولنور

تصفیه طلبنامہ سی

زیرده واضح الامضاء بن س ۳۰ کانون تانی ۱۹۲۳ تاریخلی مبادلہ معاوہ نامہ سی موجبہ اراہ اولتان اموال مقولہ و غیر مقولہ مک مختلف مبادلہ قومیسونی معرفتہ مناقصہ موافق صورتہ تصفیہ ایلمسی رجا ایدم ۱۰ / ۱۰ / ۱۹۲۶

مستدعینک هویتی

	اسم و پدرینک اسمی	مصطفی کمال محمدی
	ممالکتی	رامہ خانی
	ایوم ساکن بولوندیقی محل	آنقرلیہ : روم بقولمہ ممالک ہزارہ در ...
صنعتی	راجہ اور وھنی ... اسیو بیات نامہ ... اصلہ مبادلہ قومیسونی	

(۱)

Ö Z G E Ç M İ Ş

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Gülcan DİLBER ILGIN
Doğum Tarihi ve Yeri : 20.06.1986/ANTALYA
Medeni Durumu : Evli

EĞİTİM DURUMU

Mezun Olduğu Lise : Muratpaşa Lisesi
Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Tez Konusu : Mübadele ve Antalya
Yabancı / Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLER

Projeler : 2008 yılında Antalya Kent Müzesi'nde Araştırmacı Olarak Çalıştım. Antalya Valiliği AB Koordinasyon Merkezine Proje Hazırlığında Yer Aldım

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurumlar : 2008-2009 ve 2009-2010 Eğitim- Öğretim yıllarında İlköğretimde Sosyal Bilgiler Öğretmenliği yaptım.
E-mail : g_can04@hotmail.com